Ltn
1990

1999

Ծննդական Գործարանք

ԿԱԶՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ, ԲՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

Ի ՊԷՏՍ ԶԱՐԳԱՑԵԼՈՑ

ԳՐԵՑ

ՏՕՔԹ. Ն. ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆ

Ազատ ի գիտութիւնս
Ճարտարագէտ երկրագործ
Վկայեալ մանրէագէտ Բարիզու Բաստէօռեան ուսումնարանէն
Բժիշկ Ազգ. եւ Օտարական հիւանդանոցաց Կ. Պոլսոյ

Կ. ՊՈԼԻՍ
…ՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

1899

4 1990-60
37 1996
Լեռ
1990

ՁՕՆ

ԱՌ

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ–Арм.ССР
им. А. Мясникяна

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Տուրջ 13 տարիներ առաջ՝ Կ. Պոլսոյ Գատըգիւղի Արամեան Վարժարանի Բնական Պատմութեան դասընթացիս Ա. Մասն (**Մարդկային Կազմախօսութիւն եւ Բնախօսութիւն**) աւարտելուս՝ կ՚ըսէի աշակերտացս (¹), «Ահաւասիկ կ՚աւարտի աստ քննութիւնն յարաբերական գործառնութեանց. անշուշտ և արդար իրաւամբ կը յուսայիք՝ ըստ մեր գծած ծրագրոյ՝ մարդկային մարմնոյ ուսումն ամբողջացնելու համար, քննել եւ ընդ Ձեզ ծննդական գործարանաց կազմն, պաշտօնները, երեւոյթները, որք արդարեւ ոչ նուազ քան զորն ուսանք կարեւոր են մեզ. սակայն, պարոններ, ի նկատի առնելով մեր ժողովրդեան առ այս ունեցած գաղափարն՝ որ կարծես վտանգաւոր իմն կը համարի այս գործարանաց նկատմամբ աշակերտաց տրուած որ և է ծանօթութիւններ, գաղափար անընդունելի եւ գրեթէ աւելի վնասակար՝ սակայն մեք պարտիմք յարգել եւ հետեւիլ քանի որ ընդհանրական է». եւ կարծես այս առարկութեամբ ինքզինքս արդարացեալ չհամարելով՝ կը յաւելուի ընդհուպ, «Ուստի և յուսամ թէ չպիտի դատապարտէք զիս այս նկատմամբ՝ գոնէ այս տարի լռելեայն անցնելուս. զի արդարեւ, Ձեր յաջորդ շրջանին, Առողջապահութեան դասուց ընթացից մէջ՝ ծննդական գործարանաց առողջապահութեան նկատմամբ խօսելէ առաջ՝ կը խոստանամ մի քանի բանախօսութիւններով ծանուցանել Ձեզ համառօտակի ծննդական գործարանաց Կազմախօսութիւնն ու Բնախօսութիւնն, և գաղափար մը տալ նաև Սաղմախօսութեան նկատմամբ՝ որ անհրաժեշտ է այս գործարանաց մասին իմ տալիք առողջապահիկ հրահանգաց հասկացողութեան, և որք լրացուցիչ պիտի լինին մեր այս դասուց. և թէ յայնժամ դուք, պարոններ, փոքր ինչ աւելի զարգացեալ լինելով՝ ժողովրդային համոզումն աւելի ներողամիտ պիտի լինի մեզ։» Արդարեւ՝ յաջորդ տարւոյ Առողջապահութեան դասերուս մէջ՝ համառօտակի միայն ի գործ դրի խոստումս։

(¹) *Բնակ. Պատմ. Ա. Հատոր*, էջ 341. *Կ. Պոլիս* 1886։

1886ի դասախօսած Առողջապահութեան դասընթացս՝ ճոխացնելով և շարունակ յղկելով հրատարակեցի վերջերս (1)։ Պահ մը միտում ունեցայ՝ գործիս ամբողջութեան համար՝ հրատարակել և յայնմ ծննդական գործարանաց առողջապահութիւնն, սակայն շօշափելով ժողովրդային համոզումներն և բարեկամացս ոմանց խորհուրդներն՝ ակամայիցս յապաւեցի այդ կարեւոր մասն, և ինքզինքս արդարացնելու համար կ'ըսէի Յառաջաբանիս մէջ. գործս «Իբր դասագիրք գործածելի ընելու համար ջնջեցի ծննդական գործարանաց առողջապահութեան յատկացեալ գլուխն, որպէս և ջնջած եմ միեւնոյն նպատակաւ 1886ին հրատարակած Բնակ. Պատմութեանս Ա. Հատորէն միեւնոյն գործարանաց կազմախօսութիւնն եւ բնախօսութիւնն, զոր մտադիր եմ հրատարակելու առանձինն ի պէտս չափահասից»։ Եւ ահա ներկայիւս գամ կատարել խոստումս։

Ուստի ներկայս պատանեաց յատուկ դասագիրք մը չէ, այլ երկսեռ երիտասարդ, չափահաս, և նոյն իսկ ծերունի հասարակութեան ուղղեալ գործ մ'է։ Ամէն ոք սկզբամբ քաջ գիտէ, և դժբաղդաբար շատեր փորձով անձին և շատ սուղ կերպով ուսած են թէ՝ քանի կարեւոր է ծննդական գործարանաց առողջապահութիւնն, որոյ օրինաց լաւ տեղեկանալու համար՝ կարեւոր է և գիտնալ նոցա կազմախօսութիւնն ու բնախօսութիւնն։

Խորհուրդ տամ երկրորդական վարժարանաց և բարձրագոյն նախակրթարանաց հոգաբարձութեանց ու տեսչութեանց, որ մէկդի թողլով նախապաշարումներն՝ իրենց հովանոյն տակ գտնուած բարձրագոյն կարգի աշակերտաց ու աշակերտուհեաց՝ մի քանի դասախօսութեամբ աւանդել տան ծննդական գործարանաց ծանօթութիւնն և առողջապահութեան օրէնքներն, և ես հաւատ մեծ ունիմ թէ՝ այսպէսով աւելի պիտի նպաստեն նոցա բարոյականի և մտային ու ֆիզիգական առողջութեան՝ քան բարոյախօսութեան դասերով և մարմնամարզի հրահանգներով։

1898 *Սեպտեմբեր* — Ն. Տ.

Կ. Պոլիս

(1) *Առողջապահութիւն*, *Կ. Պոլիս* 1898։

ԾՆՆԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՔ

ՄՈՒՏՔ

Ծննդական գործարանք պաշտօն ունին տեսակի սերունդն յառաջ բերել։

Սեռում *կ'անուանի միեւնոյն տեսակի երկու տարբեր սեռերու՝ ի ձեռն իրենց ծննդական գործարանաց՝ մի երրորդ նման էակի ծնունդ տալու երեւոյթն։*

Գործիս Ա. Մասովն պիտի ուսանինք այս կարեւոր երեւոյթն յառաջ բերելու կոչուած ծննդական գործարանաց կազմն, ու ապա նոցա իւրաքանչիւրի կատարած դերն կամ բնախօսութիւնն. իսկ Բ. Մասովն պիտի քննենք ծննդական գործարանաց առողջապահութիւնն։

ՄԱՍՆ Ա.

ԿԱԶՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԾՆՆԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՑ

Ծննդական արու եւ էգ գործարաններն ի սկզբան սաղմային վիճակի մէջ՝ միեւնոյն ձեւն ունին, եւ երիկամանց քով կը գտնուին մինչ ցերրորդ ամիսն սաղմային կենաց. յորժամ սկսին տարբեր ձեւեր զգենուլ ըստ սեռի, եւ ապա վար կ'իջնան իրենց վերապահեալ տեղերն գրաւելու համար ։

Իգական սեռի գործարանք որովայնի ստորին մասէն կ'երկարին մինչ ցամօթս. իսկ արանցն աւելի վար կ'իջնան եւ փոշտ (bourse) անուանեալ մաշկի պարկին մէջ կը զետեղուին, անտի եւ կը շարունակուին մինչ վարոցն (verge) ։

Արական եւ իգական ծննդական գործարաններն միեւնոյն մասերէ բաղկացեալ են, անշուշտ ձեւափոխեալ ըստ սեռի ։ Սեռի մը մէջ զարգացեալ գործարան մը՝ շատ անգամ միւս սեռին մէջ՝ փոքր եւ անպաշտօն հետքով մը ներկայացեալ է ։ Սոցա բանալին եւ պարզաբանութիւնն Սաղմաբանութիւնն կուտայ մեզ ։

Արական ծննդական գործարանք պաշտօն ունին սերմ արտադրելու, իսկ իգական գործարանք ձու ։ Սերմի սերմնակենդաց անուանեալ մասանց՝ ձուերու ձուիկ կոչուած բջիջներու՝ յարգանդի հանդիպումն յառաջ կը բերէ արգասաւորութիւնն եւ յղացումն ։

ԳԼՈՒԽ Ա.

Կազմախօսութիւն

Արանց ծննդական գործարանաց

Արանց ծննդական գործարաններն երեք մասերէ կը բաղկանան, երկուորիք կամ ամորձիք, սերման արտաքեր գործի, եւ վարոց (Ձեւ 1) ։

ԵՐԿՈՒՈՐԻՔ.— Երկուորիքն կազմեալ է բուն ամորձիքէ, մակամորձիքէ, յարակից գործիներէ, եւ պատեանէ մը ։

Ամորձիք.— Ամորձիքներն երկու ձուաձեւ եւ փոքր ինչ տափարակ գեղձեր են՝ որք նպատակ ունին սերմի արտադրութիւնն ։ Ինչպէս ըսինք առաջ ի սկզբան երիկամանց քովն կը գտնուին եւ ապա վար կ'իջնան ։ Երբեմն՝ ամորձեաց միայն մին վար կ'իջնայ, միւսն իր վաղեմի տեղն եւ կամ ճամբան կը մնայ, եւ տեղի տայ Միորձի (Monorchide) անձանց. երբեմն երկուքն ալ միեւնոյն ձախորդութեան կը հանդիպին, ուստի յառաջ գան Գաղտերկորիք (Cryptorchide) անձինք ։

Ձախակողմեան ամորձիքն աջակողմեանէն փոքր ինչ աւելի մեծ է եւ աւելի վար իջած ։ Ամորձիքներն վարոցի արմատէն կախուած են ամորձեաց լարով (cordon spermatique)՝ որ սերմնային տրցակէ եւ սերմնաբեր խողովակէ կը բաղկանայ (Ձեւ 1), եւ որք ամորձեաց մօտենալուն իրարմէ կը բաժնուին. առաջինն ամորձեաց

պորտէն (hile) կը թափանցէ, իսկ երկրորդն՝ սերմնաբեր խողովակն՝ մակամորձեաց յետնակողմէն ներս կը մտնէ։

Ա. Ձախակողմեան երիկամն, Բ. Բ. Միզանցք, Գ. Մզային փամփուշտ, Դ. Դ. Աղիքներ, Ե. Ուղղաղի, Զ. Սրբան, Է. Է. Է. Սերմնային տրցակ (որ կը պարունակէ ամորձիքներն մատակարարող արեան խողովակներն եւ ջիղերն), Ը. Ամորձիք, Թ. Մակամորձիք, Ժ. Ժ. Ժ. Ժ. Սերմնաբեր խողովակ (այս խողովակն սերմնային տրցակի հետ կը կազմէ ամորձեաց լարն), Ի. Սերմնային փամփուշտ, Լ. Շագանակագեղձ, Խ. Ցուածք միզուկի եւ բերան սերմնաբեր խողովակաց, Ծ. Վիլսոնի մկանները, Կ. Կ. Միզուկ, Հ. Վարոց, Ձ. Ծեփուկ, Ղ. Թլփատ, Ճ. Փոշտ, Մ. Ցայլոսկր, Յ. Յ. Ողնասիւն։

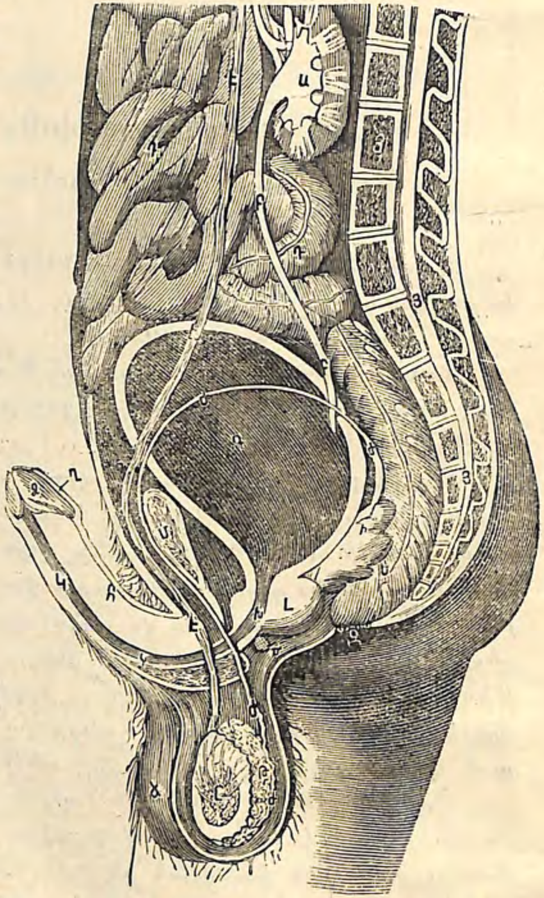

Ձեւ 1. — Այրի մը կոնքի և որովայնի ստորին մասանց յառաջոյ յետս հատածն, որ ցոյց տայ ծննդական և միզային գործարաններն.

Ամորձեաց մեծութիւնն ըստ տիոց եւ անձանց կը տարբերի, չափահասից համար միջին ծանրութիւնն է 20 կրամ, եւ իր միջին չափերն են 4 հրմ. երկարութիւն, 2,5 հրմ. լայնութիւն, եւ 3 հրմ. թանձրութիւն։

Այս ձուաձեւ գեղձերն կակուղ եւ առաձիգ են, մէկ հազարամէթր թանձրութեամբ նեարդային սպիտակ եւ դիմացկուն թաղանթով մը (albuginée) պատեալ են։ Այս թաղանթն գեղձի վերին եւ յետնակողմն կոնաձեւ ցցուածք մը կը կազմէ, Հիկմօրի մարմին անուանեալ. այս կոնի սուր ծայրն դէպ ի գեղձի կեդրոնն կը յառաջանայ. այս կոնաձեւ մարմնոյ կողմնակի երեսներէն թաղանթային բաժանումներ կը մեկնին, հասնելով մինչ ամորձեաց սպիտակ պատեանն, եւ ամորձիքներն շուրջ 200 բլթերու կը բաժնեն (Ձեւ 2)։

Ամորձեաց այս իւրաքանչիւր բլթն կը պարունակէ շատ մը սերմնարտադրիչ խողովակներ, միջին հաշուով անձնիւրն 6 հատ. ըսել է մէկ ամորձիքի մէջ 1200 սերմնարտադրիչ խողովակ կայ։ Այս սերմնարտադրիչ խողովակներն 75 հրմ. երկարութիւն եւ 0,1 հղմ. տրամագիծ ունին եւ կծկուած են (Ձեւ 3)։ Սերմնարտադրիչ խողովակներն դէպի Հիկմօրի մարմինն կը յառաջանան, որոյ մերձենալով ուղիղ վիճակ մը կ'առնուն ու անդ կը թափանցեն. Հիկմօրի մարմնոյն մէջ կը բերանակցին եւ այսպէսով 10—12 հատի չափ սերմնատար խողովակներ (vaisseaux efférents) կը կազմեն, որք դուրս ելնելով Հիկմօրի մարմնէն՝ իւրաքանչիւրն առանձինն մակամորձեաց խողովակին մէջ կը բացուի (Ձեւ 2)։

Սերմնարտադրիչ խողովակներու ներքին մակերեւոյթըն գնտաձեւ եւ բազմակողմեան բջիջներու խաւով մը ծածկուած է. այս բջիջներն են սերմնակենդանեաց ծընունդ տուողներն (տես Բնախօսութիւն)։ Սերմնատար

խողովակաց ներքին երեսն պատող գլանաձեւ բջիջներն թրթռուն թելեր կը կրեն, որոց շարժմամբ սերմնակենդանեաց վերելքն կը դիւրանայ (տես Բնախօսութիւն)։

Սերմնակենդանիներն երկար եւ բարակ են, մար-

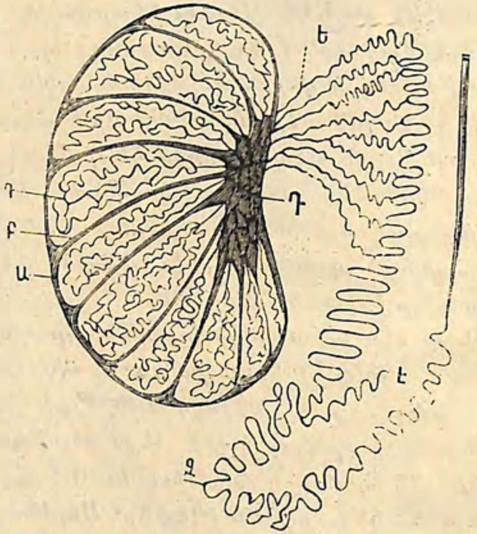

Ձեւ 2. — Ամորձեաց տեսական կազմն.

Ա. Սպիտակ պատենաթաղանթ ամորձեաց, Բ. Ամորձիքն բլթերու բաժնող անջրպետներ՝ որք ամորձեաց սպիտակ թաղանթէն մինչ Հիկմօրի մարմինն կը յառաջանան, Գ. Բլթերու մէջ պարունակեալ սերմնարտադրիչ խողովակներ, Դ. Հալլէրի ցանցն, Ե. Սերմնատար խողովակներ, Զ. Մակամորձեաց խողովակն, Է. Հալլէրի մոլորատիպ անօթն, Ը. Սերմնաբեր խողովակ.

դոց համար միջին երկարութիւնն է 1,20 հզրմ. այս երկարութեան ծայրի մէկ տասներորդն փոքր ինչ հաստ է եւ գլուխ կ՚անուանի, իսկ մնացեալ մասն՝ տուտն կամ պոչ կը կոչուի (Ձեւ 4)։ Սերմնակենդաններն՝ գրեթէ

մանրացոյցով իսկ աննշմարելի՝ թրթռուն թելերով պատեալ են, որք իրենց շարժում կուտան ծննդական գործարանաց մէջ։

Մակամորձիք. — Մակամորձիքն Հիկմօրի մարմնէն ելնող 12 սերմնաբեր խողովակաց միութեամբ կազմեալ որդանման գորշագոյն մարմին մ՚է, որ շատ մը գելաթիւրութիւններ (flexuosité) գծելով կ՚ընդգրկէ ամորձեաց վերին եւ յետնակողմեան մասերն։

Մակամորձեաց վերին եւ յառաջակողմեան մասն որ

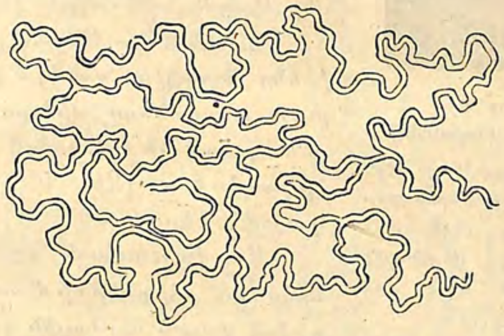

Ձեւ 3. — Սերմնարտադրիչ խողովակ մը.

աւելի հաստ է՝ գլուխ կ՚անուանի, իսկ յետնակողմեան վերջին նուրբ մասն՝ տուտն (queue) կը կոչուի, եւ որ սերմնաբեր խողովակին (canal déférent) ծնունդ կուտայ։

Եթէ մակամորձեաց ոլորումներն ուղղեմք՝ 6 մէթր երկարութեամբ եւ 1.3 հզրմ. տրամագծով խողովակի մը կը վերածուի։ Այս խողովակի ներքին երեսն շարժուն թելեր կրող բջիջներու խաւով ծածկուած հաղաթաղանթով մը պատեալ է։

Սերմնակից մարմիններ. — Այս անուան տակ կը

յիշեմք մակամորձեաց մէջ բացուող կարգ մը խողովակային փոքր գործիներ՝ որք զիրենք ուսումնասիրողի անուամբ Հալլէրի մոլորական անօթ (vas aberras de Haller), Ժիրալտէսի անանուն մարմին, Մորկանիի ջրապալար, եւն. կ'անուանին ։ Սոքա սաղմային գործեաց ներկայացուցիչ հետքեր են, եւ սաղմաբանական տեսակէտով միայն մեծ արժէք ունին (տես մեր Սաղմաբանութիւն գործն) ։

Ձեւ 4
Սերմնակենդաններ
Ա. Բ. Ամորձեաց մէջէ առնուած, Գ. Սերմնաբեր խողովակաց մէջէ առնուած, Դ. Սերմնային փամփուշտի մէջէ առնուած ։

Պատեան. — Ամորձիքներն ու իրենց յարակից մասերն իմիասին փոշտ անուանեալ մի քսակի մէջ զետեղուած են ։ Փոշտն 6 խաւերէ կը բաղկանայ (Ձեւ 5), որք են դուրսէն ներս .

Ա. Փոշտամաշկ (scrotum) որ երկու ամորձիքներն ի միասին ընդգրկող փոշտի մաշկային արտաքին խաւն է . սա թուխ, խորտուբորդ մակերեւոյթով, եւ երկար ու ցանցառ մազերով ծածկուած է, եւ սրբանէն մինչ ցարմատ վարոցին երկարող կարանով (raphé) երկու հաւասար մասերու կը բաժնուի ։ Այդ արտաքին պատեանն ցուրտ եղանակին կծկուած է, իսկ ամառն աւելի թոյլ է եւ կախուած ։

Բ. Ամորձամաշկն (Dartos) առաձգական եւ մկանային հիւսուած է բաղկացեալ խաւ մ'է, որ ներքնաբար կը պատէ փոշտամաշկն եւ նորա նման երկու ամորձիքներն միանգամայն կ'ընդգրկէ ։

Գ. Բջջային շարակցական խաւ մը ։

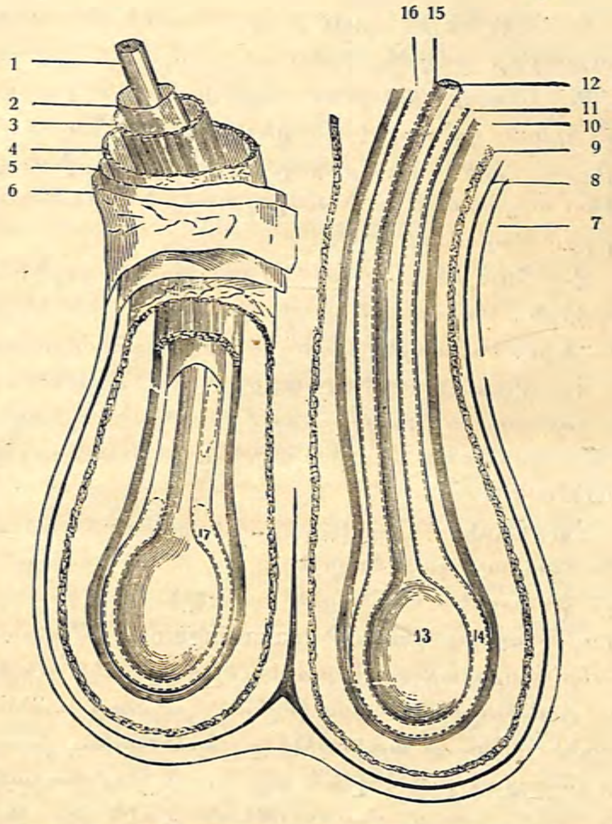

Ձեւ 5. — Ամորձեաց պատենից տեսական նկարն.

1. Սերմնաբեր խողովակ, 2. Նեարդային խաւ, 3. Մկանային խաւ, 4. Բջջային շարակցական խաւ, 5. Ամորձամաշկ, 6. Մաշկ, 7. Մաշկի հատածն (ձախակողման), 8. Ամորձամաշկի հատածն, 9. Բջջային շարակցական խաւի հատածն, 10. Հատած մկանային խաւի, 11. Հատած նեարդային խաւի, 12. Սերմնաբեր խողովակ, 13. Ամորձիք, 14. Շճային պարկ կամ խաւ, ամորձեաց նոր իջած ատեն, 15. Շճային պարկի ներքին երեսն, 16. Շճային պարկի արտաքին երեսն, 17. Շճային պարկի առած վիճակն ։

Դ. Մկանային խաւ, որ առանձինն կը պատէ իւրաքանչիւր ամորձիքներն ։

Ե. Նեարդային խաւ. որ մկանային խաւի ներքին երեսն կը պատէ, կ'ընդգրկէ սերմնաբեր խողովակն ու իրեն ընկերացող արեան խողովակաց եւ ջիղերու տրցակն ։ Այս խաւով պատուած խուրձն ամորձեաց շար կ'անուանի ։

Զ. Շճային խաւ կամ պարկ՝ որ կ'ընդգրկէ միայն ամորձիքն, մակամորձիքն եւ իւր յարակից մասերն. սակայն իւր նախորդին նման չհետեւիր ամորձեաց լարին ։

ՍԵՐՄԱՆ ԱՐՏԱԲԵՐ ԳՈՐԾԻ. — Սերման արտաբեր գործարանն բաղկացեալ է. սերմնաբեր խողովակներէ, սերմնային փամփուշտներէ, եւ ցայտեցուցիչ խողովակներէ ։

Սերմնաբեր խողովակ. — Սերմնաբեր խողովակն մակամորձեաց պոչի ծայրէն կը սկսի, ամորձեաց լարի մասն կը կազմէ, սերմնային տրցակին հետ կը բարձրանայ մինչ ցայլից վտառքն (canal inguinal), կ'անցնի զայն եւ սերմնային տրցակէն բաժնուելով կը յակի դէպի միզային փամփուշտն, նորա կողերն քերելով յետնակողմն կ'անցնի, միզուկի արմատին կը մերձենայ, եւ իւրաքանչիւր խողովակ իւր կողման սերմնային փամփուշտին մէջ կը բացուի. այս վերջաւորութեան կէտէն կը սկսին եւ ցայտեցուցիչ խողովակներն ։

Սերմնաբեր խողովակն 50 հր. մէթր երկարութիւն եւ 2 հզմ. տրամագիծ ունի ։ Այս խողովակի արտաքին խաւն նեարդային է, միջինն մկանային եւ ներքինն հուլային. այս վերջինն ընդ երկարութիւն ծալքեր կը կազմէ եւ գլանաձեւ բջիջներու վերնամաշկով մը ծածկուած է ։

Ամորձեաց շարն բաղկացեալ է ամորձիքն եւ իւր

յարակից մասերն մատակարարող արեան խողովակներէ (շնչերակ, երակ եւ աւշերակ), ջիղերէ եւ սերմնաբեր խողովակէն ։ Այս զանազան մասերն իրարու միացած են շարակցական հիւսուածով մը, պատեալ մկանային խաւով եւ ապա նեարդային պատեանով մը ։ Ինչպէս ըսինք՝ ցայլից վտառքն անցնելէ վերջ սերման արտաբեր խողովակն կը բաժնուի ամորձեաց լարի այլ մասերէն եւ դէպի միզային փամփուշտն կ'ընթանայ ։

ՍԵՐՄՆԱՅԻՆ ՓԱՄՓՈՒՇՏ. — Սերմնային փամփուշտներն 6 հր. մէթր երկարութեամբ, $1^1/_2$ հր. մէթր լայնութեամբ ու $^1/_2$ հր. մէթր թանձրութեամբ ձուաձեւ մարմիններ են, միզային փամփուշտի ստորին յետնակողման եւ ուղղաղեաց յառաջակողման միջեւ կը գտնուին ։

Սերմնային փամփուշտներն սերմնաբեր եւ ցայտեցուցիչ խողովակաց կցորդութեան տեղին եւ կողմնակի կը գտնուին ու անոնց հետ կը հաղորդակցին, որով՝ սերմն սերմնաբեր խողովակէն առանց սերմնային փամփուշտին մէջ անցնելու՝ կարող է ցայտեցուցիչ խողովակի մէջ հոսիլ (Ձեւ 6) ։

Սերմնային փամփուշտներն շարակցական եւ մկանային հիւսուածներէ կազմեալ պատեան մ'ունին, զոր հանելով դիւրին է հաստատել թէ՝ այս փամփուշտներն աւելի կծկուած խողովակներ են (14 հր. մէթր երկարութեամբ եւ 6–7 հզմ. տրամագծով) քան պարկեր՝ որպէս կարծուէր ։ Այս խողովակն կազմող խաւերն են դուրսէն դէպի ներս, նեարդային, մկանային եւ հուլային. այս վերջինն բազմակողմեան բջիջներու վերնամաշկով մը պատեալ է ։

Ցայտեցուցիչ խողովակներ. — Ցայտեցուցիչ խողովակներն՝ սերմնային փամփուշտի եւ սերմնաբեր խողովակի կցորդութեան տեղէն սկսելով՝ շագանակագեղձի

մէջէ կ'անցնին եւ կ'երթան բացուիլ միզուկի՝ շագանակագեղձային մասի՝ ցցուածքի (verumontanum) երկու կողմերն՝ փոքրիկ անցքերով (Ձեւ 1) ։

Ցայտեցուցիչ խողովակներն ընդամենն $2\frac{1}{2}$ հրմ. երկարութիւն ունին. կազմերնին սերմնաբեր խողովակաց կազմին յար եւ նման է ։

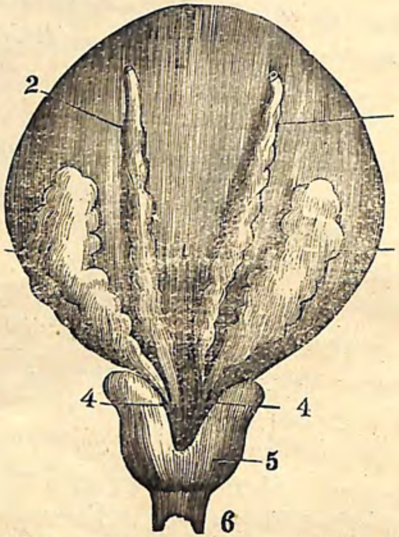

Ձեւ 6. — Սերմնային փամփուշտներ

1. Մզային փամփուշտի յետնակողմն, 2. 2. Սերմնային խողովակաց վերջին մասերն, 3. 3. Սերմնային փամփուշտներ, 4. 4. Կցորդութիւն սերմնաբեր խողովակաց եւ սերմնային փամփուշտի՝ եւ սկիզբն ցայտեցուցիչ խողովակաց, 5. Շագանակաձեւ գեղձ, 6. Սկիզբն միզուկի թաղանթային մասին։

ՎԱՐՈՑ. — Վարոցն ոսկորային յառաջակողմն եւ ցայլից առջեւ կը գտնուի. հանգստի ատեն թոյլ է եւ գլանակերպ, 10–14 հրմ. երկարութեամբ, ու $2\frac{1}{2}$–3

հրմ. տրամագծով. կանգման պահուն 15–20 հրմ.ի կը հասնի երկարութիւնն եւ 3–4 հրմ.ի տրամագիծն, կը կարծրանայ եւ եռանկիւնաձեւ հատուածի մը ձեւն կ'առնու, ունենալով մի վերին եւ երկու կողմնական երեսներ ։

Վարոցն երեք գլանաձեւ զուգահեռական մարմիններու միութեամբ կազմեալ է (Ձեւ 7). որք նեարդային առաձիգ հիւսուածի մը միջոցաւ կցուած են եւ պատեանով մը շրջապատեալ ։

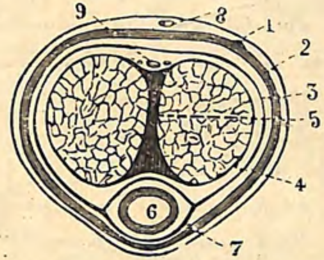

Ձեւ 7. — Վարոցի ընդլայնութիւն հատածն կանգման պահուն.

1. Մաշկ, 2. Մկանային խաւ, 3. Նեարդային խաւ, 4. Փապային մարմնոց պատեան, 5. Միջնորմ փապային մարմնոց, 6. Միզուկի հատած, 7. Վարոցի նեարդային խաւն որ բաժնուելով կը գրկէ միզուկն, 8. Վարոցի վերին արտաքին երակն, 9. Վարոցի վերին շնչերակն եւ խորին երակներն։

Այս երեք գլաններու երկուքն վերին են, իրարու կից ու կը համապատասխանեն վարոցի վերին երեսին, եւ կ'անուանին փապային մարմիններ (corps caverneux), իսկ երրորդն այս երկուքի տակն ու մէջտեղն զետեղուած է՝ եւ կ'անուանի սպնգաձեւ մարմին (corps spongieux), որ միզուկի մի մասն կը ներկայացնէ ։

Սպնգաձեւ գլանն վարոցի յառաջակողմն կը հաստնայ, կը փակէ խոռոչային գլաններու ծայրերն, եւ կոնաձեւ կը վերջանայ ։ Այս մասն ծեփուկ (gland) կ'անուանի որ մասամբ միայն վարոցի մաշկապատեանով ծածկուած է ։ Պատեանի այս ազատ մասն թլփաս (prépuce) կը կոչուի ։

Առանձինն քննենք վարոցի այս զանազան մասերն, իրենց յարակից գործիներն եւ պատեանն :

Փապային մարմիններ. — Փապային մարմիններն՝ ինչպէս ըսինք՝ վարոցի վերին երեսն եւ կողմնակի մասերն գրաւող երկու գլաններ են. հանգստի ատեն 10 հրմ. երկարութիւն եւ $1^1/_2$ հրմ. տրամագիծ ունի իւրաքանչիւրն. գրգռման պահուն երկարութիւննին կը հասնի 15 հրմ.ի եւ տրամագիծն 2 հրմ.ի. Այս գլանաձեւ մարմիններն հաստատուած են ցայլոսկեր վրայ եւ երկու անջատ արմատներով :

Փապային մարմիններն նեարդային շարակցական պատեանով մը միացած են, եւ որ երկու գլաններու միջեւ թերի միջնորմ մը կը կազմէ, որով եւ սոքա ներքնապէս իրարու կը հաղորդակցին :

Այս գլաններն փապային կանգնողական հիւսուածէ մը բաղկացեալ են, եւ որ.ք գրեթէ արեան հերափողիկներու ցանցով կազմուած են. այս հերափողիկներն առաձգական եւ հարթ մկանային հիւսկէնով շարակցեալ են միմեանց :

Փապային մարմիններն հազար եւ մէկ գելումներ ու ծածանումներ ընող շնչերակներ կ'ընդունին. հարուստ են երակներով ու ջիղերով : Դիւրին է հասկանալ թէ, այսպիսի գործի մը՝ մեծաքանակ արիւն ընդունելով՝ իւր կծկեալ խողովակաց արիւնով լեցմամբ պիտի հաստնայ ու երկարի, որպէս տեղի կ'ունենայ կանգման պահուն :

Փապային մարմնոց իբր յարակից յիշատակենք Զիստափապային (Ischio–caverneux) մկանն որ կ'ընդգրկէ փապային մարմնոց արմատն :

Սպնգաձեւ մարմին եւ միզուկ. — Սպնգաձեւ մարմինն միզուկի մի մասն կը ներկայացնէ, եւ աւելի ճիշդ

ըսելու համար՝ միզուկի մի կարեւոր մասն սպնգաձեւ մարմնոյ մէջտեղէն կ'անցնի :

Սպնգային մարմինն փապային գլաններու նման կանգնողական հիւսուածէ մը կազմեալ է. նա մանաւանդ այս գլանաձեւ խողովակի արմատային մասն որ աւելի թանձր է եւ **միզուկային կոճղեզ** (bulbe uréthrale) կ'անուանի :

Ծեփուկն որ շարունակութիւնն է սպնգային մասին՝ աւելի զօրաւոր է իբր կանգնողական հիւսկէն :

Միզուկն միզային փամփուշտէն մինչ ծեփուկի ծայրն կ'երկարի, իւր երկարութիւնն ի հանգստի, 20 հրմ. է, եւ չորս մասերէ կը բաղկանայ.

Ա. Շագանակագեղձային մասն՝ որ միզուկի միզային փամփուշտէն սկսած կէտէն մինչ շագանակագեղձի մէջէ դուրս ելնելու տեղին կը համապատասխանէ, եւ որ 5 հրմ. երկարութիւն ունի :

Բ. Թաղանթային կամ մկանային մասն՝ որ միզուկի շագանագեղձէն դուրս ելնելէն մինչ սպնգաձեւ մարմնոյ մէջ հասնելուն կը համապատասխանէ, եւ 3 հրմ. երկարութիւն ունի : Միզուկի այս մասն Վիլսոնի մկանին մէջէ կ'անցնի (Ձեւ 1) :

Գ. Սպնգային մասն՝ որ միզուկի սպնգաձեւ մարմնոյ մէջէ անցնելուն կը համապատասխանէ, եւ որ շուրջ 10 հրմ. երկարութիւն ունի :

Դ. Ծեփուկային մասն ունի 2 հրմ. երկարութիւն:

Միզուկի տրամագիծն ըստ մասանց կը տարբերի. շագանակագեղձային մասին մէջ 9 հզմ. է տրամագիծն, կոճղեզային մասի սկիզբն կը նեղնայ (8 հզմ.), սակայն ապա անմիջապէս կ'ընդլայնի (10–11 հզմ.), սպնգային գլանի մէջ 9 հզմ. է, ծեփուկի մէջ ընդլայնում մը կը ներկայացնէ (**նաւակաձեւ ծոց**), ապա նեղնալով 7 հզմ. տրամագծի ծակով մը կը վերջանայ :

Միզուկն իր շագանակագեղձային մասի ստորին երեսին վրայ ցցուածք մը կը ներկայացնէ՝ զոր միզուկային ցցուածք (1) (verumontanum) կ'անուանեն ։ Այս ցցուածքի երկու կողմերն կը բացուին ցայտեցուցիչ խողովակներն ։

Միզուկի խողովակն ի ներքուստ պատեալ է գլանային բջիջներու վերնամաշկով ծածկուած հուզաթաղանթով մը՝ որ սպնգային եւ մկանային մասանց մէջ ընդ երկարութիւն ծալքեր կը ձեւացնէ, կը կազմէ նաեւ մի քանի օղակային ծալքեր կամ դռնակներ՝ որոց գլխաւորն Կեռեճի դռնակն է որ նաւակաձեւ ծոցի վերին կողմն կը գտնուի ։

Միզուկի հուզաթաղանթին մէջ թաղուած կան շատ մը ոսկոյզաձեւ փոքրիկ գեղձեր, նամանաւանդ մկանային եւ սպնգային մասանց մէջ ։

Մկանային խաւ մը կ'ընդգրկէ հուզային թաղանթըն, որ միզուկի թաղանթային եւ շագանակագեղձային մասանց մէջ կամային սեղմուկներ (spinctère, պիւզմէճ) կը կազմեն ։

Յարակից մասունք միզուկի — Միզուկի յարակից մասերն են շագանակագեղձն, Վիլսոնի մկանն եւ Քոովբերի գեղձն ։

Շագանակագեղձն իր շագանակի հետ ունեցած նըմանութեան համար այսպէս կ'անուանեմք․ երկարութիւնն է 30 հզմ. թանձրութիւնն 14 հզմ. իսկ լայնութիւնն արմատի կողմն 34 հզմ. իսկ ծայրն 18 հզմ. է միայն ։

(1) Այս ցցուածքի կեդրոնն խոռութիւն մը կայ՝ զոր շագանակագեղձային խոռշ կամ արական արգանդ կ'անուանեն. սակայն աւելի արական խոռոչի կոչելու է, զի սաղմաբանօրէն աւելի կանանց խոռոչին կը համապատասխանէ.

Շագանակագեղձն կ'ընդգրկէ փամփուշտի վիզն ու միզուկի առաջին մասն եւ կը գտնուի ընդ մէջ միզային փամփուշտի եւ ուղղաղեաց ։ Ծերութեան ատեն այս գեղձն կը մեծնայ եւ միզելու դժուարութիւն կուտայ ։

Շագանակագեղձն ոսկոյզաձեւ գեղձ մ'է, եւ կամ աւելի 40–50 գեղձիկներու խմբում մը, որոց արտադրութիւնք թափին՝ բազմաթիւ անցքերով՝ միզուկի ցըցուածքի (verumontanum) վրան ։

Ըսինք արդէն թէ ցայտեցուցիչ խողովակներն շագանակագեղձի մէջէ կ'անցնին ։

Վիլսոնի մկանն՝ ինչպէս ըսինք՝ կ'ընդգրկէ միզուկի թաղանթային կամ մկանային մասն, մեծ դեր ունի սերմի ցայտման երեւոյթին մէջ ։

Քոովբերի գեղձերն շագանակագեղձի անմիջապէս առջեւն՝ եւ միզուկի կոճղեղի ու թաղանթային մասին իւրաքանչիւր կողմն գտնուող երկու ոսկոյզային գեղձեր են, որք կը բացուին միզուկի ցցուածքի յառաջակողմն ։ Այս գեղձերն թաղուած են Կիւթրիի մկանին մէջ, որոյ կծկմամբ գեղձի պարկին մէջ պարունակեալ հեղուկն կը հոսի միզուկի մէջ ։

Կոճղեզա-փապային մկանն (muscle bulbo-caverneux) կ'ընդգրկէ միզուկի կոճղեղն ։

Ծեփուկ . — Վարոցի ծայրն կազմող այս կոնաձեւ մասն՝ մասամբ ծածկուած է թլփատով, իր ծայրի ուղղահայեաց ճեղքն կը ներկայացնէ միզուկի բերանն ։

Ըսինք արդէն թէ՝ ծեփուկն սպնգային գլանի շարունակութիւնն կը համարուի, միեւնոյն հիւսուածէ կազմեալ է, եւ փապային գլաններու յառաջակողմն կը ծածկէ ։

Ծեփուկի յետնակողմեան եզրի ցցուածքն պսակ (couronne) կ'անուանի, որոյ կը յաջորդէ շրջանակաձեւ

Միզուկն իւր շագանակագեղձային մասի ստորին երեսին վրայ ցցուածք մը կը ներկայացնէ՝ զոր միզուկային ցցուածք (1) (verumontanum) կ'անուանեն ։ Այս ցցուածքի երկու կողմերն կը բացուին ցայտեցուցիչ խողովակներն ։

Միզուկի խողովակն ի ներքուստ պատեալ է գլանային բջիջներու վերնամաշկով ծածկուած հուզաթաղանթով մը՝ որ սպնգային եւ մկանային մասանց մէջ ընդ երկարութիւն ծալքեր կը ձեւացնէ, կը կազմէ նաեւ մի քանի օղակային ծալքեր կամ դռնակներ՝ որոց գլխաւորն Կեռենի դռնակն է որ նաւակաձեւ ծոցի վերին կողմն կը գտնուի ։

Միզուկի հուզաթաղանթին մէջ թաղուած կան շատ մը ողկոյզաձեւ փոքրիկ գեղձեր, նամանաւանդ մկանային եւ սպնգային մասանց մէջ ։

Մկանային խաւ մը կ'ընդգրկէ հուզային թաղանթըն, որ միզուկի թաղանթային եւ շագանակագեղձային մասանց մէջ կամային սեղմուկներ (spinctère, պիւզ-մեճ) կը կազմեն ։

Յարակից մասունք միզուկի· — Միզուկի յարակից մասերն են շագանակագեղձն, Վիլսոնի մկանն եւ Քովբերի գեղձն ։

Շագանակագեղձն իւր շագանակի հետ ունեցած նըմանութեան համար այսպէս կ'անուանեմք. երկարութիւնն է 30 հմ. թանձրութիւնն 14 հմ. իսկ լայնութիւնն արմատի կողմն 34 հմ. իսկ ծայրն 18 հմ. է միայն ։

(1) Այս ցցուածքի կեդրոնն խորութիւն մը կայ՝ զոր շագանակագեղձային խորշ կամ արական արգանդ կ'անուանեն. սակայն աւելի արական խոռոչի կոչելու է, զի սաղմաբանօրէն աւելի կանանց խոռոչին կը համապատասխանէ.

Շագանակագեղձն կ'ընդգրկէ փամփուշտի վզին ու միզուկի առաջին մասն եւ կը գտնուի ընդ մէջ մզային փամփուշտի եւ ուղղաղեաց ։ Ծերութեան ատեն այս գեղձն կը մեծնայ եւ միզելու դժուարութիւն կուտայ ։

Շագանակագեղձն ողկոյզաձեւ գեղձ մ'է, եւ կամ աւելի 40–50 գեղձիկներու խմբում մը, որոց արտադրութիւնք թափին՝ բազմաթիւ անցքերով՝ միզուկի ցըցուածքի (verumontanum) վրան ։

Ըսինք արդէն թէ ցայտեցուցիչ խողովակներն շագանակագեղձի մէջէ կ'անցնին ։

Վիլսոնի մկանն՝ ինչպէս ըսինք՝ կ'ընդգրկէ միզուկի թաղանթային կամ մկանային մասն, մեծ դեր ունի սերմի ցայտման երեւոյթին մէջ ։

Քովբերի գեղձերն շագանակագեղձի անմիջապէս առջեւն՝ եւ միզուկի կոճղեղի ու թաղանթային մասին իւրաքանչիւր կողմն գտնուող երկու ողկոյզային գեղձեր են, որք կը բացուին միզուկի ցցուածքի յառաջակողմն ։ Այս գեղձերն թաղուած են Կիւթրիի մկանին մէջ, որոյ կծկմամբ գեղձի պարկին մէջ պարունակեալ հեղուկն կը հոսի միզուկի մէջ ։

Կոճղեզա-փապային մկանն (muscle bulbo-caverneux) կ'ընդգրկէ միզուկի կոճղեղն ։

Ծեփուկ. — Վարոցի ծայրն կազմող այս կոնաձեւ մասն՝ մասամբ ծածկուած է թլփատով, իւր ծայրի ուղղահայեաց ճեղքն կը ներկայացնէ միզուկի բերանն ։

Ըսինք արդէն թէ՝ ծեփուկն սպնգային գլանի շարունակութիւնն կը համարուի, միեւնոյն հիւսուածէ կազմեալ է, եւ փապային գլաններու յառաջակողմն կը ծածկէ ։

Ծեփուկի յետնակողմեան եզրի ցցուածքն պսակ (couronne) կ'անուանի, որոյ կը յաջորդէ շրջանակաձեւ

խորութիւն մը, զոր ծեփկա-բլփասային ակոս (sillon balano-prépuciale) կ'անուանեն ։

Այս ակոսին մէջ կան բացուիլ Թիզոնի ճարպային գեղձերն, որոց արտադրութեան եւ վերնամաշկային մեռեալ բջիջներու խառնուրդի արդիւնքն է բլփասի ճարպն (segma prépuciale) ։

Ծեփուկն ծածկուած է բազմախաւեան վերնամաշկ կրող հուզամթաղանթով մը, որ եւ կը պատէ թլփատի ներքին երեսն ։

Ծեփուկն հարուստ է արեան խողովակներով եւ ջիղերով. այս վերջիններն շատ անգամ ջղային պտուկներով (corpuscule) կը վերջանան, որոց պարտի ծեփուկըն իւր չափազանց զգայնութիւնն ։

Պատեան վարոցի. — Վարոցի պատեանն 4 խաւերէ կազմեալ է, որք են յարտաքուստ ի ներքս. մորթային, մկանային, բջջային, եւ նեարդային. այս վերջինն կ'ընդգրկէ վարոցն կազմող երեք գլաններն ։

Նեարդային խաւն մինչ ծեփուկի պսակն կը հասնի մինչդեռ 3 առաջիններն մինչ թլփատի եզրն կ'երթան, եւ որք դէպի ներս ծալլուելով յետս կը դառնան եւ կ'երթան հաստատուիլ պսակի արմատն, որով եւ թըլփատն 6 խաւերէ կազմեալ է. կեդրոնն կը պարագին բջջային երկու խաւերն՝ ունենալով իւրաքանչիւր կողմերնին մկանային խաւեր եւ դուրսն ու ներսն մաշկային խաւերն ։ Մաշկային ներքին խաւն հուզային թաղանթի վերածուած է, որ եւ երթայ պատել ծեփուկն ։

Այս հուզաթաղանթի մի ծալքովն կազմուած է ծեփուկն թլփատի կցող ստորին կողման կապն (freine), որ արանց կուսական թաղանթն կը ներկայացնէ, եւ առաջին մերձաւորութեան կը բեկանի, եթէ կանխաւ գինութիւնք նոյնն յառաջ բերած չեն ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Կազմախօսութիւն Կանանց ծննդական գործարանաց

Կանանց ծննդական գործարանն 5 մասերէ կը բաղկանայ. ձուարան, ձուաբեր կամ Ֆալլոպի փող, արգանդ, խոռոչքի կամ ցնցուղ արգանդի, բունոց (Ձեւ 8). որոց երեք առաջիններն ցայն կայ անուանեալ որո-

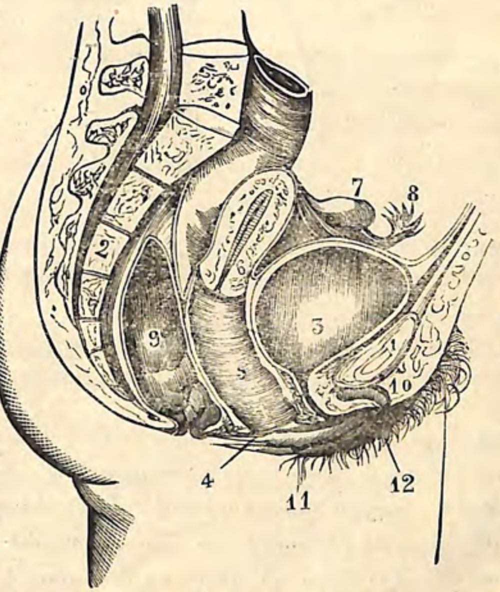

Ձեւ 8. — Կոնքի յետուստ դէպ յառաջ հատածն, ցուցնելով ծննդական և միզային գործարանաց առընչութիւններն.

1. Ցայլոսկր, 2. Սրբանային ողնոսկերք, 3. Միզային փամփուշտ, 4. Միզուկ, 5. Խոռոչքի, 6. Արգանդ, 7. Ձուարան, 8. Ֆալլոպի փողն, 9. Ուղղաղի, 10. Աստղկան սարն, 11. Մեծ շրթունքներն, 12. Փոքր շրթունքներն եւ համոցն.

վայնային շճաթաղանթի ծալից շնորհօք հաստատեալ են կոնքին մէջ ։ Ծանօթանամք նախ այս կապին (Ձեւ 9) ։

ԼԱՅՆ ԿԱՊ. — Որովայնի շճաթաղանթն՝ որպէս որովայնի այլ գործիներն՝ նոյնպէս եւ կանանց ծննդական գործարանի կոնգային մասերն կը հաստատէ կոնգի ներքին երեսին ։ Ահ այս ծառայող որովայնային շճաթաղանթի ծալքն՝ որ լայն կապ կ'անուանի՝ իբր ուղղաձիգ վարագոյր մը կոնգն երկու մասերու կը բաժ-

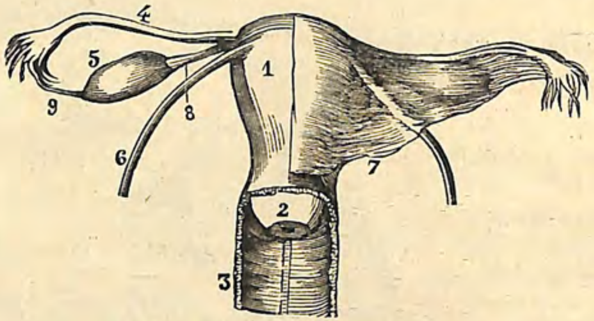

Ձեւ 9. — Արգանդ և իր օժանդակ մասերն (լայն կապի աջակողմն պահուած, իսկ ձախակողմն հանուած է).

1. Արգանդ, 2. Արգանդի պարանոցն, 3. Ցնցուղի հատածն (ընդ երկարութիւն), 4. Ֆալլոպեան խողովակ, 5. Ձուարան, 6. Կլոր կապ, 7. Լայն կապ, 8. Արգանդային կապ, 9. Վրանային կապ.

նէ, յետնակողմեան եւ առաջակողմեան. յետնակողմեան մասն գրաւեալ է ուղղաղիղ՝ իսկ յառաջակողմեանն միզային փամփուշտով ։ Լայն կապն կ'ընդգրկէ իւր մէջ արգանդն՝ որով սա հաստատուած է կոնգին մէջտեղն ։ Լայն կապի վերի եզրն ազատ է եւ երեք երկրորդական ծալքեր կամ թեւեր (aileron) կը ներկայացնէ . ասոնց մէջինն՝ որ աւելի բարձր է՝ ձուաբեր խողովակն

գրկած է, յետնակողմեանն ձուարանն, իսկ յառաջակողմեանն՝ որ կլոր կապ անունն կ'առնէ՝ արգանդի յատակէն սկսելով դէպի վեր կ'ելնէ, երեքի կը բաժնուի, որոց ճիւղերն կը հաստատուին ցայլից վտառքի մէջ, ցայլոսկեր խոշի (épine de pubis) վրայ, եւ աստղկան սարի (mont de venus) խորն ։

ՁՈՒԱՐԱՆ. — Ձուարանք զոյգ են, կոնգին մէջ՝ որովայնի իւրաքանչիւր կողմն՝ եւ լայն կապի յետնակողմեան թեւին մէջ հաստատեալ ։

Ձուարաններն որք արանց ամորձիքն կը ներկայացնեն՝ ձու արտադրելու պաշտօնն ունին . ամորձեաց նման նուշի ձեւն ունին . 4–6 հրմ. երկարութեամբ $1^1/_2$–$2^1/_2$ հրմ. լայնութեամբ եւ մէկ հրմ. թանձրութեամբ . իւրաքանչիւրն 6–8 կրամ կը կշռէ ։

Ձուարանից մակերեւոյթն հարթ է մինչ արբունքի ժամանակ, յորժամ Կրաֆի բուշտերու բեկմամբ սպիներով կը ծածկուին ։ Ձուարանի արտաքին ծայրն Ֆալլոպեան փողի վրանին կցուած է մկանային հիւսուածէ հարուստ լարով մը (Ձեւ 9), զոր վրանային կապ կ'անուանեն ։ Իսկ ներքին ծայրն նմանօրինակ լարով մը արգանդին կապուած է զոր արգանդային կապ կ'անուանակոչեն ։

Ձուարանի յառաջակողմն գտնուող պորս անուանեալ տեղէն մուտք կը գտնեն զայն մատակարարող արեան խողովակներն եւ ջիղերն ։

Ձուարան մը ընդ երկարութիւն երկուքի բաժնելով դիւրին է հաստատել թէ՝ կը բաղկանայ մի կեղեւային խաւէ եւ կեդրոնական մասէ ։ Կեղեւն մէկ հզրմ. թանձրութիւն ունի եւ սպիտակ ու պինդ է, իսկ ներքին հիւսկէնն կարմիր, կակուղ եւ սպնգային է ։

Ձուարանի կեդրոնական մասն. — Ձուարանի կեդ-

ռնական մասն հարթ մկանային եւ շարակցական հիւսուածներէ բաղկացեալ է։ Մկանային թելերն արգանդային եւ վրանային կապերէն կուգան։ Այս հիւսկէնն շատ հարուստ է արեան խողովակներով։

Ձուարանի կեղեւը. — Ձուարանի կեղեւն ալ երկու մասերէ կը բաղկանայ.

Ա. Շարակցական հիւսուածէ կազմեալ նուրբ պատեան մը՝ որ գլանաձեւ բջիջներու շարքով մը ծածկըւած է։

Բ. Բուն կեղեւային մասն՝ զոր եւ ձուածին խաւ կ'անուանեն, հարթ մկանային եւ շարակցական թելե-

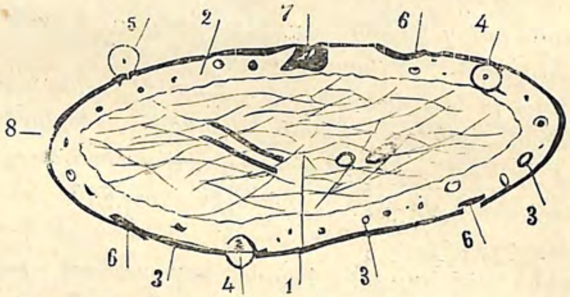

Ձեւ 10. — Ձուարանի մը երկարութեամբ կտրուածքն (Տեսական նկար).

1. Կեդրոնական մաս, 2. Կեղեւային խաւ, 3. 3. 3. Կրաֆի բուշտեր դեռ անկատար, 4. 4. Կրաֆի բուշտեր գրեթէ հասունցած, 5. Կրաֆի բուշտ հասունցած եւ բեկման մօտ, 6. 6. 6. Սպիներ, 7. դեղին մարմին, 8. Սպիտակ պատեան ձուարանի։

րու խառնուրդով մը կազմեալ է, եւ որ Կրաֆի բուշտեր կը պարունակէ, որոց թիւն ըստ Սաբէի 150,000ի կը հասնի իւրաքանչիւր ձուարանի մէջ (Ձեւ 10)։

Արբունքի հասնելէ վերջ Կրաֆի բուշտերն ձուարանի մակերեւոյթն կը մերձենային, ապա դուրս կը ցց-

ուին, որոց անջատմամբ թողուած փոքրիկ ցցուած մակերեւոյթներն դեղին մարմին կ'անուանեն՝ եւ որք ապա սպի կը վերածուին։

Կրաֆի բուշտեր. — Կրաֆի բուշտերն՝ զորս ձուապարկ ալ կ'անուանեն՝ կը բաղկանան նեարդային թաղանթէ պատեանէ մը, որոյ ներքին երեսն հատիկաւոր թաղանթ (membrane granuleuse) անուանեալ բջջային

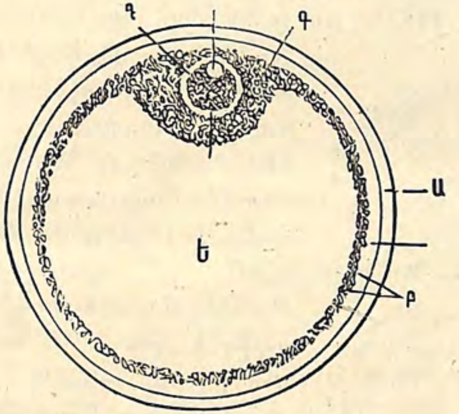

Ձեւ 11. — Կրաֆի բուշտ մը.

Ա. Նեարդային պատեան բուշտի, Բ. Հատիկաւոր թաղանթ, Գ. Ծննդական դէզ, Դ. Ձուիկ, Ե. Բուշտի կեդրոնական պարապութիւնն։

խաւով մը ծածկուած է, բուշտի մէջտեղն կան եւ այլ նոյնատեսակ բջիջներ՝ նամանաւանդ վերին կողմն խըմբեալ՝ որոց կեդրոնն կը գտնուի ձուիկն (ovule). զայն պատող բջջաց խումբն ծննդական դէզ (cumulus proligère) կ'անուանի (Ձեւ 11)։

Նախ ձուիկն իւր բջիջներու խումբով Կրաֆի բուշտին կեդրոնն կը գտնուի, սակայն արբունքի հասնե-

լուն՝ հեղուկ մը կը գոյանայ ձուապարկին մէջ՝ որ ձուիկըն իր բջիջներով դէպ մի կողմ կը մղէ ։

Ձուիկն $\frac{1-3}{10}$ հզմ. տրամագծով գնտաձեւ կատարեալ բջիջ մ'է զոր Վան-Պաէռ առաջինն տեսաւ 1827ին (Ձեւ 12) ։ Ձուիկի պատեանն ձուաթաղանթ (membrane vitelline) կ'անուանի, պարունակեալ մածուցիկ, հատակային եւ անթափանց հեղուկն ձուադեղնուց (vitellus) կը կոչուի․ կորիզն բողբոջաբուշտ (visicule germinative) կամ Փիւրքէնճի բուշտ (vesicul de Purkinje) կ'անուանի․ այս վերջնոյն մէջ պարունակեալ կորիզակն բողբոջաբիծ (tache germinative) կամ Վակների բիծ (tache de Wagner) անունն կ՚առնէ ։ Բողբոջաբուշտն 0.04–0,05 հզմ. իսկ բողբոջաբիծն 0,005–0,007 հզմ. տրամագիծ ունին ։ Ձուիկի ձուադեղնուցին մէջ կայ կորիզէն զատ մի այլ գնտաձեւ մարմին 0,005–0,008 հզմ. տրամագծով՝ զոր Պալպիանի սաղմնածին բուշտ (vesicule embryogène) կ'անուանէ, եւ որոյ կը վերագրէ արուական մի դեր․ (Տես Արգասաւորութիւն) ։

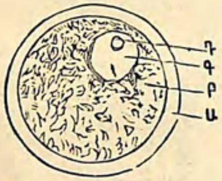

Ձեւ 12․ — Ձուիկ

Ա. Ձուաթաղանթ, Բ. Ձուադեղնուց, Գ. Բողբոջաբուշտ կամ Փիւրքէնճի բուշտ, Դ. Բողբոջաբիծ կամ Վակների բիծ.

ՁՈՒԱԲԵՐ ԿԱՄ ՖԱԼԼՈՊԻ ՓՈՂ․ — Ընդ մէջ արգանդի եւ ձուարանի ձգեալ այս խողովակն լայն կապի միջին թեւի մէջ ընդգրկեալ է․ 12–15 հզմ. երկարութիւն ունի, արգանդի կցուած մասի լայնութիւնն 4 հզմ. է, որ դէպի վրանն երթալով կը լայննայ․ եւ մինչ 7–8 հզմ. ի կը հասնի ։ Արտաքին կամ ձուարանային ծայրն վրանաձեւ բացուած է, ու խել մը լեզուակաձեւ ազատ ու շարժուն ցոպերու բաժնուած է, յորոց մին ձուարանի

կցուած է, եւ ասոյս ձուարանային ցոպ կամ կապ կ'անուանի ։ Ձուաբեր խողովակի միւս ծայրն՝ արգանդի վերին անկեան մէջ թափանցելով անդ կը բացուի ։

Ձուաբեր փողի ներքին տրամագիծն խիստ նեղ է, նամանաւանդ արգանդային անցքն՝ ուր հազիւ մազ մը կը սեղմի․

Ձուաբեր փողն երեք խաւերէ կազմեալ է, արտաքինն շճային է եւ որովայնային շճաթաղանթէն կազմուած կրնայ համարուիլ, միջինն մկանային, իսկ ներքինն հուզային է․ այս վերջինն՝ ընդ երկարութիւն ծալքեր կը ձեւացնէ, եւ ծածկուած է շարժուն թելեր կրող գլանաձեւ բջիջներէ․ այս թարթչաթելերու շարժումն դէպի արգանդն կ'ուղղուի ։

ԱՐԳԱՆԴ․ — Արգանդն կոնքի կեդրոնն՝ ուղղաղիի ու միզային փամփուշտի մէջտեղն եւ աղեաց վարի կողմն կը գտնուի ։ Ըսինք արդէն թէ որպէս Լայն կապն զայն կոնքի եզերց կը հաստատէ, եւ որոյ յառաջակողմեան թեւերն կամ կլոր կապերն դէպի վեր՝ ցայլից անցքի, ցայլոսկեր եւ աստղկեան սարի կը հաստատեն զայն ։ Որովայնային շճաթաղանթի մի այլ ծալքն արգանդն սրբանի կը կապէ, եւ զոր արգանդասրբանային կապ կ'անուանեն։

Այս կապերն չեն ներէր արգանդի կողմնական շարժումն, սակայն դէպ յառաջ եւ յետս շարժուն է արգանդն ։ Միզային փամփուշտն՝ որ արգանդի առջեւ կը գտնուի՝ յղութեան ատեն շատ չկրնար լեցուիլ, եւ կանայք կը ստիպուին ստէպ միզել․ միեւնոյն ատեն ճնշելով նաեւ յետնակողմն գտնուող ուղղաղեաց վրայ՝ պնդութիւն յառաջ կը բերեն ։

Արգանդն՝ բերանն վար դարձած եւ յառաջոյ յետս փոքր ինչ տափարակ շիշի մը ձեւն ունի, եւ որոյ մեծ առանցքն դէպի վար եւ յետս ուղղուած է ։

Աղջկանց արգանդն գրեթէ ուղիղ է , սակայն ծը-նընդաբերութեան առթիւ իւր կապերն թուլնալով՝ կըր-նան յառաջ գալ դէպի վար անկումներ եւ կողմնական ծռումներ ։

Արգանդի երկարութիւնն է 7–8 հմ. լայնութիւնն 3–4 հմ. եւ թանձրութիւնն 2,5–3 հմ. ։

Արգանդն երկու մասերու կրնամք բաժնել .

Ա. **Մարմինն**՝ որ արգանդի վերին մասն կը ներ-կայացնէ եւ եռանկիւնաձեւ է . իւր յետնակողմն կը գտնուի ուղղաղին, առջեւի կողմն մէզի փամփուշտն , իսկ վերի կողմն աղեաց կը համապատասխանէ ։ Ար-գանդի վերին երկու կողմնական անկիւններու մէջ կը բացուին Ֆալոպի խողովակներն ։

Բ. **Արգանդի պարանոցն**՝ որ կոնաձեւ կը վերջանայ կոյսերու համար՝ արգանդէն երկար է . անզաւակ չափա-հաս կանանց արգանդի այս երկու մասերն (մարմին եւ պարանոց) իրարու հաւասար են . բազմածիններու հա-մար մարմինն պարանոցէն փոքր ինչ աւելի երկար է ։

Խոռոպճին կամ արգանդի ցնցուղն կ'ընդգրկէ ար-գանդի պարանոցի ստորին մասն , որով ընդգրկեալ մա-սըն **խոռոպճային** կ'անուանի՝ իսկ մնացեալ մասն **վերնախոռոպճային** (sus-vaginale) ։ Արգանդի պարա-նոցին խոռոպճային մասն կոնաձեւ է . կոյսերու ու ան-ծին կանանց սրածայր է , բազմածիններունն տա-փարակ է եւ հորիզոնական ճեղքով մը կը բացուի ցըն-ցուղին մէջ ։

Արգանդի կողերն երեք խաւերէ կազմեալ են , արտաքինն շճային է եւ որովայնային շճաթաղանթէն կազմեալ , միջինն մկանային է , ներքին խաւն հիւզա-յին է՝ եւ ծածկուած շարժուն թելեր կրող գլանաձեւ բջիջներով ։

Արգանդի հիւզաթաղանթին մէջ թաղուած կան խողովակային եւ ողկուզային գեղձեր , առաջիններն աւելի արգանդի մարմնոյն մէջ են , իսկ երկրորդներն պարանոցի մասին մէջ . այս վերջինք արանց շագանա-կագեղձի նման հեղուկ մը կ'արտադրեն ։

Արգանդին պարանոցի յառաջակողմեան եւ յետ-նակողմեան ներքին երեսներն ուղղահայեաց ցցուածք-ներ կը ներկայացնեն՝ որք կողմնակի ճիւղեր ալ ունին . այս ցցուածքներն **կենաց ծառ** կ'անուանին ։

Արգանդն հարուստ է արեան ու աւշային խողո-վակներով եւ ջիղերով . պարանոցի հիւզաթաղանթին վրայ **ջղային պտուկներ** կան ։

Արգանդին ներքին երկու երեսներն (յառաջակող-մեան եւ յետակողմեան) գրեթէ իրարու կից են , եւ ե-ռանկիւնաձեւ փոքրիկ միջավայր մը կը թողուն . պարա-նոցային մասի վերին եւ ստորին սահմաններու անցքերն աւելի նեղ են քան մէջտեղն ։

Արգանդի վերին երկու անկիւններն ձուարեր խո-ղովակաց հետ կը հաղորդակցին , իսկ արգանդի պարա-նոցի բերանն հորիզոնական ճեղքով մը արգանդի ցըն-ցուղին մէջ կը բացուի ։

Աղջկանց արգանդի պարանոցի շուրթերն բարակ են եւ իրարու կը դպին այնպէս որ շատ անգամ ծակն իսկ չտեսնուիր , իսկ կանանց՝ եւ նա մանաւանդ բազմա-ծիններուն՝ այս շուրթերն հաստ են եւ գրեթէ միշտ բացուած ։

ԽՈՂՈՎԱԿՔ . — Ընդ մէջ արգանդի եւ բունոցի ձգեալ այս գլանաձեւ թաղանթային եւ առաձիգ խո-ղովակն 14–15 հմ. երկարութիւն եւ 4–5 հմ. լայնու-թիւն ունի , փոքր ինչ կոր է եւ դէպի վեր գոգութիւն մը կը ներկայացնէ ։

Խոռոպճւոյ յառաջակողմն կը գտնուի միզային փանփուշտն եւ միզուկն, յետոյ՝ ուղղաղին, ներքին ծայրն՝ ինչպէս ըսինք՝ կ'ընդգրկէ արգանդի փողի վարի մասն :

Խոռոպճին խողովակն երեք խաւերէ կազմուած է, արտաքինն նեարդային է, միջինն հարթ մկանային (1) եւ նեարդային, իսկ ներքինն հուզային. այս վերջինն ծածկուած է բազմախաւեան վերնամաշկով մը, կը ներկայէ շատ մը հորիզոնական ծալքեր՝ որք գան յանգիլ վերին եւ ստորին երկու ցցուած գծերու վրայ՝ զորս խոռոպճոյ սիւներ կ'անուանեն : Այս հուզաթաղանթն հարուստ է ջղային խոշոր պտուկներով (papilles nerveuses), որոց կը պարտի իւր մեծ զգայնութիւնն :

Կուսական թաղանթ. — Խոռոպճին յառաջակողմեան ծայրն հուզաթաղանթի ծալքով մը փակեալ է, որ մէջտեղն միայն անցք մը կը թողու. այս թաղանթն զոր կուսական թաղանթ, կուսութիւն, կուսական կնիք կ'անուանեն՝ վարդագոյն է. մէջտեղի անցքի ձեւն կը զանազանի, եւ կրնայ ըլլալ օղակաձեւ, կիսալուսնաձեւ, երկշրթեան, աստեղաձեւ եւայլն (Ձեւ 13) : Առաջին մերձաւորութեան այս թաղանթն կը պատռի քիչ կամ շատ դիմադրութեամբ, որոյ բեկեալ կտորներն կծկուելով՝ մրտակերպ մսկուծ (caroncule myrtiforme) անուանեալ գնտաձեւ մարմիններ կը կազմեն՝ որոց թիւն 2էն 5ի կը հասնի :

Կուսական թաղանթի այս անցքէն դուրս կը հոսի աղջկանց դաշտանն. երբեմն այս թաղանթի կեդրոնա-

(1) Երբեմն կանայք կարող են կամաւ այս մկանանց կծկումն յառաջ բերել, զոր ի գործ կը դնեն վարոցն ընդունած առենին, ու կը սեղմեն զայն :

կան անցքն գոյութիւն չունի, որով դաշտանն դուրս չկրնար ելնել եւ սաստիկ ցաւեր յառաջ կու գան. բժշկին

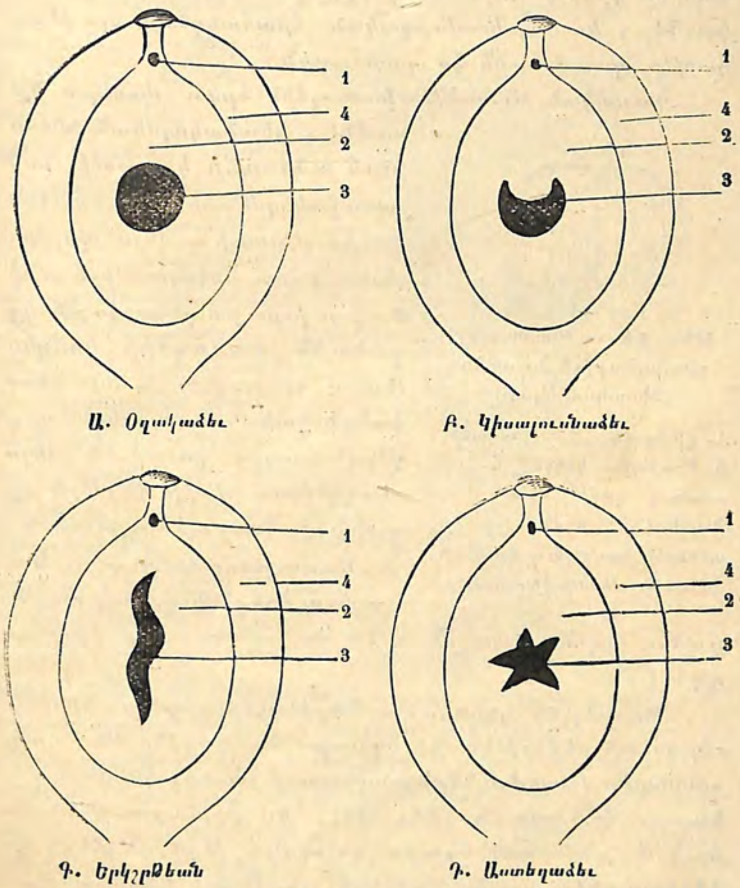

Ձեւ 13. — Կուսական թաղանթի անցից գլխաւոր ձեւերն

1. 1. 1. 1. Միզուկի ծակ, 2. 2. 2. 2. Կուսական Թաղանթ, 3. 3. 3. 3. Կուսական Թաղանթի անցք, 4. 4. 4. 4. Փոքր շրթունք.

դիմելով անցք մը բանալ տալու է ։ Երբեմն ալ աղջիկներն ծննդեամբ զուրկ կ՚ըլլան կուսական թաղանթէ, եւ կամ սա գրեթէ պատառեալ կ՚ըլլայ ։ Մերթ ձախորդ անկումներ, եւ մարմնամարզական հրահանգներ այս թաղանթի պատառումն կը պատճառեն ։

Կուսական թաղանթն խոռոպճին երկու մասերու կը բաժնէ, յետնակողմեան մասն բուն խոռոպճի կը կոչուի, իսկ յառաջակողմեանն խոռոպճոյ գաւիթ կ՚ըսուի ։ Այս վերջին մասն 3 հրմ. երկարութիւն ունի եւ իր իւրաքանչիւր կողմն կը գտնուին խոռոպճի կոճղեզ (bulbe de vagin) անուանեալ կանգնողական ուռոյցներն, որք վերէն իրարու կցուած են ։ Այս ուռոյցներու վարի կողմերն կը գտնուին Պարթոլէնի գեղձերն ։

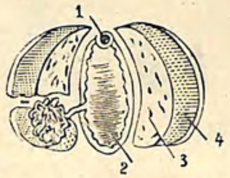

Ձեւ 14. — Խոռոպճոյ ընդլայնութիւն հատածն (Տեսական նկար)

1. Միզուկ, 2. Խոռոպճի, 3. Խոռոպճոյ կոճղեզ, 4. Խոռոպճոյ կծկիչ մկանն, 5. Պարթոլէնի գեղձն (որ կը տեսնուի խոռոպճոյ կոճղեզի եւ կծկիչ մկանի հատմամբ).

Խոռոպճոյ կոճղեզ — Խոռոպճոյ կոճղեզն՝ վարոցի սպընգաձեւ մարմնոյ կազմն ունի եւ անոնց ներկայացուցիչն է ։

Պարթոլէնի գեղձեր. — Պարթոլէնի գեղձերն ծիրանեայ կուտի մեծութեամբ ողկուզաձեւ գեղձեր են, որոց արտաբեր խողովակներն խոռոպճոյ յառաջակողմն կողմնարար կը բացուին (Ձեւ 14), եւ արտադրութիւննին երբեմն ցայտմամբ դուրս կուտան ։ Այս գեղձերն կը ներկայացնեն արանց Քուբերի գեղձերն ։ Անառակ կանանց Պարթոլէնի գեղձերն շատ կը մեծնան ։

ԲՈՒՆՈՑ. — Կանանց ծննդական գործարանաց արտաքին մասն բունոց եւ կամ դուռն արգանդի կ՚անուանի իմեզ, զոր նախապատիւ է կոչել դուռն խոռոպճոյ (Ձեւ 15) ։

Բունոցի վերէն ի վար մասերն են ․

Ա. Աստղիկեան սար. — Սա ցայլոսկեր կցուածքի ընդյառաջ ճարպաբջջային հիւսուածէ կազմեալ ցցուածք մ՚է, որոյ մորթն արբունքէ վերջ մազերով կը ծածկուի ։

Բ. Համք կամ ծըղիկ — Այս կանգնողական ու գնտաձեւ ցցուածքն՝ ներկայացուցիչն է արանց փապային մարմնոց եւ նոյն կազմն ունի ․ սա երկու արմատներով ցայլից աղեղին վրայ կը հաստատուի, իր ծայրն ծեփուկի նման մասով մը կը վերջանայ, որ եւ ունի վարոցի այդ մասի նման թիլոնի գեղձեր ։ Համքն տրփական զգացմանց կեդրոնական գործին է ․ երբեմն 2-4-5 հրմ. երկարութիւն կ՚ունենայ, եւ որ չփմամբ ու շօշափմամբ աւելի կը մեծնայ ։ Վարոցի մեծութեամբ համք ունեցող կիներ տեսնուած են ․ երկսեռ անուանելոց շատեր մեծ համքով կիներ

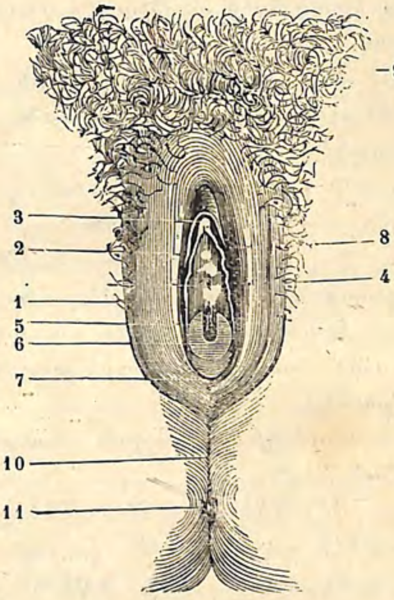

Ձեւ 15. — Բունոց

1. Մեծ շրթունք, 2. Փոքր շրթունք. 3. Համոց, 4. Միզուկի ծակ, 5. Խոռոպճոյ անցք, 6. Կուսական թաղանթ, 7. Երկճիղ բունոցի, 8. Գաւիթ բունոցի, 9. Աստղկան սար, 10. Փոշտաշաւիղ, 11. Սրբան.

են ։ Ափրիկեցի կիներն ընդհանրապէս մեծ համքեր կ'ունենան, եւ զորս շատ անգամ կը թլփատեն ։

Գ. Միզուկի ծակ. — Կանանց միզուկն՝ որ 5 հմ. երկարութիւն ունի խոռոպճի կողին մէջ կը գտնուի, եւ նորա մօտից անմիջապէս վերն կը բացուի կլոր անցքով մը ։

Ծլիկն եւ միզուկի անցքն իրարմէ բաժնող 2 հմ. հեռաւորութեամբ միջավայրն բունցի գաւիթ կ'անուանի ։

Դ. Խոռոպճոյ բերան. — Խոռոպճոյ այս արտաքին անցքի շուրթերն մկանային օղակ մը կը կրեն ։

Ե. Երկճիղ բունցի. — Մեծ շրթանց վարի կողմէն իրարու միացման տեղին՝ բունոցի երկճիղ կ'անուանի ։

Խոռոպճոյ բերնի եւ բունոցի երկճիղի միջեւ գտնուած մասն նաւակային խոռոչիւն (fasse naviculaire) կ'ըսուի ։

Բունոցի կողմնական մասերն են մեծ ու փոքր շրթունքներն.

Ա. Մեծ շրթունք. — Մեծ շրթունքներն որ բունոցի ամենէն դուրսի կողմն կը գտնուին՝ մորթի ծալքով մը կազմուած են, որք ի վերուստ ասողկան սարի մէջ իրարու կը միանան, իսկ վարի կողմն բունոցի երկճիղն կը կազմեն ։ Աղջկանց եւ մանկամարդ կանանց բունոցի մեծ շուրթերն իրարու կից են, սակայն շատ մը որդեծնութիւններէ վերջ իրարմէ հեռանալով՝ փոքր շրթունքներն կը տեսնուին ։

Մեծ շրթանց մորթային արտաքին երեսն առատ մազեր կը կրէ, ներքին հաւային խաւն ճարպային եւ քրտնարտադրիչ գեղձերով հարուստ է, միջին խաւն ճարպային եւ առաձիգ հիւսկէնէ մը կազմուած է ։

Բ. Փոքր շրթունք. — Փոքր շրթունքներն որք եւ

Նիմփայ կ'անուանին՝ հաւաթաղանթի ծալքով կազմուած են եւ մեծ շրթունքներու տակ կը ծածկուին ։ Փոքր շրթունքներն 3–4 հմ. երկարութիւն ունին, նուրբ ու վարդագոյն են, եւ որոց արտաքին եզրերն իրարու կից կը գտնուին. վարի կողմէն իրարու կցուած տեղին բունցի կապ կ'անուանի ։

Փոքր շրթանց վերին եզրերն երկուքի կը բաժնուին, որոց իւրաքանչիւր կողման երկու արտաքին բաժանումներն ծլիկի վրայի կողմն իրարու կը միանան ու կ'ընդգրկեն զայն, երկու ներքիններն ծլիկի վարի կողմն իրարու կը կցուին, այսպէսով կ'ընդգրկեն ծլիկն եւ անոր ծեփուկն կը ներկայացնեն ։

Փոքր շրթունքներն հարուստ են ճարպային գեղձերով եւ ջղային պտուկներով ։ Կանանց փոքր շրթունքներն կարմիր գոյն մը կ'առնուն ։

Փոքր շրթունքներն չփմամբ կը խոշորնան ու կը կախուին. Հօթենթօթ կանանց փոքր շրթունքներն գոգնոցի նման վար կախուած է, եւ զոր Հօթենթօթներու գոգնոց կ'անուանեն ։ Եգիպտոսի եւ Ասորիոյ մէջ կանանց մեծցած փոքր շրթունքներն կը կտրեն (թլփատումն կանանց) ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Բնախօսութիւն

Արական ծննդական գործարանաց

Արական ծննդական գործարանաց պաշտօնն է սերմ արտադրել եւ զայն կանանց ծննդական գործարանաց ներսն հասցնել։ Այս ամէն՝ երեք երեւոյթներու միջոցաւ տեղի կ'ունենան. սերմնարտադրութիւն, կանգնում, եւ ցայտումն սերման։

ՍԵՐՄ եւ ՍԵՐՄՆԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ. — Սերմն սպիտակ, թանձր, եւ մածուցիկ հեղուկ մ'է, իւր մէջ առկախ ունենալով հաստատուն մարմիններ (1000 ին 126)։ Սերմն հարուստ է լուսնածնով ու սպիտով, որք կը բացատրեն իւր կորստեամբ յառաջ եկած անարիւնութիւնն ու տկարութիւնն։

Սերմի հեղուկ մասն կազմուած է փոքր քանակութեան (serum), եւ սերմնիս (spermatine) անուանեալ սպիտային մարմնէ մը. իսկ հաստատուն մասն կազմող տարրերն են սերմնակենդանները եւ բջիջի բեկորներ։

Սերմնակենդաններն սերմի կարեւորագոյն մասն կը ներկայացնեն, սոքա են հուլկն արգասաւորողներն. քննեմք զայնս։

Առաջին անգամ 1677ին Լուի-Համ անուն Տանցիկի բժշկական վարժարանի ուսանող մը մանրացուցիւ քննելով մարդոց սերմն՝ անդ հաստատեց փոքրիկ թելանման շարժուն մարմիններ. իւր ուսուցիչն Լէօվէն-Հօէք հաս-

տատեց այս մարմնոց գոյութիւնն եւ այլ կենդանեաց սերմին մէջ։ Այս սերմնային թելերու սերմնակենդան անունն տուին իրենց շարժնութեան համար, որք՝ ինչպէս պիտի տեսնամք՝ բջիջի մը ձեւափոխութեամբ միայն կազմուած են եւ բառին բուն նշանակութեամբն կենդանիներ չեն։

Մարդոց սերմնակենդաններն (Ձեւ 16) 0,05 հզմ. երկարութեամբ թելանման մարմիններ են, որոց մի ծայրն 0,005 հզմ. երկարութեան վրայ 0,003 հզմ. տրամագծով ձուաձեւ մաս մը կը կազմէ, զոր գլուխ կ'անուանեն. իսկ մնացեալ մասն տուտն (queue) կը կոչուի, եւ որ նեղ փողով մը գլխոյն հետ կցուած է։

Ձեւ 16

Սերմնակենդաններ

Ա. Բ. Ամորձեաց մէջէ առնուած, Գ. Սերմնարեր խողովակաց մէջէ առնուած, Դ. Սերմնային փամփուշտի մէջէ առնուած։

Մէկ խոր. հմմ. սերմն կը պարունակէ 60,000 սերմնակենդան. իւրաքանչիւր հոմամն 1էն 8 կրամ սերմ կը կորսնցնեմք ըստ գրգման չափուն։

Սերմնակենդաններն բջիջներ կը համարուին, գլուխն կը ներկայացնէ կորիզն եւ պոչն արարչահիւթն։ Սերմնակենդաններն շարժուն են շնորհիւ իրենց պոչի ծածանման, եւ մէկ վայրկեանի մէջ 5 հզմ. կը յառաջանան։ 30° էն վար եւ 50° էն վեր տաքութիւնն դադար կուտայ սոցա շարժման. եթէ ցրտութիւնն եւ ջերմութիւնն աւելի յառաջ երթան՝ սերմնակենդաններն կը սպաննուին. թթուներն ալ աննպաստ են սերմնակենդանեաց՝ անոնց մահ կը պատճառեն. իսկ ընդհակառակն

ալքալիութիւն ունեցող հեղուկներն, չափաւոր ջերմութիւնն (30°–50°), եւ ծննդական գործարանաց արտադրած բնական հեղուկներն նպաստաւոր են սերմնակենդանից շարժման եւ կենդանութեան ։

Սերմնակենդաններն քանի մը օրեր կրնան ապրիլ կանանց ծննդական գործարանաց մէջ, եւ նոյն իսկ 24 ժամ յետ մահու կանանց ։

Սերմի արտադրութիւնն 12 տարեկանին կը սկսի ջերմ երկրաց մէջ, եւ 15 տարեկանին միայն ցուրտ երկիրներն. սակայն 15–16 տարեկանէն առաջ սերմն սերմնակենդան չպարունակէր, եւ հետեւաբար արգասաւորութիւնն անկարելի է ։ Պատանիք այս տարիքին հասնելուն՝ ամորձիքնին կը խոշորնայ, մարմիննին կ'աճի, մօրուսի եւ պճխերու մազերն կը բուսնին, ձայներնին կը փոխուի ։ Բնականէն եւ կամ մալմալը ամորձիքներէ զրկեալներն կանացի ձայն մը կ'ունենան, ու զուրկ կ'ըլլան պճխերէ ու մօրուսէ, չեն ունենար արանց ուժն ու քաջասրտութիւնն, եւ կ'ըլլան մեղկ ու կնաբարոյ ։ Միներկորիք եւ աւելի գաղտերկորիք անձինք եւս ստէպ ձայնի մէջ կանացի բան մը կ'ունենան, եւ մարմնոյն ու մօրուսի մազերն ցանցառ կ'ըլլան. Չգիտեմք ինչպէս բացատրել այս փոփոխութիւններն. նա մանաւանդ ծննդական գործարանաց եւ խաչափողի առնչութիւնն ։

Այրք մինչ 70–75 տարեկան սերմ կ'արտադրեն, սակայն անկէ վերջ սերմն սերմնակենդան չպարունակէր ։ Սերմնակենդանք արդէն փոփոխութիւններ կը կրեն 55 տարեկանէն վերջ, գլուխնին կը մեծնայ, պոչերնուն երկարութիւնն կը նուազի, ու վերջապէս պոչն բոլորովին կ'անհետանայ, որով եւ անկարող կ'ըլլան իգական ծննդական գործարանաց ներքին կողմերն թա-

փանցել ։ Ամորձիքներն կը պատրաստեն սերմն, եւ կամ աւելի ճիշտ խօսելու համար սերմի հաստատուն մարմիններն՝ սերմնակենդաններն, եւ բջջաց բեկորներն. իսկ հեղուկ մասն աւելի յարակից գեղձերն են որ կը մատակարարեն ։

Ամորձեաց սերմնարտադրիչ խողովակաց ներքին երեսն պատող երբեմն բջիջներ այլ բջիջներէ աւելի կը մեծնան, զորս մայր բջիջ կ'անուանեն. սոքա բաժան-

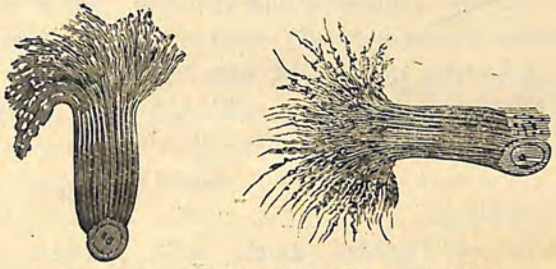

Ձեւ 17. — Սերմնակենդանեաց տրցակներ

մամբ բջջաց խումբերու ծնունդ կուտան, որք սերմնածին (spermatoblastes) կը կոչուին ։ Այս բջջաց կորիզն կը վերածուի սերմնակենդանից գլխուն՝ իսկ արարչահիւթըն կը կազմէ նոցա պոչն ։ Սերմնակենդաններն ոլորեալ են նախ իրենց ծնունդ տուող բջջաց մէջ, սակայն ապա կ'ուղղին եւ իրենց պոչերու ծայրով կցուած կը կը մնան սերմնարտադրիչ խողովակի ներքին երեսին ։ Սերմնածին բջջաց խումբերն սերմնակենդաններու տրցակներ կուտան (Ձեւ 17). նախ տրցակներն կ'անջատին սերմնարտադրիչ խողովակաց ներքին երեսէն, եւ ապա սերմնակենդաններն ալ իրարմէ կը բաժնուին, եւ զիրենք ծնանող բջիջներու հատակոտորներով դէպի Հիկմորի մարմինն կը յառաջանան, եւ սերմնատար խո-

ղովակաց միջոցաւ մակամորձեաց մէջ կը հասնին, ուստի՝ սերմնաբեր խողովակի միջոցաւ դէպ միզուկն կը բարձրանան ։

Սերմնակենդանից յառաջացումն նախ տեղի կ'ունենայ սերմնարտադրիչ խողովակաց լեցմամբ . այսպէսով կը հասնին մակամորձեաց մէջ, անդ փոքր ինչ կը սկսին շարժիլ, սակաւ իրենց յառաջացումն կը դիւրանայ . ընդունելով ապա յարակից գեղձերու արտադրութիւնն իրենց շարժումն կը զօրանայ՝ նա մանաւանդ սերմնաբեր խողովակի մէջ՝ որոյ մկանային խաւի կծկումն մեծապէս կը նպաստէ սերմի յառաջացման ։

Երկուորեաց յարակից գործիներն՝ որք անհատացեալ մասանց հետքերն են (Տես Սաղմաբանութիւն)՝ իբր գեղձ կը ծառայեն, եւ սերմի հեղուկի մի մասն կը մատակարարեն ։

Արբունքի հասնելէ վերջ սերմն ինքնին կը սկսի արտադրիլ, սակայն սորա պատրաստութիւնն տեղի կ'ունենայ նա մանաւանդ ծննդական գործարանաց գրգռմամբ, եւ տռփական խորհուրդներու ազդեցութեանց տակ . եթէ բազմիցս գրգռումներ եւ մերձաւորութիւններ իրարու յաջորդեն՝ սերմնային գեղձերն չը կարենալով սերմնակենդան պատրաստել՝ սերմնածին բջիջներն եւ նոյն իսկ մայր բջիջներն առանց կատարելագործուելու դուրս կ'ելնեն ։

Սերմնական փանփուշտի պաշտօնն անծանօթ է, ոմանք կը կարծեն թէ սերմն հոն կը հաւաքուի, բայց նորա դիրքն մեզ կը ցուցնէ թէ՝ սերմն առանց այս պարկին մէջ հաւաքուելու կարող է ցայտեցուցիչ խողովակաց մէջ անցնիլ ։ Կան կենդանիներ որք սերմնային փանփուշտ չունին, որպէս շուներն, եւ թէ շատ անգամ այս փուշտին մէջ ոչ թէ սերմ՝ այլ տարբեր հեղուկ

մը կը գտնուի, թանձր, գորշագոյն, հարուստ վերնամաշկային բջիջներով եւ բորակածնային հատիկներով՝ որք այս պարկին յատուկ են ։ Այս եւ ասոնց նման խել մը փաստեր կ'ապացուցանեն թէ՝ այս բուշտն սերմի մթերանոց մը չէ՝ այլ գեղձ մը, որոյ արտադրած հեղուկն սերմի հետ կը խառնուի ։

Ոմանք կ'ըսեն թէ՝ սերմն թէպէտ սերմնաբեր խողովակէն ուղղապէս ցայտեցուցիչ խողովակի մէջ կրնայ երթալ առանց սերման փանփուշտէն անցնելու՝ սակայն մասնական արտադրութիւններն (առանց գրգռման) անդ կը հաւաքուին, եւ անտի կ'անցնին ցայտեցուցիչ խողովակաց մէջ ։ Հաւանականաբար այս երկու դերերն (գեղձի եւ մթերանոցի) միանգամայն կը կատարեն սերմնային փանփուշտներն ։

ԿԱՆԳՆՈՒՄ . — Կանգման նպատակն է վարոցի պնդութիւն տալով զայն խոռոպձւոյ մէջ մուծանել եւ միզուկի բացմամբ սերմի անցք տալ ։ Կանգնումն տեղի կ'ունենայ՝ բնականաբար՝ սերմական փանփուշտի սերմով լեցմամբ, սակայն ընդհանրապէս ծննդական գործարանաց ու նա մանաւանդ ծեփուկի հպմամբ, շփմամբ, ու կանացի զգուանաց, տռփական խորհրդոց եւ երազներու ազդեցութեան տակ ։ Կանգնումն ողնուղեղի միջակ մասի տրամադրութեան տակ տեղի կ'ունենայ ։ Ուսումնասիրութեանց պարապողք եւ նա մանաւանդ գիտունք իրենց զբաղմանց մէջ կը մոռնան իսկ սեռական յարաբերութեան պէտքն, եւ կանգնում իսկ չեն ունենար . սակայն ոչ թէ անկարող են ունենալու ։

Կանգմամբ՝ վարոցն իւր սովորական ծաւալի 2–3 անգամն կ'առնու, եւ սա շնորհիւ իւր կանգնողական մասանց մասնաւոր հիւսուածքի արեան խողովակաց արիւնով լեցմամբ ։

Վարոցի կազմն քննելնուս՝ տեսանք թէ, փապային եւ սպնգային մարմիններն եւ նա մանաւանդ այս վերջնոյն երկու ծայրագոյն մասերն՝ ծեփուկ եւ միզուկի կոճղեզ՝ հարուստ են արեան խողովակներով, որք հանգըստի ատեն կծիկներ կը կազմեն, սակայն գրգռման պահուն արեամբ կը լեցուին եւ վարոցն կը ստուարացնեն. միեւնոյն ատեն՝ այս խողովակներն շրջապատող մկանային հիւսկէնն կծկուելով թոյլ չտար արեան վերադարձին, որով եւ վարոցն պինդ կը մնայ. իսկ կանգման պահուն արիւնն դէպ յառաջ մղողներն են կոճղեզափապային (Bulbo-caverneux) եւ Զիստափապային (Ischio-caverneux) մկաններն։

ՑԱՅՏՈՒՄՆ ՍԵՐՄԱՆ. — Ըսինք թէ որպէս նիւթական ու բարոյական գրգռումներն կանգնում յառաջ կը բերեն. այս գրգռման աւելմամբ եւ նա մանաւանդ ծեփուկի զգայուն ջիղերու գրգռման՝ ի ձեռն խուռոպճեայ ծալից՝ աճմամբ, անդրադարձական օրինօք սերմնաբեր խողովակաց մկանային խաւն եւ սերմնային փամփուշտն ընդգրկող մկաններն կծկուելով՝ իրենց մէջ պարունակեալ սերմն դէպ յառաջ կը մղեն, եւ որ ցայտեցուցիչ անուանեալ խողովակներու մէջէ անցնելով՝ գայ թափիլ միզուկի ցցուածքի երկու կողմն. անդ հոսի եւ յանժամ շագանակագեղձի արտադրութիւնն՝ որ սպիտակ, թանձր եւ հոտաւէտ հեղուկ մ'է. որպէս նաեւ Քօվբերի գեղձի արտադրութիւնն որ նօսր, մածուցիկ հեղուկ մ'է, եւ եկած է արդէն միզուկն լեցնել։ Այս երկու գեղձային արտադրութեանց սերմի հետ խառնուրդն՝ զայն կ'անօսրացնեն, աւելի սպիտակութիւն եւ մասնաւոր հոտ մը կուտան անոր։

Սերման՝ միզուկի թաղանթային մասի մէջ գտնուիլըն տեղի կուտայ ցայտման երեւոյթին։ Արդարեւ ընդհուպ միզուկի ցցուածքն կը կանգնի եւ չթոյլատրեր ոչ սերմի դէպի միզային փամփուշտի երթն, եւ ոչ ալ մէզի ելքն. միեւնոյն ատեն Վիլսոնի մկանունք կծկուելով կը սեղմեն իրենց համապատասխանող միզուկի մասն, որով եւ սերմն կը հաւաքուի միզուկի թաղանթային մասին մէջ ու զայն կ'ուռեցնէ. եւ ահա յանկարծ Վիլսոնի մկանն կը թուլնայ, սերմի մի մասն դէպ յառաջ կ'ընթանայ, սորա կը յաջորդէ Վիլսոնի մկանին կրկին մի կծկումն, սերմն կրկին կը հաւաքուի, մկանն կրկին անգամ կը թուլնայ եւ թոյլ կուտայ սերմի անցից, եւ այսպէս պարբերաբար ու բազմիցս։

Վիլսոնի մկանին մէն մի կծկման կը համապատասխանէ սերմնային մի ցայտում. եւ այդ ցայտումներն անշուշտ համեմատական են Վիլսոնի մկանին կծկման զօրութեան։

Սերմն կէս եւ նոյն իսկ մէկ մէթր հեռուն կրնայ ցայտել։ Իւրաքանչիւր մերձաւորութեան հոսած սերմի քանակն 1–8 կրամ է. այս քանակն պարագայից եւ գրգռման աստիճանին համեմատ կը տարբերի։

Ինչպէս տեսանք՝ ցայտեցուցիչ անուանեալ խողովակն ցայտման երեւոյթին մէջ որ եւ է դեր չունի, դա միայն միզուկի ցցուածքի եւ Վիլսոնի մկանին կը պարտիմք։

Ծննդական գործարանաց որ եւ է կերպիւ գրգռմամբ՝ Քօվբերի գեղձն իւր արտադրութիւնն կը հոսէ միզուկի մէջ, յորմէ դուրս կ'ելնէ։ Այս թափանցիկ ու մածուցիկ հեղուկն շփոթելու չէ սերմի հետ։

ԳԼՈՒԽ Դ.

Ցնախօսութիւն
Կանանց ծննդական գործարանաց

Զուարանի նպատակն է ձուիկներ արտադրել, զորս ձուաբեր խողովակներն կը տանին դէպ արգանդն ։ Զուարտադրութեան եւ ձուաբերութեան երեւոյթից ազդեցութեան տակ՝ արգանդի հուզամթաղանթն կը գրգռի եւ արիւնահոսման տեղի կուտայ, զոր դաշտան կ'անուանեն ։

Խոռոչին՝ վարոցն ընդունելու եւ նորա դերն գիւրացնելու գործին է ։

Աստ պիտի ուսանիմք կարգաւ ձուարտադրութեան, ձուաբերութեան եւ դաշտանի երեւոյթներն, եւ խոռոչնոյ դերն ։

ԶՈՒԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ. — *Զուարաններու հարթ մակերեւոյթն վաղուց կը սկսի՝ իւր վերնամաշկի դէպի ներս ծալլուելովն՝ խորութիւններ ներկայացնել, որք երթալով կ'աւելնան, եւ վերջապէս խոռութեանց եզրերն իրարու մերձենալով գնտաձեւ մարմիններ յառաջ կը բերեն, ոռքա ներքնաբար պատեալ են ձուարանի մակերեւոյթն պատող վերնամաշկային բջիջներով (Ձեւ 18) ։ Այս գնտաձեւ մարմիններն են Կրաֆի*

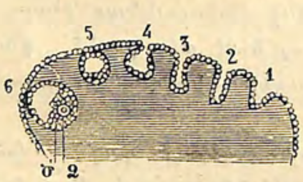

Ձեւ 18. — Զուապարկի կամ Կրաֆի փամփուշտի կազմութիւնն

1. 2. 3. 4. 5. *Զուապարկի կազմութեան զանազան վիճակներն,* 6. *Կազմեալ ձուապարկ,* Զ. *Զուիկ,* Ծ. *Ծննդական դէզ։*

բուշտերն կամ ձուապարկերն որոց կազմն ծանօթ է արդէն մեզ (էջ 31) ։ Ներիւակ բջիջներէ մին է որ ձուիկի կը վերածուի ։

Զուարանից կեղեւային մասն հազարաւոր Կրաֆի բուշտեր կը պարունակէ, որք հասուննալով ձուարանի մակերեւոյթին կը մերձենան. եւ վերջապէս ցցուածք մը կ'ընեն անոր մակերեւոյթին վրայ, որ խոշորնալով կեռասի մը հատի մեծութիւնն կ'առնու, իւր ներիւակ հեղուկն կը թանձրանայ ու կ'առատանայ, պատեանն կը նրբանայ, վերջապէս կը բացուի եւ իւր պարունակութիւնն ու ձուիկն դուրս կը թափի (Ձեւ 10) ։

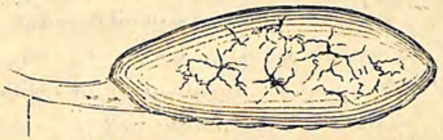

Ձեւ 19. — Զուարան

Այս ձուարտադրութեան երեւոյթն 28 օրն անգամ մը տեղի կ'ունենայ, եւ իւրաքանչիւր անգամուն մի կամ երկու ձուապարկեր կը բացուին ։ Ըսել է կանայք 28 օրն անգամ մը ձու կ'ածեն ։

Զուապարկերն իրենց հասուն տեղին արիւնած մակերեւոյթ մը կը թողուն, որ ապա դեղին մարմին անուանեալ դեղնագոյն ցցուածքի մը տեղի կուտայ, եւ որ 30–40 օրէն ցցուած սպիի մը կը վերածուի ։ Եթէ արձակեալ ձուիկն արգասաւորի՝ դեղին մարմինն 6 ամսէն միայն սպիի վիճակն կ'առնու ։

Զուարտադրութիւնն կը սկսի աղջկանց արբունքի հասնելուն, այսինքն 10–16 տարեկանին ըստ երկրաց եւ կլիմայից ։ Աղջկունք ջերմ երկիրներու մէջ 10 տարեկանին արբունքի կը հասնին, իսկ ցուրտ երկիրներն 16

տարեկանին․ բարեխառն երկրաց մէջ միջանկեալ տարիքով։ Մեր կլիմայի տակ աղջկանց արբունքի միջին տարիքն 14 կրնայ համարուիլ։ Քաղաքացիներն աւելի շուտ կը հասնին արբունքի քան գիւղացիներն։

Արբունքի հասնող աղջկանց ստողիկեան սարին վրայ աղուամազեր կը տեսնուին։

Ձուարտադրութիւնն կը տեւէ ցուրտ երկրաց մէջ մինչ 40 տարեկան հասակին, իսկ ջերմ երկրաց մէջ մինչ 55 տարիքն եւ աւելի։ Մեր երկրաց՝ մէջ կանայք շուրջ 45–50 տարեկանին կը դադարին ձուարտադրութենէ։

Ձուերու հասունութիւնն կանանց ծննդական գործարաններն կը գրգռէ եւ մերձաւորման փափաք կու տայ անոնց․ քանի մ'օրէն դաշտանն տեղի կ'ունենայ՝ որով եւ փափաքնին դադար կը գտնէ։ Ցղութեան եւ ծծմայրութեան ատեն ձուապարկերն հասուննալէ կը դադարին, ուստի եւ դաշտանն տեղի չունենար ընդհանրապէս. երբեմն կլիներ յղութեան ժամանակամիջոցին մէջ իսկ իրենց ամսականն կը տեսնան։

Ձուարաններու ձուիկ չարտադրելն՝ ամլութեան պատճառներէ մին է։

ՁՈՒԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ․ — Ձուապարկերու բացման պահուն՝ ձուաբեր խողովակներու վրաններն իրենց ցուպերով կ'ընդգրկեն ձուարաններն եւ կ'ընդունին ձուապարկի պարունակութիւնն, ձուիկն եւ իր ընկեր բջիջներն՝ այս խողովակի մկանային խաւի ձգտմանց եւ ներքին մակերեւոյթն պատող բջջաց թարթչաթելերու շարժման շնորհիւ՝ դէպ ի արգանդն կ'առաջնորդուին։ Ձուիկն արգանդ հասնելով՝ եթէ արգասաւորեալ չ'է՝ դաշտանի հետ դուրս կ'ելնէ։

Երբեմն կը պատահի որ ձուիկն՝ իր ընկերներով չկարենալով ընդունուիլ ձուաբեր խողովակի վրանէն՝ որովայնի մէջ կ'իյնայ։

Անառակ եւ վաւաշոտ կանանց Ֆալլոպեան խողովակներն կը կորսնցնեն իրենց շարժունութիւնն եւ կարող չեն ընդունիլ ձուն, ուստի եւ չեն արգասաւորիր ու ամուլ կը մնան։

ԴԱՇՏԱՆ․ —Կանայք արբունքի հասնելէ մինչ իրենց դադարն (menopause) 28 օրն անգամ մը՝ արեան արգանդի հուզաթաղանթին մէջ հաւաքմամբ՝ արգանդային բորբոքում մը կ'ունենան։ Արգանդի եւ Ֆալլոպի խողովակաց ներքին հուզաթաղանթն կը թանձրանայ, արեան հերափողիկներով կը հարստանայ, առատ հոյզ կ'արտադրէ, եւ վերջապէս վերնամաշկեան խաւն կլնալով՝ հերափողիկներն բաց կը մնան, կը բեկանին, ու արեան հոսման տեղի կուտան։ Արեան հոսումն 3–6 օրեր կը շարունակէ, եւ այս միջոցին 200–250 կրամ արեան կորուստ մը տեղի կ'ունենայ. ապա հուզաթաղանթն կը վերստանայ իր վերնամաշկն՝ որ առատ հոյզ կ'արտադրէ քանի մ'օրեր, եւ ամէն ինչ վերջ կը գտնէ։ Այս երեւոյթն դաշտան կ'անուանեն։

Ընդհանրապէս Դաշտանի գալուստն ջերմութեան աւելմամբ, սրտնեղութեամբ, ընդհանուր անհանգստութեամբ եւ միջաց ցաւով կը ծանուցուի։ Այս անհանգստութիւնք կը շարունակուին եւ դաշտանի ատեն, յորժամ տխուր կ'ըլլան կանայք, եւ աչքերնուն վարի կողմն կապոյտ գոյն մի կ'առնէ։

Դաշտանի երեւոյթն կը համապատասխանէ ձուարտադրութեան եւ ձուաբերութեան երեւոյթից, որով եւ արգանդն հասնող ձուն դաշտանի արեան հետ դուրս կ'արտաքսուի։ Հաւանականարար այս երեք երեւոյթներն իրարու հետ սերտ կապակցութիւն ունին, թէպէտ սա լաւ բացատրուած չէ՝ սակայն այս գործարանաց պարբերաբար եւ միանգամայն արիւնահաւաքման ենթարկուելուն հետեւանքն ըլլալ կը կարծուի։

Երբեմն ձուարտագրութիւնն առանց դաշտանի տեղի կ'ունենայ, եւ երբեմն ալ դաշտանն առանց ձուարտագրութեան. բայց ասոնք բացառութիւններ են ։

Արգանդի ցնցուղն կամ խոռոպճին ալ դաշտանի ժամանակամիջոցին իւր վերնամաշկի փոփոխութեամբ սպիտակ հեղուկ մը կ'արտադրէ՝ որ դաշտանի հետ դուրս կ'ելնէ ։

Եթէ ձուն արգասաւորի՝ դաշտանի երեւոյթն տեղի չունենար (տես Արգասաւորութիւն) ։

Երբեմն՝ դադարէ ամիսներ եւ նոյն իսկ տարի մը վերջ դաշտանն կրկին երեւան կ'ելնէ, եւ ժամանակ մը կը տեւէ, ընդհանրապէս շատ անկանոնութեամբ ։

Երբեմն դաշտանի ատեն կանայք փոխանակ արգանդէն արիւն կորսնցնելու, քթէն, բերնէն, որբանէն եւ ծիծերէն կը կորսնցնեն, եւ որ խոտորեալ դաշտան կ'անուանի ։

Մսիլն եւ նմանաւանդ ոտքէն ցուրտ առնելն դաշտանն կրնան յետաձգել քանի մ'օրեր եւ երբեմն մինչ յաջորդ ամսագլուխն ։

ԽՈՌՈՊՃԻՈՅ ԴԵՐԸ. — Խոռոպճւոյ դերերն են.

Ա. ընդունիլ վարոցն եւ իւր հուզաթաղանթի ու նա մանաւանդ անոր ծալքերուն միջոցաւ գրգռել ծեփուկն, ու այսպէսով յառաջ բերել կանգման ու ցայտման երեւոյթներն ։

Բ. միեւնոյն ատեն իւր կոճղեզի ու համքի փափուկ մասանց գրգռմամբ եւ կանգմամբ՝ Պարթոլէնի ու խոռոպճւոյ այլ հոյզային գեղձերն կը գրգռին, եւ ալքալի հոյզեր կ'արտադրեն, որք կը նպաստեն սերմնակենդանից կենաց եւ նոցա դէպի արգանդն յառաջացման ։

Տափական մտածումներն, տենչանքներն, շփումներն ու վաւաշոտ երազներն խոռոպճւոյ գրգռիչ մասերու կանգնումն եւ գեղձարտադրութիւնն յառաջ կը բերեն ։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Մերձաւորութիւն եւ Արգասաւորութիւն

ՄԵՐՁԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ. — Վարոցն կանգուն վիճակաւ խոռոպճւոյ մէջ մտնելուն՝ այս ցնցուղի կողերուն վարոցի եւ նա մանաւանդ նորա ծեփուկի հետ շփումն կը յաւելուն գրգռումն ու կանգնումն, որով եւ յառաջ գայ ցայտման երեւոյթն ։

Միեւնոյն ատեն խոռոպճւոյ գրգռելի մասերն (կոճղեզն եւ համքն) կը գրգռին ու կը կանգնին. Քօվբերի եւ խոռոպճւոյ գեղձերն իրենց արտադրութիւններն կը հեղուն ցնցուղի մէջ, որպէս նաեւ արգանդի պարանոցի գեղձերն, այս վերջինք պարբերական ցայտմամբ ։

Այս բոլոր հեղուկներն ալքալի են եւ նպատակ ունին նպաստել սերմնակենդանից կենդանութեան եւ նոցա դէպ յարգանդս յառաջացման ։

Մերձաւորութեան պահուն գրգռեալ կնոջ արգանդն վեր ու վար շարժումներ կ'ընէ, առինգներն կը գըրգըռին ու կը ցցուին ։

Այրք՝ մերձաւորութեամբ իրենց դերն կատարելու համար՝ կարեւոր է որ գրգռեալ ըլլան, սակայն կանանց համար այս նախապատրաստական երեւոյթներն կարեւոր չեն, անոնք կրնան քնոյ մէջ, գինովութեան կամ թմրութեան պահուն մերձաւորութեան ենթարկիլ եւ արգասաւորիլ իսկ ։

Ցայտմամբ մղեալ սերմն կրնայ մինչ արգանդն հասնիլ՝ որ այս պահուն բերանաբաց է, եւ ըստ ոմանց ծծման շարժումներ իսկ կ'ընէ՝ սերմն իւր մէջն հրաւի-

րելու համար . սակայն ընդհանրապէս սերմն ցնցուղին մէջ կը մնայ եւ սերմնակենդանք իրենց շարժմամբ կը թափանցեն արգանդէն ներս եւ մինչեւ Ֆալոպի խողովակներն, ըստ ոմանց նոյն իսկ մինչ ձուարանն կ'ելլան ։

Բունոցի բերանն եւ նոյն իսկ դուրսն թափուած սերմն կրնայ ինքնին յառաջանալով հասնիլ արգանդն եւ արգասաւորութիւն պատճառել ։ Շատ անգամ՝ կուսական թաղանթն պահելով իւր գոյութիւնն՝ իւր անցքն բաւ կ'ըլլայ թոյլ տալ սերմնակենդանից մուտք եւ արգասաւորում յառաջ բերել ։ Կուսական թաղանթն առաջին մերձաւորութեան կը պատառի փոքր ինչ ցաւով եւ արեան կորստեամբ . տարիքոտ աղջկանց կուսական թաղանթի բեկումն դժուարաւ եւ մեծ ցաւօք տեղի կ'ունենայ ։ Երբեմն աղջկանց համար այս թաղանթն խիստ զգայուն է, եւ ի մերձենալ վարոյին՝ մեծ ցաւով կը կծկուի, որով եւ շատ դժուար՝ նոյն իսկ մերթ անհնար կ'ըլլայ պատառումն ։ Առ այս երբեմն կը ստիպուին բժշկաց միջամտութեան դիմել, որք աղջկան թմրութիւն տալով կը դիւրացնեն փեսին առաջին մերձաւորութիւնն . եւ մերթ բժիշկն կտրոցի միջոցաւ կը ճեղքէ կուսական թաղանթն ։

Երբեմն երկրաց մէջ եւ ի մեզ՝ կուսական նշան կը պահանջուի նոր ամուսնացող աղջկէն, եւ մինչ իսկ մերթ զայն չունեցող աղջիկներն յետս կը ղրկուին . . . իրենց հօր տունն ։ Այս անտեղի խստապահանջութեան տեղի չտալու համար աղջկանց մայրերն ի հարկին նախազգուշ միջոցներ ի գործ կը դնեն ։

Թլփատն ծեփուկի միացնող կապն՝ արանց կուսական թաղանթն կը ներկայացնէ, եւ որ առաջին մերձաւորութեան կը բեկանի՝ եթէ երբեք գիջութիւնք արդէն հատած չեն զայն ։

ԱՐԳԱՍԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ. — Արգասաւորութիւնն՝

սերմնակենդանից ձուիկներու հետ միութեան արդիւնքն է ։ Ձուիկներն արգասաւորելու համար հասունցած ըլլալու են . քննեմք աստ նախ ձուիկներու հասուննալու երեւոյթն, եւ ապա նոցա արգասաւորութիւնն ։

Ձուիկաց հասունութիւնն.— Ձուիկներն՝ ըստ Վան-Պէնէտէնի՝ ձուարանի մէջ կը հասուննան . այլք կը կարծեն թէ ձուաբեր խողովակաց վերին մասանց մէջ ալ կրնայ տեղի ունենալ այդ երեւոյթն ։

Ձուիկներու կազմն քննելնուս տեսանք թէ՝ ասոնց ձուադեղնուցին մէջ կայ կորիզէն զատ մի այլ գնտաձեւ մարմին՝ 0,005–0,008 հմ. տրամագծով՝ զոր Պալպիանի սաղմածին բուշտ (vesicule embryogène) կ'անուանէ եւ որոյ կը վերագրէ արուական մի դեր . իբր թէ իւրաքանչիւր ձուիկ երկսեռ է, եւ ունի արու եւ էգ տարրեր, Պալպիանիի բուշտով եւ կորիզով ներկայացեալ. որոց առաջինն կ'արգասաւորէ կորիզն, եւ սա բաւական կ'ըլլայ Յօդոտնեանց (Arthropodes) առանց մերձաւորութեան սերման համար . բայց անբաւ է բարձր դասու կենդանեաց եւ մարդոյ համար ։

Այս երեւոյթէն վերջ՝ որ ձուարանի մէջ տեղի կ'ունենայ՝ ձուիկներու կորիզն երկսեռ այսինքն որձ եւ էգ տարրերու խառնուրդ մը կը համարուի . հասուննալու համար կարեւոր է որ իրենց կորիզի արու տարրն դուրս արտաքսեն . սա մի կամ երկու անգամէն տեղի կ'ունենայ (Ձեւ 20 եւ 21) ։ Արտաքսեալ մասերն բեւեռային գնտիկներ (globules polaires) կ'անուանեն ։ Կորիզի մնացեալ մասն էգ նախակորիզ (pronucleus femelle) կ'ըսուի ։ Ձուիկն հասունցած է այլեւս, եւ պատրաստ արգասաւորելու ։

Ձուիկաց արգասաւորութիւնն . — Սերմնակենդաններու եւ հասունցած ձուիկներու հանդիպումն ընդհանրապէս ձուաբեր խողովակաց վերին կողմն տեղի

կ'ունենայ, եւ ձուիկն արգասաւորելուն՝ գայ հաստատուիլ արգանդին մէջ՝ ուր կ'աճի եւ սաղմին ծնունդ կուտայ։

Արգասաւորումն տեղի կրնայ ունենալ եւ աւելի վերն, ձուարեր խողովակաց վրանին եւ նոյն իսկ ձուարանին վրայ։ Այս վերջին պարագային՝ ձուիկն եթէ չգայ դէպ արգանդն եւ ձուարանի վրայ մնայ ու զարգանայ, անդ կը կազմուի սաղմն եւ որ արտա–արգանդային յղացում (grossesse extra–uterin) կ'անուանի։ Ըստ ոմանց արգասաւորութիւնն ձուարեր խողովակաց վարի մասի եւ կամ արգանդի մէջ ալ տեղի կրնայ ունենալ ըստ բազմաց սա հաւանական չէ։

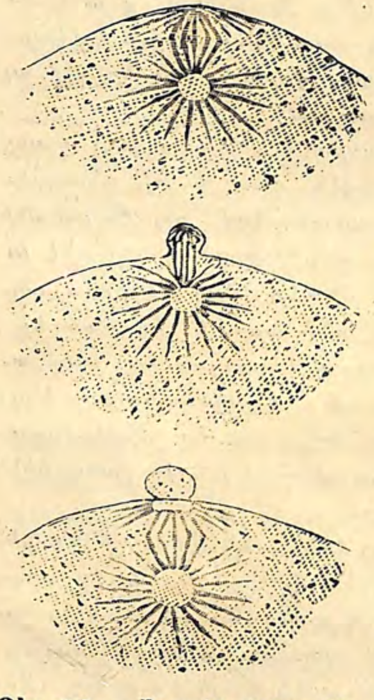

Ձեւ 20. — Առաջին բեւեռային գնտիկի կազմութիւնն և անջատումն։

Սերմնակենդաններն չուրջ տասը ժամէն կրնան հասնիլ ձուարեր խողովակաց վերի կողմն եւ ձուիկներու հանդիպիլ։ Ձուիկներն 8–10 օրէն կրնան հասնիլ արգանդն։

Արգասաւորութեան համար սերմնակենդաններն կը մերձենան ձուիկին՝ իրենց գլուխն դէպ այն դարձուցած, անոնցմէ մին կը յաջողի աւելի մերձենալ, իսկ այն ձուիկի ամենամերձ մասին վրայ կոնաձեւ ցցուածք մը յառաջ

կուգայ՝ ձգողական կոնն՝ որ դէպ սերմնակենդանն կ'երկարի, անոր գլուխն կը հպի ու զայն դէպի ներս կը ձգէ իր հետ. իսկ նորա պոչն կ'անջատի, եւ արտաքին խաւը կը կազմէ (Ձեւ 22)։

Սերմնակենդանի գլուխն ձուիկի կորիզին հետ կը ձուլուի, արու եւ էգ նախակորիզներու ձուլմամբ կազմեալ կորիզն՝ հատածաբաշխական կորիզ [noyeau de segmentation] կ'անուանի։ Այս ձուլմամբ ձուիկն արգասաւորեալ է, կը հաստատուի արգանդին մէջ, եւ անդ աճելով ծնունդ կուտայ սաղմին։

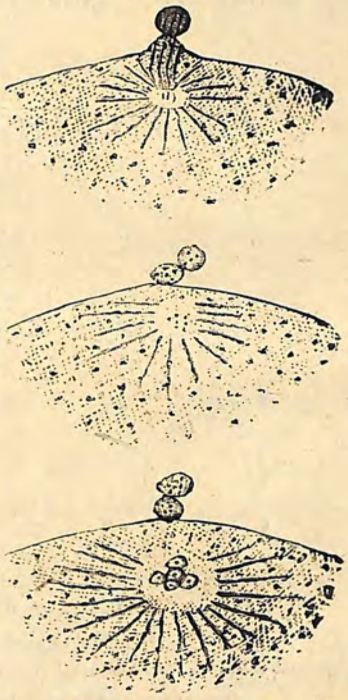

Ձեւ 21. — Երկրորդ բեւեռային գնտիկի կազմութիւնն և անջատումն։

Սաղմն՝ ինչպէս կը տեսնամք՝ սրուի եւ էգի արտադրած բջիջներու խառնուրդով կը կազմուի. ուստի եւ երկուքին յատկութիւններն կը գտնուին արտադրեալ էակին վրայ. սովա կը բացատրուի ժառանգականութիւնն։

Ընդհանրապէս 28 օրն անգամ մը մէկ ձուիկ կ'արտադրի, սակայն եթէ բացառաբար 2–3 ձուիկներ միանգամայն արտադրին եւ արգասաւորին՝ յառաջ գան երկուորեակ եւ եռորեակ զաւակներ։

Երբեմն՝ կանայք իրենց յղութեան ժամանակամիջո-

ցին կրկին կ'արգասաւորին, եւ առաջինին ծնունդէն քանի մը ամիսներ վերջ երկրորդին ծնունդ կու տան: Այս կրկին յղութիւններն հազուադէպ են:

Տեսանք թէ սերմնակենդաններէ մին միայն կը յաջողի ձուիկի մէջ թափանցել. եթէ բացառաբար երկու

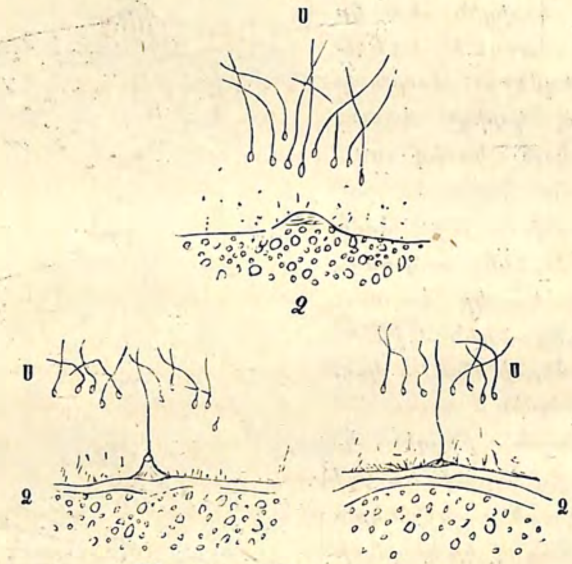

Ձեւ 22. — Արգասաւորում.

Ս. Ս. Ս. Սերմնակենդաններ, Զ. Զ. Զ. Զուիկներ (Ծառագայթաձեւ կենդանեաց՝ Աստղեաց խումբին Asterias glacialis անունով տեսակին ձուիկի արգասաւորումն).

սերմնակենդաններ յաջողին ներս մտնել՝ յայնժամ ծընունդ կու տան՝ շատ անգամ՝ մէկէն աւելի անձի անդամներ կրող հրէշներու (2 գլուխ, 3 բազուկ, 3–4 ոտք եւայլն): Իսկ այլ հրէշներն՝ կամ թերակազմ արարածներ են՝ եւ կամ այնպիսիներ՝ որք հաւանականաբար նախնեաց կազմութեան մի հետքն կը կրեն.

ՄԱՍՆ Բ.

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ ԾՆՆԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՑ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Տեսակի շարունակութեան բնազդը

Տեսակի շարունակութեան բնազդն ընդհանուր է կենդանեաց համար. սակայն մարդկային սեռին մէջ կան անձնասէրներ որք միայն իրենց համար կ'ապրին, ու չեն փափաքիր իրենց արիւնն, անունն ու ցեղն շարունակողներու ծնունդ տալ, եւ տեսակի շարունակութեան օրինաց դէմ կը մեղանչեն: Դժբաղդաբար այս հակաբնականներու թիւն աւելնալու վրայ է.

Բնութիւնն չբաւականանալով այդ բնազդով կենդանեաց արգասաւորումն ապահովել՝ մերձաւորութեան երեւոյթին մէջ դրած է մեծ հաճոյք. սակայն որպէս պիտի տեսնամք՝ մարդիկ միայն ի կենդանիս՝ միջոցներ կ'որոնեն վայելել այդ հաճոյքներն առանց արգասաւորման:

Բնութիւնն՝ ընդհանրապէս ամէն կենդանեաց իրենց տեսակին համեմատ արգասաւորման յարմար ժամանակամիջոցներ սահմանած է, յորժամ իրենց զօրութիւնն, գեղեցկութիւնն ու փայլն կ'աւելնայ (որպէս ձուկերու,

թռչնոց եւ ստնաւոր կենդանեաց համար), սակայն մարդիկ՝ բնութեան օրէնքն չյարգող միակ կենդանիներն՝ չունին իսկ որոշ ժամանակամիջոց մերձաւորութեան. միշտ պատրաստ են եւ կամ պատրաստ ըլլալ կը ձգտին, որով եւ կորսնցուցած են արգասաւորութեան ժամանակի յատուկ բնութեան պարգեւած հրապոյրներն :

Որձեւէգութիւնն ընդհանուր օրէնք է բուսոց համար, արդարեւ ընդհանրապէս ծաղիկներն կը պարունակեն արու եւ էգ գործարաններ միանգամայն, երբեմն միայն միեւնոյն բուսոց ծաղկանց ոմանք արու եւ այլք էգ են, որպէս կաղնենին. եւ կամ երկու սեռերու յատուկ ծաղիկներն տարբեր տունկերու վրայ կը գտնուին, որպէս կանեփն : Կենդանեաց համար այս վերջին պարագան աւելի ընդհանրական է. այսինքն անհատներն արու են կամ էգ :

Ստորին դասի կենդանեաց մէջ որձեւէգութիւնն տեղի կ'ունենայ, սակայն շատ քիչ անգամ միեւնոյն երկսեռ կենդանին կրնայ ինքն իրեն բաւականանալ արգասաւորման համար, որպէս Դատարկընթերաց (Coelenterés) ճիւղի Սանտրակիրներու (Ctenophores) խումբն. բայց ընդհանրապէս միեւնոյն երկսեռ կենդանին երկրորդի մը համար իբր որձ կը ծառայէ եւ երրորդի մը համար իբր էգ, որպէս Որովայնոտունք (Gasteropodes) : Բարձր դասու կենդանեաց մէջ որձեւէգութիւն չկայ. նոյն իսկ մարդոց տեսակին մէջ որձեւէգ հրատարակեալ անհատներն որձ են կամ էգ, եւ ծննդական գործարանաց ինչ ինչ մասանց աւելի կամ նուազ զարգացումն երկսեռի նմանութիւն տուած է անոնց :

Բնութիւնն տկար անձնաւորութեանց մէջ կը վառէ արգասաւորութեան բնազդի եւ յարակից հաճոյից փափաքն, անշուշտ որպէսզի իրենց մահուանէն առաջ սե-

րունդներ տան ու իրենց տեսակի շարունակութեան նպաստեն : Այս օրէնքն ընդհանուր է համայն արարողաց համար. արդարեւ միշտ դիտուած է որ տկար ծառերն են որ շատ ծաղիկ ու պտուղ կուտան քան քաջակազմերն՝ որք աւելի ծաւալնին մեծցնել ու փայտ մատակարարել կը ջանան : Պարտիզպանք ի դարման ամուլ ծառերու կը վիրաւորեն անոնց արմատներն ու բունն, կը կտրտեն ճիւղերն, այսպէսով կը տկարացնեն փոքր ինչ զայնս եւ պտուղ արտադրելու կը տրամադրեն : Նոյնն է եւ կենդանեաց համար. գեր կովերն չեն ծնանիր, իսկ աւելի նիհար ու տկար կովերն են արգասաւորողներն. Վիրգիլիոս ծանօթ էր այս ճշմարտութեան եւ խորհուրդ կուտար իւր ժամանակի երկրագործաց նիհարցնել իրենց կովերն, զայնս արգասաբեր ընելու համար : Միեւնոյնն է այլ կենդանեաց համար. մարդոց նկատմամբ բնութեան օրէնքն չտարբերիր, գիրուկ այրերն ու կիներն քիչ զգայուն կ'ըլլան արգասաւորութեան հաճոյից եւ շատ անգամ անզաւակ կը մնան. իսկ նիհար ու վտիտ անձանց մէջ միշտավառ է այդ հաճոյից բաղձանքն եւ որք ընդհանրապէս բեղմնաւոր կ'ըլլան :

Հիւանդներն՝ եւ նամանաւանդ Ուռականութեան (Tubersulose) ենթարկեալներն՝ շատ զգայուն են սեռական յարաբերութեանց մասին, որոց համար այդ հաճոյից վայելքն զիրենք գերեզման կ'առաջնորդէ. բժշկաց կողմանէ ասոնց տրուած մասնաւոր պատուէրներն քիչ անգամ լսելի կ'ըլլան : Այս երեւոյթն եւս վերոյիշեալ օրինօք կը բացատրուի :

Դադարի մերձեցումն ալ կ'աւելցնէ սեռական զգայականութիւնն, կարծես բնութիւնն կը սրէ այդ զգացումն որպէս զի ծննդական կեանքէ դադարողն յաջորդ մ'եւս թողու իւր տեսակի շարունակութեան համար :

Ծանչցած եմ խիստ համեստ կիներ որք դադարի մերձեցման ժամանակամիջոցին դիմած են ինձ ու յայտնած իրենց սեռական յարաբերութեանց մասին անզուսպ փափաքն ու դարման խնդրած են այս տարօրինակութեան ։ Զգիտի մոռնամ երբէք նամանաւանդ այն լուրջ 45 ամեայ պարկեշտ յաճախորդս՝ որ ինձ դիմելով՝ կարմրելով ու ճերմկելով բացատրեց ինձ իր վիճակն եւ աւելցուց « Կը մեղքնամ խեղճ կողակցիս , կը ջանայ ինձ գոհացում տալ եւ դա շատ կը յօգնեցնէ զայն ու կը ծերացնէ . ես որ երիտասարդութեանս այնչափ անտարբեր էի ու կը մերժէի իր զգուանքներն հիմա կը խնդրեմ . . . դեղօրէից միջոցաւ դարման մը տուէք ինձ » ։

Բաւականացայ բացատրել տեսակի շարունակութեան բնազդն , եւ մարդոց անոր դէմ մեղանչելու յակումն , եւ յարակից վնասներն . աստ կ՚աւարտի իմ առողջապահի դերն , եւ կը սկսի հոգեբան փիլիսոփայի եւ խոստովանահայր քահանայինն . այո՛ , անոնք որ մարդոց հոգւոյն վրայ ազդելու նուիրական դերն ունին՝ թող իրենց գրութեանց , քարոզութեանց ու խըրատուց նիւթ ընեն այս կարեւոր հարցն՝ դիմելով ի հարկին քաղաքագէտ օրէնսդրին աջակցութեան ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ամուրիութիւն

Ապրող մարմիններն բոյսք եւ կենդանիք արբունքի հասնելնուն՝ կը յարգեն բնականի օրէնքն եւ իրենց տեսակն շարունակելու կը ձեռնարկեն ։

Մարդիկ բնականէն հեռացած ըլլալնուն՝ տկարացած են , ուստի եւ արբունքի հասնելէ փոքր ինչ վերջ ամուսնանալու են , որպէս բացատրած եմք գործիս Բ. Մասի՝ Դ. Գլխուն մէջ ։ Ամուսնութիւնն օրինական է եւ յարգուած ամէն օրէնսդիրներու եւ կրօնադիրներու կողմանէ ։

Հին կրօններն կ՚արգիլէին ամուրիութիւնն որպէս Պարսից Զենտավեսթան , Հնդկաց Վիտայքն , Չինաց Կոմբիկիոսի օրինագրքերն , Եփրայեցւոց Թալմուտն ։

Ըստ Հնդկաստանի , Պարսկաստանի եւ Եգիպտոսի վաղեմի կրօնից՝ ամուրի մեռնողք չէին կրնար երկինք երթալ . Ասորեստանցիք , Բաբելացիք կը բանադատէին ծնողքներն ամուսնացնել իրենց աղջիկներն . ըստ Մովսիսական օրինաց ամուրիներու անուններն հանրային արձանագրութիւններէն կը ջնջուէին . Սկիւթացիներն ամուրիներն իրենց բանակէն կը վռնտէին . Յոյնք ամուրիներու վրայ ծանր տուգանքներ կը դնէին , նա մանաւանդ Սպարտացիք . ըստ Լիկուրգոսի օրինաց՝ ամուրիք քաղաքական, զինուորական պաշտօններէ կը վտարուէին,

հասարակաց հանդէսներէ եւ խաղերէ կ'արտաքսուէին, երբեմն տօներու մէջ հրապարակաւ կը խայտառակէին զայնս, երեսնին կը թքնէին ու կը զանակոծէին։ Պիւթագորեանք, Եպիկուրեանք եւ Ստոյիկեանք ամուրիութեան պաշտպան էին, բայց իրենց տեսութիւնն չընդունուեցաւ։ Սոկրատ, Արիստոտէլ եւ Պղատոն ամուսնութեան ջերմ պաշտպաններ էին։ Ըստ այս վերջին իմաստասիրի խմբագրած օրինաց՝ այրք մինչ 35 տարեկանին, իսկ կանայք մինչ 25 տարեկանին ամուսնանալու էին, ապա թէ ոչ հասարակաց պաշտօններէ կը մերժուէին եւ ընտրական ձայն ունենալէ կը դադարէին։

Հռովմայեցիք եւս տուգանքներ հաստատեցին ամուրիներու վրայ, ամուրիներն հրապարակաւ կը խայտառակուէին հանդէսներու մէջ։ Շատ արգասաւոր ամոլներու համար վարձատրութիւններ հաստատեցին։ Հռովմայեցւոց փիլիսոփայք ալ կը հարուածէին ամուրիութիւնն։ Վերջապէս Աւետարանն ու Գուրանն ալ կը յարգեն ու կը պատուիրեն ամուսնութիւնն։

Ամուրի կրօնաւորութիւնն քրիստոնէութեան վերջին ժամանակաց գործն է. առաջին դարերու մէջ եպիսկոպոսք իսկ ամուսնացեալ էին։ Նիկիոյ ժողովն ամուսնացեալ քահանայից եւ եպիսկոպոսաց ներեց իրենց կնոջ հետ կենակցիլն. վերջին դարերու մէջ միայն եպիսկոպոսաց ամուրիութիւնն ընդունուեցաւ։ Քահանաներն ընդհանրապէս ամուսնացեալ էին մինչ Գրիգոր Է. պապի ժամանակն, որ փորձեց քահանայից ամուրիութիւնն օրինական հրատարակել, սակայն չյաջողեցաւ եւ միայն Տրէնտոնի ժողովոյն մէջ՝ 1563ին՝ քահանայից ամուրիութիւն որոշուեցաւ Արեւմտեան եկեղեցւոյ համար։ Հայ եկեղեցւոյ համար՝ գիտեմք թէ՝ քահանայք կրնան ըլլալ ամուրի կամ ամուսնացեալ եւ ըստ իրենց քմաց։

Ամէն ապրող մարմիններն՝ կենդանի թէ բոյս՝ կը կատարեն մերձաւորութեան բնական պէտքն, մարդն միայն կը կեղծէ։ Ամուսնութիւնն երջանկութեան առաջին պայմանն է. «Մշտամուրութեան ուխտն կեղծաւորութեան լրումն է» կ'ըսէ Վօլթէռ։

Այո՛, ամուրիք՝ կրօնաւոր թէ աշխարհական՝ կը վայելեն բնութեան տուած հաճոյքներն, առանց կատարելու տեսակի շարունակութեան մասին ունեցած պարտքերնին։ Բնութիւնն կը կատարէ իւր դերն, եւ կամ անձն կը վնասուի։

Մշտամուրութիւնն յառաջ կը բերէ գիջութեան մոլութիւնն, ջղայնութիւն, տկարութիւն եւ մինչ իսկ ուղեղային խանգարումներ ու յիմարութիւն։ Մարդահամարներն պարզօրէն կը ցուցնեն թէ՝ ամուրիներն աւելի հիւանդոտ, տկար ու ջղային անհատներ կը մատակարարեն, թէ նոքա նուազ երկար կ'ապրին։ Ամուրիներն աւելի ոճրագործութեան եւ անձնասպանութեան ենթակայ են քան ամուսնացեալներն։ Բարիզու Սալբէթրիէր անկելանոցի 1716 յիմար կանանց 1276ն ծեր աղջիկներ են։

Հիւանդոտ աղջիկներն եւ երիտասարդներն ամուսնութեամբ կ'առողջանան, ամուսնութիւնն կանանց թարմութիւնն կ'աւելցնէ, եւ ոչ թէ կը նուազեցնէ՝ որպէս կը կարծուի։

Ամուրիութեան առաջքն առնելու համար՝ ամուրիներու վրայ տուրք գնելու է աղջկանց համար 25 էն եւ արանց համար 35 էն ետք։ Երեքէն աւելի զաւակ ունեցողաց տուրքերն թեթեւցնելու է. իսկ 6էն աւելի զաւակ ունեցողներն տուրքէ զերծ մնալու են. տասնէ աւելի որդեծնութիւն ունեցող ընտանեաց մրցանակներ տալու է։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Արբունք, Դադար եւ Դաշտան

Ծննդական գործարանաց՝ աճմամբ կատարելագործուելով՝ գործառնութեան սկսումն արբունք կ'անուանի, իսկ այդ գործարանաց հանգիստն դադար ։

Աղջկունք արբունքի հասնելնուն կուշտերնին կը մեծնայ ու կ'ուռի, ստինքնին կը զարգանայ, եւ վերջապէս դաշտանն կը սկսի ։ Մեր երկրաց մէջ աղջկունք 12–14 տարեկանին արբունք կը հասնին ընդհանրապէս, տաք երկիրներն աւելի կանուխ, Հնդկաստանի եւ Եգիպտոսի մէջ աղջկունք տասնամեայ արբունքի կը հասնին, իսկ ցուրտ երկիրներու մէջ աւելի ուշ. Անգլիոյ, Նորվեկիոյ եւ Սիպերիոյ մէջ 16–18–20 տարեկանին արբունքի կը հասնին ։ Միեւնոյն երկրաց մէջ լեռնականներն աւելի ուշ արբունքի կը հասնին քան դաշտայիններն, քաղաքացիներն աւելի քան գեղջուկներն. սրահի կեանքը կը փութացնէ արբունքն ։

Մայրք իրենց արբունքի հասնելու մօտ աղջկանց ազդարարելու են դաշտանի երեւոյթն, որպէս զի չվախնան եւ կամ չարաճճի ընկերուհիներէ չտեղեկանան զայն ։

Ընդհանրապէս նախ անկանոնաբար կը կրկնուին դաշտաններն, երբեմն նոյն իսկ քանի մ'ամիսներ դադար եւ ապա վերսկսում տեղի կ'ունենայ ։

Պաղ առնելն եւ յուզումներն կրնան դաշտանի հո-

սումն յետաձգել, արգիլել կամ անոր դադար տալ ։ Ուստի կանայք զգուշ ըլլալու են իրենց ոտից եւ ծննդական գործարանաց կողմանէ ցուրտ առնելէ՝ նամանաւանդ դաշտանի ատեն. այդ ժամանակամիջոցին բաց վարտիկ գործածելու չեն, ոտքերնին տաք պահելու են ։ Սնոտակ կանայք՝ իրենց դաշտանի վերջ տալու համար՝ պաղ ջրով ոտից լուգանք կ'ընեն ։ Դաշտանի ժամանակամիջոցին կանայք մեծապէս զգուշանալու են յուզումներէ ։

Որեւէ եղանակաւ դաշտանի դադարն տեղի կուտայ արիւն թքնելու, կոկորդի նշիկներու ուռենալու, ստամոքսի ցաւերու, ջղայնութեան եւ մինչեւ իսկ ջղային հիւանդութեանց եւ յիմարութեան ։ Դաշտանի կանոնաւորութիւնն կանանց առողջութեան առաջին պայմանն է ։

Վերջապէս երբ ցրտով եւ կամ յուզմամբ դաշտանն դադարած է կամ տեղի չէ ունեցած՝ հարկ է նորա գալստեան դարման տանիլ. առ այս խորհուրդ տամք.

1. Տաք ջրով ոտից լոգանքներ ընել. Նախապատիւ է ջրի մէջ մանանեխի ալիւր աւելցնել ։

2. Միջաց յետնակողմն, զիստերն ու ազդրերն գոհոլի, օղիի, բեւեկնոյ խէժի եւ կամ թրնչախոտոյ ջուրի մէջ թաթխուած ասուխակով շփել ։

3. Բարձից, սրունքներու եւ միջաց վրայ մանանեխի թուղթ եւ կամ մանանեխի ալիւրով խառն խիւս մը դնել ։

4. Տաք ջրով նստալոգանքներ (bain de siège) ընել ։

5. Շոգւոյ վրայ նստիլ ։

6. Գնտածաղիկի (armoise) խաշածոյ խմել ։

7. Խուռոպհւոյ մէջ գրեխ ընել տաք ջրով. Նախապատիւ է տաք ջրի վրայ յաւելուլ եւ փոքր ինչ անուշադրակ, 300 կրամ ջուրի մէջ 5 կրամ ։

8. Բունոցի մեծ շրթանց վրայ 6 հատ տզրուկ դնել։

Անարիւնութիւնն եւ տկարութիւնք եւս դաշտանի դադար կը պատճառեն. առ այս բժշկին դիմելու է, որ երկաթի եւ այլ զօրացուցիչ դեղերու ու մարմնամարզական հրահանգներու միջոցաւ կը դարմանէ։

Կնոջական կեանքն կը շարունակուի մինչ դադարն այսինքն դաշտանի հատումն։ Դադարն մեր երկրաց մէջ 45 տարեկանին տեղի կ'ունենայ. Եւրոպիոյ մէջ քիչեր մինչ 45 տարեկան դաշտան կ'ունենան, ջերմ երկրաց մէջ մինչ 50 տարեկանին եւ աւելի իսկ դաշտանն կը շարունակուի։

Դադարի մօտեցող կանանց դաշտանն անկանոնաբար տեղի կ'ունենայ, ջիղերն կը գրգռին, եւ սրտի բաբախումն կը սաստկանայ, սեռական յարաբերութեանց զգացմունք կը զարգանան, տռփական երազներով յուզեալ գիշերներ կ'ունենան, կը գիրնան, միջաց ցաւի, սպիտակ հոսման, դժուարամարսութեան եւ դժուարաշնչութեան կ'ենթարկին, շատ անգամ մարմնոյ մակերեւոյթի կիզումներ ու եռք կ'ունենան, ինչպէս նաեւ արեան շրջանի խանգարումներ որպէս տեռատեսութիւն, արիւն թքնել, արիւն փսխել, արգանդի արիւնահոսութիւն, երբեմն արգանդի այտոյցներ՝ յորս եւ խլիրդ. կանացի շնորհներն կը նուազին, որոց կը յաջորդեն զօրութիւն եւ կամք. Մերթ կզակի եւ վերին շրթանց վրայ մազեր կը բուսնին. երբեմն ալ վերջապէս ուղեղային խանգարումներ եւ յիմարութիւններ տեղի կ'ունենան, եւ ընդհանրապէս կրօնային ու սեռական զգացմունք ընկերակցաբար մեծամոլութեան եւ անձնասպանական խորհրդոց կը տիրեն։

Դադարի այս ազդեցութիւններէն զերծ մնալու համար՝ լաւ ու ազատ օդ շնչելու են, քաղքենի կեանքէ,

երեկոյթներէ հեռի մնալու, եւ իրենց համակրելի թեթեւ աշխատութիւններ ու պտոյտներ ընելու են. վերջ տալու են սեղմիրանի գործածութեան. խնամք տանելու են մորթի մաքրութեան. լոգանքներն նպաստաւոր են։ Պարտէզի աշխատութիւնք, զովարար սնունդք լաւ են. կանուխ պառկելու ու կանուխ ելնելու են. իբր ըմպելի՝ ջուրն նախապատիւ է, գարեջուր ալ կրնայ տրուիլ։ Լուծողականներ, քրտնեցուցիչներ լաւ են, ջրաբուժութիւնն, կազդուրիչ դեղերն մեծ ծառայութիւն կրնան մատուցանել. Վերջապէս կանայք պարտին հրաժարիլ սեռական յարաբերութիւններէ, ծննդական գործարանաց շօշափումներէ եւ գրգռիչ մտածումներէ, սնունդներէ ու ըմպելիներէ.

Այրանց համար արբունքն կ'ազդարարուի ծննդական գործարանաց զարգացմամբ, ձայնի փոփոխմամբ եւ վերջապէս առաջին երազափորձութեամբ որ տեղի կ'ունենայ մեր կլիմայի տակ շուրջ 15 տարեկան հասակին՝ եթէ գրգռմամբ (գիջութիւն եւլն.) չփութացուի սերման հոսումն.

Մանչերն երբ մերձենան ու հասնին արբունքի՝ հսկելու է զայնս, որ չձեռնարկեն գիջութեան ախտին, եւ չնետուին ընդ փոյթ անառակ կանանց գիրկն. ուստի տալու է նոցա այս ապօրէն ընթացից վնասներուն վրայ ճառող գրքեր եւ ի հարկին տան բժշկին միջոցաւ խրատներ.

Այրանց համար դադարի տարիք որոշելն դժուար է, սա կը տարբերի ըստ կազմի եւ առողջութեան վիճակի. ոմանք 60 տարիքներն կ'ընդունին իբր սահման, այլք 70ն եւ աւելին. 80 ամէից կողմանէ արգասաւորութեան օրինակներն հազուագիւտ բաներ չեն. սակայն այրք իրենց կենաց եւ առողջութեան ի նպաստ 65 տա-

րեկանէ վերջ այլեւս սեռական յարաբերութիւններէ ի սպառ հեռի մնալու են, հակառակն կրնայ իրենց մարուկ, ուղեղային արիւնահաւաքումներ. անդամալուծութիւններ եւ նոյն իսկ անմիջական մահ պատճառել: Առ այս պիտի խօսիմք արդէն գործիս Զ. գլխուն մէջ:

Այրք խոեւ իրենց առնական յատկութեանց նուազման կը տխրին եւ ընդհանրապէս կը ջանան գրգռել իրենց ծննդական գործարաններն ի ձեռն դեղօրէից, սննդոց, ըմպելեաց եւլն. կը վառեն իրենց երեւակայութիւնն ու շատ անգամ կը գոհանան միայն դիտել մանկամարդ կիներն մերկանդամ, եւ չոյել ու գգուել զայնս . . . :

Ծերունիք հարկ է գիտնան թէ այդ ամէն իրենց կեանքն կարճող միջոցներ են, վերջ տալու են իրենց երեւակայութեան, ստանալու են զօվարար սնունդներ եւ ըմպելիներ:

Արբունքի հասնելէ առաջ եւ դադարէ վերջն՝ ծննդական գործարանաց գործունէութիւնն եւ անոնց վրայ կատարուած որ եւ է գրգռիչ միջոցներն մեծապէս վնասակար են առողջութեան, եւ տեղի կուտան հիւանդութեանց, մինչեւ իսկ մահու:

Ընդհանրապէս կենդանիք՝ արբունքի հասնելնուն կրնան մերձաւորիլ, սակայն մարդիկ իրենց քաղաքակրթութեամբ հեռացած ըլլալով բնութենէն՝ կանուխ կը հասնին արբունքի, ուստի եւ արբունքէ վերջ ներելի է միայն ամուսնութիւնն ինչպէս եւ դիտեցինք:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Ամուսնութիւն եւ ամուսնոց ընտրութիւն

Բնապատումի մը համար ամուսնութեան նպատակն է որդեծնութիւն եւ առողջ զաւակ ունենալ, որոյ վասն եւ ընտրելի ֆիզիքային համար բաւ է որոնել առողջութիւն, եւ արիւնակցութեան ու հասակի համեմատութեան պայմաններ. սակայն հոգեբանն չգոհանար այս պայմաններով, կը պահանջէ նաեւ ընտրելոյ գեղեցկութիւնն, հոգեկան յատկութիւններն, ուսումն եւ կրթութիւնն. դժբաղդաբար քաղաքակրթութեան ներկայ հոսանքն պահանջէ եւ երկու այլ յատկութիւններ՝ շահեր եւ ծագում (անուն, դիրք, եւլն.) որոց աւելի նախապատուութիւն կը տրուի. կայ վերջապէս սիրոյ պայմանն որ ամէն հաշուի, դատողութեան եւ տրամաբանութեան կը յաղթահարէ եւ երբեմն առաջին պայման կը հանդիսանայ:

Առողջութիւն. — Հիներն ցեղերու ազնուացման համար՝ ամուսնացելոց առողջութիւնն պայման կը դնէին, նորերն եւ ներկայիս օրէնսդիրք անտարբեր են այդ մասին: Արդար իրաւամբ Սբինսէր կ՚ըսէ «Ժամանակակից ազգերը աւելի կը խորհին խոզերու սերունդը բազմացընել ու ազնուացնել քան թէ մարդկային սերունդը»:

Ամուսնացողներն պարտաւորութիւններ կը ստանձնեն դէպ իրենց ամուսինն, սերունդը եւ հասարակու-

թիւնն՝ իրենց առողջութեամբ . ուստի եւ գոնէ օրինօք արգիլելու է ժառանգութեամբ փոխանցելի հիւանդութեան ենթարկելոց ամուսնացումն ։ Ամուսնութեան քանտիտաներէն իրենց առողջութեան մասին բժշկական վկայագիր պահանջելու է քաղաքապետութիւնն եւ ըստ այնմ տալու է ամուսնութեան հրամանագիր ։

Այս ուղղութեան վրայ սկսուած է մտածուիլ . Ամերիկայի Քոննէքթիքիւթ նահանգի մէջ օրինօք արգիլեալ է ջղային եւ ուղեղային հիւանդութեան ենթարկելոց ամուսնացումն . 1896 ին Բարիզի մէջ գումարեալ Միջազգային ժողովն՝ որ նպատակ ունէր կանանց իրաւունքներու պաշտպանութիւնը՝ ի մէջ այլոց վճռեց որ փեսայացուներէն առողջութեան վկայագիր պահանջուի ։

Ամուսնացողք ինչպէս ըսինք գոնէ ժառանգականութեամբ փոխանցելի հիւանդութիւններէ զերծ ըլլալու են , որպէս Ուռականութիւն , Փրանկախտ (¹) , Արբեցողութիւն , Ջղայնութիւն եւ Ուղեղային խանգարումներ ։ Ջերմամզութիւնն առանց դասակարգին չվերաբերիր, սակայն անոր ենթակայք կատարելապէս առողջանալէ վերջ ամուսնանալու են , եթէ չեն ուզեր վարակել իրենց կինն եւ նորա արհամարանաց արժանանալ ։

Ժառանգականութեամբ միայն արտադրիչներու յատկութիւններն չեն փոխանցիր , այլ եւ նոցա ընտանեաց ու հաւուց յատկութիւններն երեւան կ'ելնեն . ուստի եւ կարեւոր է նկատի առնել նաեւ **քանտիտաներու** ծնողաց առողջական վիճակն ։

Բնապատումներն հաստատած են թէ՝ առաջին բեղ-

---

(1) Փրանկախտի ենթականերն երեք տարուան դարմանէ վերջ՝ երբ ողջոյն տարի մը զերծ մնան հիւանդութեան որ եւ է արտայայտութենէն՝ կրնան ամուսնանալ ։

մնաւորիչի ազդեցութիւնն կը տեսնուի նոյն իսկ մի երկրորդ բեղմնաւորիչի զաւկին վրայ . բացատրեմք . մատակ ձի մը որ նախ այն ինչ արաբ ձիէ մը արգասաւորեալ է՝ եւ ապա Պոլոնական ցեղի որձէ մը , մատակի այս երկրորդ մտրակն՝ արաբական ցեղի յատկութիւններն կրնայ ունենալ ։ Այս օրինաց ճշտութիւնն շատ անգամներ հաստատուած է առանց գոհացուցիչ բացատրութեան . մարդիկ օգտուելու են այս օրէնքէն եւ այրիներու հետ ամուսնանալու պարագային ի նկատի առնելու են եւ նոցա առաջին ամուսնոց յատկութիւններն ։

Ժառանգականութիւնն՝ ոչ միայն կազմային կրնայ ըլլալ այլ եւ բնախօսական . արդարեւ արգասաւորութեան եւ երկարակեցութեան բնախօսական յատկութիւններն ցեղական են . կան ընտանիքներ որոց անդամք երկար կ'ապրին եւ կա՛մ կարճ կեանք մը կ'ունենան ընդհանրապէս ։ Ուստի եւ խոհեմութիւն չէ իբր ամուսին ընտրել անհատ մը՝ որոյ քոյրեր , եղբայրներ եւ ծնողքներ խիստ կանուխ կնքած են իրենց կեանքն ։ Կան ընտանիքներ՝ որոց աղջիկներն ընդհանրապէս ամուլ կը մնան , այլք բազմածին կ'ըլլան , այս բնախօսական յատկութիւններն արդարեւ նկատելի պարագաներ են ամուսնութեան մէջ ։

Ամոլից բարոյական յատկութիւններն ալ կ'ազդեն , որպէս բարոյական յատկանիշերն , ուղեղի կարողութիւններն եւ իմացական զարգացումն . բթամիտներն իմաստուն զաւակներ չեն արտադրեր , եւ ոչ ալ անառակ կիներ բարոյականի տիպար աղջիկներ ։ Ուստի եւ ընտրելի **քանտիտային** ծնողաց բարոյական մակարդակն նկատի առնելու է ։

Արիւնակցութիւն . — Յիշեմք՝ «**նմանները նմաններ կ'արտադրեն**» գիտական օրէնքն . արդ՝ միեւնոյն ընտան-

եաց վերաբերեալ անհատք կ'ունենան՝ միեւնոյն յատկութիւններն ու թերութիւններն, որոց ամուսնութեամբ այդ յատկանիշերն կը սաստկանան. ուստի ջղայիններն իրենցմէ աւելի ջղային, արիւնայիններն աւելի արիւնային, եւլն. զաւակներ կ'ունենան. գիտենք նաեւ՝ որ ամէն լաւ համարեալ յատկութիւններն երբ չափազանցուին հիւանդութեան կը վերածուին, ուստի յառաջ գան տկար եւ ծայրայեղ յատկութեամբ մարդոց սերունդներ։ Ազնուական ընտանիքներ՝ որք սովորական մահկանացուներուն հետ խնամութիւն հաստատելու չը խոնարհելով՝ արիւնակցական ամուսնութիւններ կը կընքեն շարունակ, քիչ ատենէն ընդհանրապէս թուլամորթ, ջղային ու տկար սերունդ մը յառաջ կը բերեն, եւ ժամանակէ մը ետք սովորաբար անսերունդ կը վերջանան։

Հրէայք՝ արիւնակցական ամուսնութիւններ կնքելնուն՝ վերածուած են թուլամորթ, ջղային եւ տկարակազմ ժողովրդեան մը, որոց մէջ ջղային հիւանդութիւնք այնչափ ընդհանուր են։ Ուստի յարգելու եմք ազգակցաց հետ չամուսնանալու օրէնքն՝ զոր ամէն օրէնսդէտ եւ կրօնսդէտ պատուիրած են։

Հրէից ցեղն հակառակ իրենց մեծ բեղմնաւորութեան կը փճանայ Իտալիոյ մէջ՝ այլ ցեղերու հետ չխառնուելնուն. Բորթուկալի ազնուականութիւնն ապուշներու վերածուած է. Պէռնի գաւառակն՝ որոյ բոլոր բնակիչք գրեթէ արիւնակիցներ են՝ խուլերով, համրերով ու ապուշներով լեցուած է. Սկովտիա միեւնոյն պատճառաւ յիմարներու եւ տխմարներու դասական երկիրն դարձած է։

Եկեղեցւոյ հայրերն նկատի առած են այս հարցն. Հռովմէական եւ Հայ եկեղեցիներն 6րդ պորտն հաշուել կը պատուիրեն, Յունականն 5րդ պորտն սահման կը

դնէ, Բողոքական եկեղեցիք 4րդ պորտն կը թոյլատրեն։ Գոնէ 5րդ պորտի հեռաւորութիւնն անհրաժեշտ կը թուի մեզ։ Առողջ սերունդ ունենալու համար մեր նախահայրք աւելի հեռաւորութեամբ 7 պորտն սահմանած են, բացառիկ պարագայից մէջ միայն թոյլատրելով 6–5 պորտերու հեռաւորութեամբ ամուսնութիւնքն։

Հեռաւորաց ամուսնութեամբ օրէնսդիրք նպատակ ունեցած են նաեւ զմարդիկ միմեանց հետ բարեկամական սերտ կապերօք կապել. արդարեւ հեռաւորաց ամուսնութեամբ մարդիկ բազմաթիւ ընտանեաց հետ խնամութեամբ կապուած լինելով՝ շատ բարեկամներ ու ազգականներ կ'ունենան եւ հետեւաբար մարդիկ շատերու հետ ընկերական եւ բարեկամական սիրով կապուած ըլլալով՝ խռովութիւնք եւ յուզումք բաղդատաբար նուազ տեղի կ'ունենան, ինչպէս կը բացատրէ Ներսէս Շնորհալին։ Սովաւ կը բացատրուի նաեւ թէ ինչու խնամութիւն, կնքահայրութիւն, հոգեհայրութիւն եւս իբր պորտ կը հաշուուին ի մեզ, մինչդեռ իրական արիւնակցութիւն չկայ, եւ առաջին բացատրութեամբ անհասկանալի կը մնայ այս հարցն։ Ուստի առողջապահութեան տեսակէտով երկու եղբայրներ՝ երկու քոյրեր կըրնան առնուլ, անհատ մը իւր կնոջ մեռնելէ վերջ՝ նորա քոյրն կրնայ առնել. ներելի է որ սանամայր մը իւր սանն զաւկին առնէ. եւ հոգեզաւակ մը՝ հոգեհօր զաւկին հետ ամուսնանայ։ Ասա զանազանելու է առողջապահութիւնն ընկերական օրէնքներէն։

Հասակ ամուսնութեան. — Ամուսնութեան հասակն կը տարբերի ըստ կլիմայի եւ սեռի, եւ սա բնական է քանի որ արբունքի հասակն կը տարբերի ըստ այս երկու պայմաններու։ Դիտել տուինք արդէն թէ՝ թէպէտ ըստ բնական օրինաց արբունքի հասնելուն ա-

մունութիւնն ներելի է, սակայն քաղաքակրթական կեանքն մեզ բնականէն հեռացնելով տկարացուցած ըլլալուն՝ արբունքի հասնելնուս դեռ չունինք պէտք եղած ոչ ընդհանուր զարգացումն, եւ ոչ ծննդական գործարանաց կարեւոր աճումն ու զօրութիւնն. ուստի եւ աղջկունք գոնէ արբունքի հասնելէ 5 տարի վերջ, իսկ այրք 10 տարիներ յետոյ ամուսնանալու են. ուրեմն մեր երկրաց մէջ աղջկունք 20 տարեկանին եւ այրք 25 տարեկանին ամուսնանալու են։ 35ն բոլորող աղջիկներն եւ 45ն անցնող այրերն՝ այլ եւս ամուսնութիւն երազելու չեն։ Արդարեւ այս սահմաններէ դուրս ամուսնութիւնք աւելի վնասակար են քան օգտաւէտ։

Վաղահաս ամուսնութիւն. — Վաղահաս ամուսնութեամբ բազմակրկնակ զուգաւորութիւններն կը յոգնեցնեն ամոլներն, վտիտ կը մնան, շուտ կը թառամին, մարմնոք տկար, ուղեղով փթամիտ կ՚ըլլան, եւ կ՚ենթարկին հիւանդութեանց, շուտ կը ծերանան, վաղիւ կը մեռնին եւ սերունդնին կը կրէ հետեւանքն եւ տկարակազմ կ՚ըլլայ։

« Վաղահաս սեռական յարաբերութիւնը դաւադրութիւն է ծերութեան հասակի դէմ։ Առաւօտեայ զուարճութիւնները սուղ են նստում մեր երեկոյեան պահին»։

Խօսքն Ռասի Պօրոքի տամք. « Սիրական կանխահաս միացումն մարդկան որպէս եւ անասնոց եւ տընկոց համար մեծապէս վնասակար է. այդպիսի միութիւնք վնաս կուտան իրենց արդեանց.....։ Մատաղատունկ ծառեր դիւրաւ կ՚ոչնչանան երբ շուտ ծաղկաւորին։ Անասունք չեն ունենար ոչ այն մեծութիւնն ու կազմը՝ զոր կրնային ունենալ եթէ թոյլ տրուի իրենց ծննդագործութեան բնազդման առաջին թելադրութեան հետեւելու......»։ Այն կանայք որ կանուխ կ՚ա-

մուսնանան՝ իրենց ամուսնութեան առաջին տարիներու մէջ յաճախ ամուլ կը մնան. կը ծնանին փոքրիկ տկար զաւակներ եւ վիժմանց կ՚ենթարկին»։

Դեռատի կանայք անկարող են տոկալ յղութեան, որդեծնութեան, արեան կորուստի եւ ծանրութեանց. իրենց արգանդի կապերն կը թուլնան, արգանդն վար կ՚իջնայ, կը ծռի ու կը հիւանդանայ. եւ շատ անգամ երիտասարդ կը մեռնին։

Վիճակագրութիւնք կը ցուցնեն թէ՝ 15–19 տարեկան մանկամարդ կանայք 2 անգամ աւելի կը մեռնին քան նոյն տարիքով օրիորդք։ Քսան տարեկանէն առաջ ամուսնացող կանանց մահն $^0/_0$ 50 է, իսկ վերջն ամուսնացողացն $^0/_0$ 7 է միայն։ Ըստ Տօք. Պէրթիյօնի 18–20 տարեկանի ամուրիաց մահն $^0/_0$ 7 է, ամուսնացելոցն $^0/_0$ 64։ 15–20 ամեայ աղջկանց մահն եթէ 100 լինի Ֆրանսայի մէջ, նոյն հասակաւ կանանց համար 158 կ՚ըլլայ։ 15–21 տարեկան հասակին ամուսնացող 1000 արանց 29ը կը մեռնի, նոյն հասակի ամուրիներուն 1000ին միայն 6ն։ Վերջապէս 16–20 տարեկան ամուսնացածներն 8 անգամ աւելի մահ կուտան քան նոյն հասակաւ ամուրիները։

Դեռատի ամուսնացողաց զաւակներն ալ տկար, թոյլ, եւ հիւանդոտ կ՚ըլլան, 20 տարեկանէն նուազ տարիքոտներու զաւակաց $^0/_0$ 22,2ն կը մեռնի, մինչդեռ 20–30 տարեկան ամուսնացողներու զաւակաց $^0/_0$ 12,85ն միայն։

Քաղաքական եւ կրօնական իշխանութիւնք ի տես այս աղէտներուն՝ ամուսնութեան համար տարիքի նուազագոյն սահմաններ որոշած են, ընդհանրապէս հիմնուելով իրենց երկրի արբունքի հասակին վրայ. տամք անոնց ցանկն։

Ռուսաստանի	մէջ	աղջկունք	զոնէ 16	եւ այրք	18	տարեկան	ըլլալու են.
Գերմանիոյ	»	»	» 15	»	19	»	»
Աւստրիոյ	»	»	» 19	»	20	»	»
Ֆրանսայի	»	»	» 15	»	19	»	»
Սպանիոյ	»	»	» 12	»	14	»	»
Յունաստանի	»	»	» 12	»	14	»	»
Հայոցս	»	»	» 12	»	14	»	»
Հնդկաստանի	»	»	» 10	»	12	»	»
Ափրիկէի	»	»	» 10	»	12	»	»

Այս սահմանեալ նուազագոյն տարիքներն առհասարակ անբաւ են մեզ համար, եւ մենք կ'առաջարկեմք մեր ցոյց տուած օրէնքն, այսինքն աղջկունք արրունքի հասնելէն 5 տարի վերջ, եւ այրք արրունքէն 10 տարի ետք։

Տարաժամ ամուսնութիւն. — Տարաժամ ամուսնութիւնք շատ անգամ անզաւակ կը մնան, եւ կամ տկար սերունդներ յառաջ կը բերեն ։

Տարիքոտ կանանց ծննդական գործարանք կորսնցուցած ըլլալով իրենց առաձգութիւնն շատ անգամ ծննդաբերութեան զոհ կ'երթան ։

Քաղաքական եւ կրօնական իշխանութիւնք դժբաղդաբար որ եւ է սահման դրած չեն տարաժամ ամուսնութեանց մասին. մենք՝ ինչպէս ըսինք՝ աղջկանց համար 35 էն եւ արանց համար 45էն վերջ ամուսնութիւնն առողջապահիկ չեմք համարիր ։ Պէտք է խոստովանիլ թէ՝ ըստ ներկայիս քաղաքակրթութեան դժբաղդաբար այդ սահմաններէն վերջ կը կնքուին ամուսնութիւնք մեծ քաղաքաց մէջ ։

Համաչափութիւն տարիքի. — Ընդունուած է միշտ եւ ամէն ուրեք թէ ամուսնացող երիտասարդք իրենց ընտրած կիներէն մեծ պէտք է ըլլան տարիքով. այս տարբերութիւնն կրնայ ըլլալ մինչ 10 տարի, սակայն աւելին ներելի չ'է առողջապահութեան տեսակէտով ։

Դժբաղդաբար կը տեսնուի որ՝ 50 տարեկան եւ աւելի տարիքոտ այրեր՝ 18–20 տարեկան աղջիկներ կ'առնուն ի կնութիւն, սա ոճիր մ'է մեզ համար, եւ ոճրագործք ընդհանրապէս աղջկանց ծնողքներն են, որք դրամական հաշիւներու համար կը զոհեն իրենց աղջիկներն ։

Դեռատի կինն կը կորսնցնէ իր թարմութիւնն իր ծերունի ամուսնոյն բազկաց մէջ, եւ կ'ըլլայ ջղային, զի ամուսինն կը գրգռէ զայն՝ սակայն չկարէ գոհացում տալ ։

Դեռատի կին ունեցող ծերունի ամուսիններն՝ իրենց կողակցի գոհունակութիւն պատճառելու համար՝ կը տանջեն ինքզինքնին, եւ սոյնպէս այսպէսով կը փութացնեն իրենց կենաց վախճանն ։

Անհամաչափ ամուսնութիւնք սոյնպէս կը մնան անզաւակ եւ կամ տկար զաւակներ կ'արտադրեն ։ Քաղաքական օրէնքն արգիլելու էր աւելի քան 15 տարիներու տարբերութեամբ ամոլից ամուսնութիւններն ։

Գեղեցկութիւն. — Գեղեցկութիւնն արդարեւ ամուսնութեան ընտրելիներու համար կարեւոր յատկութիւն մ'է ։ Դժուարին է սահմանել գեղեցկութիւնն, զի ինչ որ գեղեցիկ է երբեմն միոյն համար՝ տգեղ է ուրիշի տեսակէտով, ճաշակի խնդիր է սա. ամէն ոք ջանալու է իր ճաշակաւ գեղեցիկ ընկեր մ'ընտրել. պէտք է խոստովանիլ սակայն թէ՝ գեղեցկութիւններ կան որք ամենուն համար միանգամայն գեղեցիկ են, սակայն քիչ է ատոնց թիւն, ուստի եւ սոյնպէս գոհանալու եմք բաղդատական գեղեցիկներով ։

Կանացի արդուզարդերն սոյնպէս կը խաբեն զմեզ, մեր նախնիք շատ գործնական էին, եւ չէին բաւականանար գեղեցկութիւնն յարտաքուստ դատելով. զաւակնին ամուսնացնելու մտադիր մայրեր բաղանեաց մէջ կ'ընէին իրենց հարսնցուներու ընտրութիւնն ։ Ներոպա-

ցիներն չունենալով մեզ նման համամներ՝ կը բաւակա-նանային առաւօտեան այցելութեամբ առանց արդու-զարդի տեսնալ ֆանտիտա հարսնցուն. այս միջոցն մեր մէջ եւս կը գործադրուի ։

Կանացի արդուզարդն ու շպարն շատ անգամ կը խաբեն զմեզ իրենց իրական գեղեցկութեան մասին. մեր Շիկ, Նուրբ եւ Էլէկանթ անուանածներն շատ անգամ եւայական մերկութեան մէջ ճիւաղներ են ։

Հոգեկան յատկութիւնք. — Հոգւոյ գեղեցկութիւնն աւելի կարեւոր է քան մարմնոյ գեղեցկութիւնն. այս վերջինն՝ տարիներն, հիւանդութիւնք եւլն. կրնան փո-խել ու եղծանել, սակայն առաջինն օր քան զօր կը զարգանայ, ամուսնական կենաց քաղցրութիւն կուտայ, եւ նուիրական երջանկութիւն կը պատճառէ ։

Բաղդատէ՛ քաղցրաբարոյ, զուարթադէմ, խոհեմ, ազնիւ, ընտանեսէր, խնայող եւ բարոյական կին մը՝ կրքոտ, դաժան, անխոհեմ, անազնիւ, անձնասէր, մսխող եւ անբարոյական կնոջ մը հետ. առաջինն ըն-տանեաց հրեշտակն է, ընտանեաց երջանկութեան պատ-ճառն, իր էրկան սփոփիչն, վշտերու ամոքիչն, նորա նեցուկն, ի մի բան տան սիւնն է. իսկ երկրորդն ըն-տանեաց դժբաղդութեան պատճառն, վիշտերու չար-ժառիթն, էրկան յուսահատութիւնն, եւ տան կործանիչն։ Արանց համար եւս հոգեկան յատկութիւնք ունին միեւ-նոյն կարեւորութիւնն. բարկացոտ, խոժոռ, անձնամոլ, արբեցող, անընտանեսէր այրերն անարժան են ամուս-նութիւն կնքելու. ստէպ իրենց կնոջ ու զաւակաց դըժ-բաղդութեան պատճառ կ'ըլլան ։

Կրթութիւն. — Կրթութիւնն զոր հարկ է զանա-զանել ուսումէն՝ անկէ աւելի կարեւոր է. կրթութեամբ պարտիմք հասկանալ քաղաքակրթութեան պահանջնե-

րու հմտութիւնն ։ Բարեկիրթ կինն լինելու է տնտեսա-գէտ, կարգապահ, առտնին ծառայութեանց հմուտ, աշխատասէր, որդեսէր, ընտանեսէր, տնասէր, մաք-րասէր, հմուտ հիւրընկալական օրինաց, եւայլն ։ Այրերէ կը պահանջուի իրենց սեռի յատուկ նմանօրինակ յատ-կութիւնք ։

Մայրերն են զաւակաց կրթութեան բնական ուսու-ցիչներն, տղայք տան մէջ կ'ուսանին բարեկրթութեան դասերն՝ իրենց մեծերէն օրինակ առնելով ։ Նախա-պատիւ է տղայոց մեր վարքովն դաս տամք քան թէ խօսքով ։ Անշուշտ՝ գէշ ազդեցութիւն յառաջ կը բերէ տղայոց վրայ՝ երբ մեր ընթացքն անհամապատասխան է մեր խօսքերուն ։

Նիւթական շահեր եւ ծագում. — Ներկայիս մէջ ստէպ կը մոռցուին մեր թուած յատկութիւններն, եւ նիւթական հաշիւներն միայն նկատի կ'առնուին ։ Երիտասարդք կ'որոնեն՝ աղջկանց դրամօժիտն, անոնց ծնողաց կամ պարագայից շնորհիւ պաշտօն ձեռք ձգել, եւ կամ պաշտպանութիւններ վայելել ։

Աղջկունք փառամոլութեամբ ի նկատի չեն առնուր իրենց ընտրելի ամուսնոյն յատկութիւններն, այլ նորա ցեղական անունն վայելելու, բարձր պաշտօնի ու ար-ուեստի շնորհիւ յիշատակութեան արժանի ըլլալու, եւ պարծելու փափաքանօք կը մոռնան ամէն ինչ ։

Քանի մատաղ աղջիկներ՝ ցեղական մեծ անուն ունեցող եւ կամ բարձր դիրք վայելող ծերունեաց գիրկն կը նետուին՝ թողլով զիրենք պաշտող երիտասարդներն ։

Ուսում. — Ամոլից ուսման մակարդակներն համե-մատական ըլլալու են, ապա թէ ոչ միոյն հմտութիւնն եւ միւսին տգիտութիւնն՝ կրնան անհամաձայնութեանց պատճառ լինիլ, զի երկուքն չպիտի ունենան միեւնոյն ճաշակն եւ միեւնոյն զբաղումէ համակրանք ։

Մեր աղջկանց մէջ օտար լեզուներ ուսանելու հիւանդութիւն մը սկսած է ճարակիլ. հարկ է խոստովանիլ սակայն թէ՝ անգիտակ են ընդհանրապէս իրենց մայրենի լեզուի, թերակատար է այլ լեզուաց հմտութիւնին, եւ անգիտակ են ու հասարակ գիտութեան տարրական սկզբանց:

Լեզուներու ուսումն նպատակ ունենալու է այդ լեզուներու միջոցաւ օտար մատենագրութեանց տեղեկանալ, սակայն դժբաղդաբար մեր աղջիկներն հայ մատենագրութեան իսկ անտեղեակ են, եւ օտար լեզուներն իրենց միայն վէպ կարդալու կը ծառայեն. ցաւալի իրողութիւն:

Սէր. — Սէրն գլխաւորն է մեր թուած բոլոր յատկութեանց ու պայմաններու, սէրն ամենուն կրնայ յաղթահարել. սէրն կոյր է, ատէպ չէ կարող տեսնել իւր սիրածի որեւէ յոռի յատկանիշերն, նորա գերին է ու պաշտողն: Սէրն տրամաբանութեան տակ չմտնար...: Երբ սէրն փոխադարձ է եւ իրական՝ ամէն ինչ կը լռեն, պէտք է յարգել զայն:

Սիրահարութիւնք 15–25 տարեկան հասակներուն տեղի կ'ունենան ընդհանրապէս. երիտասարդութեան անզուսպ սէրն որեւէ հաշիւ ու տրամաբանութիւն չճանչնար, անկէ վերջն տեղի ունեցած սիրաբանութիւնք կրնան այլայլիլ:

Ի մի բան ամուսնացողք գիրար լաւ ճանաչելու ու սիրելու են: Առանց երիտասարդաց հաճութեանն ու գիրար ճանաչելու զայնս նշանելն՝ որ երբեմն ի գործ կը դրուի ի գաւառս՝ անտեղի է եւ վնասակար:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Սեռական անզգայութիւն եւ չափազանց զգայնութիւն

Սեռական անզգայութիւնն շփոթելու չէ անկարողութեան հետ. առաջնոյն մէջ սեռական յարաբերութեանց ախորժակն ու փափաքն կը պակսի, իսկ երկրորդին մէջ զայն ի գործ դնելու կարողութիւնն:

Աւշային եւ խիստ գեր անձինք շատ անգամ ենթակայ են անզգայութեան. Ուղեղային մեծ աշխատութիւնք, երկարատեւ ժուժկալութիւն, մտածմունք, վիշտեր, սեւամաղձութիւն, գիջութիւն, սեռական չափազանց յարաբերութիւնք, սննդեան մասին երկարատեւ զրկողութիւնք, ոգելից ըմպելեաց եւ ծխախոտի չափազանց գործածութիւնն, ցանկութեան դադար տուող երբեմն դեղերու՝ որպէս քափուր, հմուլի ծաղկանց փոշի (lupuline), կալիոնի ժահուկ (bromure de potassium)՝ երկարատեւ կիրարկութիւնն սեռական անզգայութիւն կրնան յառաջ բերել: Այս բոլոր պատճառներն երկու սեռին ալ յատուկ են. արանց համար սերմահոսութիւնն, իսկ կանանց համար խոռոպճեայ չափազանց լայնութիւնն ու արգանդի մերձաւորութեանց առթիւ՝ ցաւերն միեւնոյն վիճակն յառաջ կը բերեն:

Անզգայ կանայք երբեմն տռինք չունին, աչքերնին անփայլ է եւ մորթնին կը թոռմի:

Անզգայ այրերն կանացի կազմ ու ձայն կ'ունենան, եւ մորթերնին կանանց նման մազէ զուրկ կ'ըլլայ ։

Ի դարման այս հիւանդութեան նախ պատճառն բառնալու է, ապա դիմելու է առողջապահիկ միջոցներու ։ Նախապատուութիւն տալու է կենդանային սնունդներու (միս, ձու), եւ մանաւանդ լուսածնով հարուստներուն. որպէս ուղեղ, ծովէն ելած կենդանիներ (ձուկք, խեցեմորթք, կակղամորթք), բուսոց դասակարգէն կարօսն (թէրէվէր), ծնեբեկն, սունկերն (մանաւանդ գերբերին), առ այս նպաստաւոր կը համարուին ։ Համեմներն առ հասարակ յանձնարարելի են, որպէս պղպեղն, կոճապղպեղն (զէնճէֆիլ), կինամոնն (Տարչին), մշկնկուզն (Հինտիստան ճէվիզի), դարապղպեղն (գարա պիպեր), համեմուկն (վանիլեա) · քիչ քանակաւ գինին, անխառնի ու անանուխի ըմպելիներն լաւ են, գոհողային ըմպելիներն եւ սուրճն կրնան վնասել ։ Ջրաբուժութիւնն, մարզն եւ ելեքտրականութիւնն մեծապէս կրնան նպաստել անզգայութեան ։ Բժիշկք երբեմն կը դիմեն եւ այլ ազդեցիկ դեղօրէից՝ որպէս զառիկ, լուսածին, աֆիոն, յամպար (ambre) մուշկ, ործածուցիչ ընկոյզ. Ցովհաննու ճանճի փոշի եւլն. յորոց զգուշանալու է գործածել ժողովուրդն՝ առանց բժշկի հրամանին եւ հրահանգին ։

Սեռական չափազանց զգայնութիւն՝ Ծակածանութիւն կ'անուանի արանց համար, իսկ կանանց համար Նիմփամոլութիւն ։

Ծակածանութիւն. — Ծակածանութիւնն չորս դասակարգի կրնամք բաժնել.

Ա. Կազմային ծակածանութիւն. — Վաղ երիտասարդութիւն ունեցող երիտասարդք՝ գրեթէ միշտ պատրաստ եւ կարող են մերձաւորական հաճոյքներ վայելելու. այս վիճակն թէպէտ կազմային առողջութենէ

յառաջ գայ, սակայն չկրնար տեւական ըլլալ. այդպիսի կրակոտ երիտասարդք՝ լաւ է որ խոհեմօրէն ընթանան, եւ յիշեն թէ՝ այդ հաճոյքներու չափազանց վայելքն կը վնասէ իրենց անձին, նիհարութիւն կու տայ, ջղայնութիւնն կ'աւելցնէ, մարսողութիւնն կը խանգարէ, կը փութացնէ իրենց դադարն ու ծերութիւնն. ծննդական գործարանք կը թուլնան, ամորձիկք կը ծիւրին, շագանակաձեւ գեղձն կը խոշորնայ՝ յորմէ յառաջ գան միզելու դժուարութիւնք, շատ անգամ սերմնահոսութիւն կը պատճառէ՝ որ մինչ մելամաղձոտութեան եւ անձնասպանութեան կ'առաջնորդէ ենթական. երբեմն ալ շատ կանուխէն անզգայութիւն եւ անկարողութիւն յառաջ կու գան. ողնուղեղի հիւանդութեանց գլխաւոր պատճառներէ մին է սեռական չափազանց յարաբերութիւնն. վերջապէս հեշտասիրաց զգայարանք կը բթանան, յիշողութիւնն եւ իմացական յատկութիւններն կը նուազին, ապշութիւն եւ մինչեւ իսկ մահ կրնան յառաջ գալ ։

Ուստի եւ երիտասարդք անսալու չեն իրենց տրամադրութեանց, յիշելու են թէ՝ «Ախորժակն ուտելով կու գայ»ի առածն ճշմարիտ է նաեւ սեռական տենչութեանց համար. որչափ որ վայելեն այդ հաճոյքներն՝ այնչափ վայելել պիտի ուզեն. ուստի եւ՝ չափ ու սահման դնելու են իրենց կրից, որոց դիւրութեամբ կրնան յաղթել՝ հեռի կենալով գրգռիչ սնունդներէ, ու ըմպելիներէ, գործօն կեանք մը վարելով, մտային եւ մարմնային աշխատութիւններ միանգամայն ունենալով. Ի հարկին դիմել իսկ բժշկին՝ որ կը ստիպուի առէպ ժահուկի (bromure) աղերու, քափուրի, հմուլի ծաղկանց փոշւոյ (lupuline) եւլն. դեղօրէից միջոցաւ չափաւորել զգայնութիւնն. սպիտակ հարսնամատն (nénphare blanc) չունի կարծեցեալ հանդարտիչ ազդեցութիւնն ։

Պաղ ջրով լոգանքներն, ջրցանն (douche), եւ մարմնոյ պաղ ջրով սրբումն մեծապէս կը նպաստեն իբր դարման այս վիճակին. ծխոտի եւ թլփատի մաքրութիւնն կարեւոր է. անկողնոյ մէջ քափուրի փոշի ցանելն գրգռմանց դէմ ազդեցիկ միջոց մ'է։

Բ. Անցողական ճակաճանութիւն. — Անցողական ճակաճանութիւն կ'անուանեմք նոր արբունքի հասնող պատանեաց եւ դադարի մօտեցող ծերունեաց յատուկ ճակաճանութիւնն։ Արբունքի առթիւ ընդհանրապէս պատանիք մեծ զգայնութիւն մը կ'ունենան ծննդական գործարանաց մասին։ Այս զարթման ժամանակամիջոցին շատ անգամ դեռատի պատանիք գիջութեամբ եւ կամ անառակ կանանց բազկաց մէջ կամելով իրենց ծայրագոյն զգայնութեան յագուրդ տալ՝ վաղիւ կը յոգնին, կը տկարանան, եւ կ'ենթարկին մեր վերոյիշեալ վտանգներուն, եւ հազիւ ծաղկած՝ կը թառամին. ուստի ծնողք եւ դաստիարակք մեծ զգուշութեամբ հսկելու են արբունքի փոթորկալից ժամանակամիջոցն, եւ ի ձեռն տան բժշկին տալու են անոր պէտք եղած բարոյական եւ նիւթական դարմաններն ու խրատներն։ Այս կարգի նախազգուշական խնամոց միջոցաւ շուտ կ'անցնի փոթորիկն եւ ամէն ինչ կը կանոնաւորի։

Ծերունեաց դադարի ճակաճանութիւնն աւելի մեծ աղէտներ յառաջ կը բերէ, զի նոցա վայելած մէն մի հաճոյք քայլ մ'եւս կը մերձեցնէ զայնս գերեզմանին. եւ եթէ ծերունիք չկարենան զսպել իրենց կրքերն՝ վերոյիշեալ առողջապահիկ միջոցներով, եւ բժշկական խնամոց շնորհիւ առաջքն առնել չուզեն այդ վտանգաւոր գրգռմանց՝ վաղիւ կը հիւծին ու կը մահանան։

Գ. Առթեալ ճակաճանութիւն. — Այսպէս կ'անուանեմք ճակաճանութիւն մը՝ որ յառաջ եկած է

ծննդական գործարանաց վրայ ազդող ինչ ինչ գրգռիչ դեղօրէից միջոցաւ, որք պէտք է խոստովանիլ թէ՝ թոյներ են. եւ որոնց գլխաւորներն են Ցովհաննու ճանճի փոշին, մուշկ, լուսածին եւ մորմիտ (strychnine)։

Անզգայք, անկարողք եւ դադարեալ ծերունիք կը դիմեն ընդհանրապէս այս վտանգաւոր դեղօրէից՝ որք շատ անգամ իրենց մահու պատճառ կը լինին։ Ահաւասիկ օրինակ մը. Բռօվանսի Որկոն քաղաքէն Տօք. Գասպոլ կանչուած է դարմանել մարդ մը՝ որ Ցովհաննու ճանճի փոշիով ըմպելի մը խմած էր իբր գրգռիչ, այնչափ մեծ եղած էր այս դեղի ազդեցութիւնն՝ որ իւր ծեր ու սպառեալ կինն կ'երդնուր թէ՝ երկու գիշերուան մէջ 97 անգամ իւր այրն մերձեցած էր իրեն. ի ներկայութեան բժշկին երիցս գիջագործեց, եւ առանց բժշկի դեղերն գործածելու ժամանակ ունենալու՝ նոյն օրն մեռաւ։

Անզգայք եւ անկարողք՝ բժշկաց խորհրդոց թող դիմեն, իսկ ծերունիք թող վերջ տան այս հաճոյից վայելքին, որ եթէ իրենց մահու պատճառ չըլլայ իսկ՝ կը փութացնէ զայն։

Դ. Հիւանդոտ ճակաճանութիւն. — Այսինքն ճակաճանութեան վիճակ մը՝ որ ջղային մասնաւոր հիւանդութեանց հետեւանքն է։ Գանկուղեղի երբեմն կեդրոններու հիւանդութիւնք յառաջ կը բերեն զայն, ստէպ կը տեսնուի Ընդհանուր անդամալուծութեան [Paralysie générale], եւ Ողնուղեղի ախտաւոր կարծրացման [Sclérose de la moelle] սկսումէն առաջ, եւ որ այս հիւանդութեանց իբր առաջին ազդարար նշան կրնայ համարուիլ։ Ընդհանրապէս ծերունիք կ'ենթարկին այս հիւանդութեանց, եւ որոց յառաջ բերած ճակաճանութիւնն շատ անգամ մահուամբ կը վերջանայ եւ քիչ ատենէն։

Գրգռեալ հիւանդոտ ծերունիներ տեսնուած են՝ որ՛ք մէկ օրուան մէջ 10–20 . . . եւ մինչ իսկ 100 անգամ մերձաւորած են . . . եւ անշուտ կնքելով ընդ փոյթ իրենց կեանքն ։ Բաղձանքն այնքան խիստ է անոնց մէջ՝ որ համոզում, պատկառանք եւլն. կարող չեն կրից սանձ դնել. եթէ մերժուին՝ ջղային սարսուռ ու դող կ'ունենան, գետինն կ'իյնան ու սերմն ինքնին կը հոսի . . . . ։ (1)

Առողջապահութեան սահմանէն դուրս է խօսիլ այս հիւանդութեանց դարմանի մասին, սա աւելի բժշկականութեան յատուկ է. շատ անգամ հարկ է իսկ այս կարգի հիւանդներն հիւանդանոցի մը մէջ առանձնացնել ։

Նիմփամոլութիւն. — Նիմփամոլութիւնն ալ չորս դասակարգի կրնամք բաժնել.

Ա. Կազմային Նիմփամոլութիւն. — Երբեմն մանկամարդ՝ եւ ստէպ ջղային կանայք՝ սեռական յարաբերութեանց մասին խիստ զգայուն են, եւ միշտ փափաքող այդ տեսակ հեշտութեանց. սիրային հաճոյքներ կ'երազեն շարունակ, լպիրշ վէպերու ու գիրքերու ընթերցմամբ աւելի կը վառեն իրենց երեւակայութիւնն, եւ շատ անգամ գիջութեան մէջ կ'որոնեն իրենց յագուրդն՝ չկրնալով այրերէ վայելել զայն ։

Եթէ կազմային նիմփամոլներն աղջիկներ են՝ կ'ունենան առատ սպիտակ կորուստ, սրտի արագ բաբախում, ջղայնութիւններն երթալով կ'աւելնայ, ու արգան-

(1) Այս դասակարգին կը մերձենայ Պրիապեան հիւանդութիւնն, որ յառաջ կուգայ ուղեղի կամ ողնուղեղի մասնաւոր հիւանդութեանց իբր հետեւանք, կամ գրգռիչ դեղօրէից գործածութեամբ. եւ որ կը կայանայ վարոցի շարունակական եւ կամ ստէպ գրգռմամբ, ընդհանրապէս առանց ցանկական փափաքանաց ։ Այս հիւանդութեան ենթարկեալն՝ մերձաւորութեանց մէջ ոչ թէ հաճոյք՝ այլ ցաւ կը զգայ, եւ նոյն իսկ մերթ սաստիկ արիւնամիզութեան կ'ենթարկի.

դախեղդութեան (Hystérie) կ'ենթարկին, ստամոքսի խանգարումներ ու դժուարամարսութիւն կ'ունենան, եւ կ'ըլլան տժգոյն, նիհար. այս վիճակն՝ զայնս մինչեւ իսկ թոքային հիւանդութեանց եւ մահուան կ'առաջնորդէ ։

Բարոյական խրատներն, գրգռիչ ուտեստներէ եւ ըմպելիներէ զգուշացումն, մարմնային ու մտային զբաղմամբ սպառապումն, հակաջղային դեղերու (ժահուկի աղեր, քափուր, հմուլի ծաղկանց փոշի) գործածութիւնն, ջրաբուժութիւնն՝ մեծապէս կրնան նպաստել կազմային նիմփամոլներուն. բայց բուն ու մեծ դարմանն ամուսնութիւնն է, այդ միջոցաւ վտանգի առաջքն կ'առնուի ընդհանրապէս ։

Մանկամարդ կանայք եւս կրնան նիմփամոլ ըլլալ, սեռական բազմակրկնակ յարաբերութեանց մէջ կ'որոնեն իրենց յագուրդն եւ զովաւ չբաւականանալով գիջութեան կը դիմեն. ամուրի նիմփամոլ աղջկանց նման սպիտակ առատ կորուստ, սրտի բաբախում, ջղայնութիւն, ստամոքսի խանգարում կ'ունենան, կ'ըլլան տժգոյն եւ նիհար, ու կ'ենթարկին իսկ թոքային հիւանդութեանց ։ Այսպիսի կանայք ստէպ իրենցմէ առաջ մահուան կը դատապարտեն իրենց ամուսիններն ու սիրահարներն ։

Հակաջղային դեղերն ու ջրաբուժութիւնն կրնան նպաստել այս վիճակի բարւոքման, մարմնային ու մտային աշխատութիւնք եւ զբաղմունք կրնան մեղմել իրենց սեռական հուրն. բայց դոցա համար աւելի մեծապէս կ'ազդեն որդեծնութիւնք. այո՛, յղութիւնն կը չափաւորէ իրենց անզուսպ փափաքներն, եւ զաւակնուն պատճառած զբաղումներն ու սէրն կը չիջուցանէ իրենց վառ երեւակայութիւնն ։

Բ. Դադարի Նիմփամոլութիւն. — Ընդհանրապէս կանայք իրենց դադարի մօտ՝ ծայրայեղ գրգռում կ'ու-

նենան եւ սեռական յարաբերութեանց անզուսպ փափաք մը կը զգան՝ ինչպէս գրեցինք կանխաւ ։

Հակամիջային դեղերն եւ բժշկական այլ դարմաններ կրնան այս անպատեհութեան առաջքն առնել․ փոթորկալից ժամանակամիջոցներն անցնելուն՝ հանդարտութիւնն կը յաջորդէ ընդհանրապէս ։

Գ. Թունաւորմամբ Նիմփամոլութիւն. — Ինչպէս այրք՝ նոյնպէս եւ կանայք՝ ի ձեռն դեղօրէից կը փորձեն գրգռել իրենց ծննդական գործարաններն ։ Ըսինք արդէն սոյա միասներն արանց համար եւ տուինք պէտք եղած խրատներն․ նոյնն է եւ կանանց համար ։

Դ. Հիւանդոտ Նիմփամոլութիւն. — Արանց համար մեր թուած հիւանդութիւններն՝ կանանց համար եւս միեւնոյն գրգռեալ վիճակն յառաջ կը բերեն․ ուստի բժշկական միջոցներն բաւական չըլլալով՝ հիւանդանոցաց մէջ առանձնացնելու կը պարտաւորին զայնս ։

ԳԼՈՒԽ Զ.

Առագաստի գիշեր եւ մեղրալուսին

ԱՌԱԳԱՍՏԻ ԳԻՇԵՐ. — Առագաստի գիշերուան համար կարգ մը առողջապահական եւ հոգեբանական խրատուց պէտքն ունին դեռատի ամոլք ։

Ի դիւրութիւն այդ առաջին մերձաւորութեան՝ նոյն եւ կամ գոնէ նախորդ օրն՝ երկու նորընծայ ամոլներն լոգանքներ առնելու եւ երկար հանգիստ մ'ընելու են․ այս լոգանքներն աւելի կարեւոր են հարսին համար ։

Այրն զգուանօք զարթուցանելու է իւր ընկերոջ զգացմներն, եւ հուսկ ուրեմն միայն եւ ամենայն փափկութեամբ ջանալու է քաղել բնութեան գանձն ։

Կարեւոր է որ իրենց ծննդական գործարաններն քաղցրիտով (glycérine) եւ քարիւղիտով (vaseline) օծեալ ըլլան։

Փեսան ջանալու է առաջին փորձով քաղել իւր ընկերոջ բնական օժիտն, եւ ամենայն փափկութեամբ․ եթէ առաջին անգամուն անյաջող գտնուի՝ առանց բռնական միջոցներու դիմելու՝ հանգստէ մը վերջ երկրորդ անգամ փորձելու է ։ Ընդհանրապէս առաջին անյաջողութեան երկրորդ մը եւ երրորդ մը կը յաջորդեն, ուստի եւ առաջին հարուածով յաղթանակն տանիլ ջանալու է ։ Տեսնուած են հարսեր՝ որք այսպէսով շաբաթներ, ամիսներ ու տարիներ՝ չեն թողուցած իրենց ամուսնոյն կատարեալ յարաբերութիւն ունենալ ։ Երբեմն հարկ կ'ըլլայ վերջապէս դիմել բժշկի խորհրդին, որոյ խրատներն եթէ չբաւեն՝ երկու ծայրագոյն միջոց կը մնայ․ կամ ֆլորոֆորմով հարսին թմրութիւն մը պատճառել առաջին մերձաւորութեան կատարման համար,

եւ կամ կտրոցով բեկանել կուսական թաղանթն. այս երկուքն ալ անշուշտ բժշկաց միջամտութեամբ ու ձեռօք միայն կրնան տեղի ունենալ։

Առաջին մերձաւորութեան դժուարութիւնք կրնան յառաջ գալ կուսական թաղանթի զգայնութեամբ, բունոցի անձկութեամբ, եւ կնոջ վախովը։

Եթէ կուսական թաղանթն վիրաւորուի առանց ամբողջովին պատռելու՝ հարկ է դադարիլ, եւ սպասել այդ վէրքի լաւանալուն. զի մերձաւորական փորձերն մեծ ցաւ կը պատճառեն, եւ անկարելի իսկ կ'ըլլան։

Կուսական թաղանթի պատռուամամբ փոքր ինչ արիւն կը հոսի, սակայն երբեմն այնչափ առատ՝ որ բժշկաց միջամտութիւնն անհրաժեշտ է դադար տալու համար։

Այս արեան կորուստն է որ կուսական նշան կը համարուի ժողովրդեան կողմանէ, եւ որոյ մասին գրեցինք արդէն (էջ 56)։ Կուսական թաղանթն կրնայ առանց պատռուման՝ յետս մղուելով՝ թոյլատրել վարոցի մուտքն. արգասաւորութիւն իսկ կրնայ տեղի ունենալ կուսական թաղանթի գոյութեամբ։

Կուսական թաղանթն քիչ անգամ բնականէն իսկ գոյութիւն չ'ունենար, կրնայ պատռիլ գիջութեամբ, բունոցի բորբոքմամբ, անկմամբ, եւայլն։

ՄԵՂՐԱԼՈՒՍԻՆ. — Մեղրալուսին կ'անուանի ամուսնութեան առաջին ամիսն։

Նոր սովորոյթ մ'է ամուսնութենէ անմիջապէս վերջ ճանապարհորդութիւններ ընելն. այս եւրոպական սովորոյթն սկսած է եւ մեր մէջ մուտք գտնել։ Կը հասկանամք որ նոր ամուսնացող ամոլք առանձնութեան մէջ եւ իրենց բնակավայրէ փոքր ինչ հեռի երթան բնակիլ քիչ մը ժամանակ, սակայն իբր առողջապահ չեմք կրնար ներել՝ որ այդ նոր միութեան յառաջ բերած բնական յոգնութեանց վրայ բարդուին եւ ճանապարհորդութեանց անխուսափելի յոգնութիւններն։ Արդէն եւրոպացի առողջապահներն սկսած են իսկ առ այս բողոքել։

ԳԼՈՒԽ Է.

Մերձաւորութիւն

Չափ եւ ժամանակ մերձաւորութեան

Արգասաւորութեան յարմար ժամանակ

ՄԵՐՁԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ. — Ծննդական գործարաններն յետ եւ առաջ մերձաւորութեան լուալն առողջապահիկ է։

Լուացքի համար զուտ ջուրն բաւ է. ցուրտ եղանակին մէջ գաղջ ջուրն աւելի յարմար է։

Հականեխական փոշիներու լուծոյթներն ու այլ մասնաւոր ջրերու խառնուրդներն, եւ քացախային ու գոհոլային բաղկացութիւններն կրնան սերմնակենդաններու մահ պատճառել, արգասաւորութեանց վնասել, եւ ծննդական գործարանաց թարմութիւնն վտանգել։

Մերձաւորութեան ատեն լաւ է ստէպ ծննդական գործարաններն քաղցրիտով (glycérine) կամ քարիւղիտով (vaseline) եւ կամ այլ նմանօրինակ մարմիններօք օծանել։

Մերձաւորութիւնք լաւ է որ յաջորդեն հանգստի մը, յետ մերձաւորութեան հանգիստն եւս առաւել կարեւոր է։

Մերձաւորութիւնք լինելու են յանկողնի, պառկած վիճակի մէջ, եւ միշտ երես երեսի. ոտից վրայ, նստուկ եւ այլ հակաբնական ձեւերօք մերձաւորութիւններն վնասակար են, եւ կրնան ստորին անդամոց անդամալու-

ծութեան եւ նոյն իսկ ողնուղեղի հիւանդութեանց տեղի տալ. չափազանց գէրերու եւ խիստ կարճ վարոց ունեցողներու համար միայն յետկուսէ մերձաւորութիւնք ներելի են, ինչպէս եւ պիտի ըսենք ։

Առն հաճոյքն սաստիկ է՝ սակայն կարճատեւ. կնոջն չափաւոր է՝ բայց երկարատեւ. իբր սկզբունք՝ այր թէ կին անձնասիրութեամբ միայն ինքզինքնին ու իրենց հաճոյքն կէտ նպատակի ունենալու չեն, այլ եւ իրենց ընկերոջն ։ Յետ մերձաւորութեան առն յոգնութիւնն աւելի մեծ է, եւ տեսակ մը տխրութիւն կուգայ վրան. հանգիստն անհրաժեշտ է ։

Չափ մերձաւորութեան. — Հին օրէնսդիրներն զուգաւորութեանց չափն իսկ սահմանած են. Ըստ Իպոկրատի շաբաթն անգամ մը, ըստ Զօրաստրի ինն օրն, եւ ըստ Սոլոնի 10 օրն մի անգամ կատարելու է մերձաւորութիւնն ։

Ներկայիս առողջապահներն ըստ հասակի եւ կազմի տարբեր թիւեր կը սահմանեն ։ Մինչ 20 տարեկան հասակն երիտասարդաց ներելի չեն զուգաւորական յարաբերութիւններն ։ 15–20 տարեկանին գրգռմանց եւ վառ երեւակայութեանց ժամանակամիջոցին՝ ծնողքներն, դաստիարակներն, եւ տան բժիշկներն պարտին հսկել նոցա վրայ. բարոյականի խրատներով ուղղել նոցա գնացքն, զբաղեցնել զայնս մարմնով, ուղեղով, եւ այսպէս ժամանակ չտալ կարդալու վնասակար եւ բարոյականի թունաւորիչ գրքեր ու վէպեր, եւ անոնց միջոցաւ վառել իրենց երեւակայութիւնն ու զարթուցանել իրենց մէջ սեռական յարաբերութեանց փափաքն։ Այս տարիքն ուղեղի եւ մարմնոյ զարգացման ժամանակամիջոցն կը ներկայացնէ ։

Քաջակազմերու համար՝ ըստ տիոց՝ յետագայ թիւերն կուտամք մերձաւորութեան համար.

20–30	տարեկանին	օր ընդ մէջ
30–40	»	շաբաթն երկու անգամ
40–50	»	» մի »
50–60	»	երկու շաբաթն մի անգամ
60–70	»	ամիսն մի անգամ

70 էն վերջ մշտնջենական դադար, ապա թէ ոչ ծերունիի ուժերն կը ջլատին, եւ մահն կը հասնի. ոմանք 60 էն վերջ կը պահանջեն դադարն ։

Ինչպէս ըսինք այս թիւերն քաջակազմերու համար են, տկարակազմերն դիմելու են իրենց բժշկի եւ նոցա սահմանած թուոյն հետեւելու են ։

Դիտել տուինք արդէն թէ՝ մասնաւոր հիւանդութեանց ենթակայ, նա մանաւանդ կուրծքով տկար անձնաւորութեանց համար՝ սեռական յարաբերութեանց փափաքն աւելի սաստիկ կը զգացուի, եւ որք կը փութացընեն նոցա վախճանն. ուստի եւ խղճերու վրայ յենլու չէ, այլ բժշկական խրատուց ։

Կարճ ժամանակի մէջ մերձաւորութեանց քանիցս կրկնութիւնն, եւ նրբացեալ միջոցներով մերձաւորութեանց պահու երկարաձգումն կը վնասեն առողջութեան։

Սրտի, արեան մեծ խողովակաց եւ ջղային դրութեան հիւանդութեանց ենթարկեալք՝ խոյս տալու են սեռական յարաբերութիւններէ եւ կամ շատ քիչ անգամ ի գործ դնելու են զայնս ։

Ժամանակ մերձաւորութեան. — Ընդհանուր առմամբ ոչ թէ մենք մեր ծննդական գործարաններն գրգռելու եմք՝ այլ անոնք յիշեցնելու են մեզ իրենց պէտքն ։

Այրք փափկութեամբ եւ յարգանօք վարուելու են կանանց հետ. ու եթէ կինն տրամադիր չէ՝ համակերպելու է անոր եւ ոչ թէ բռնանալու անոր վրայ ։

Կենդանիք ունին ժամանակ զուգաւորութեան՝ որ կցղուցf կ'անուանի, մարդիկ չունին որոշ ժամանակ. աւելի ճիշդ խօսելու համար՝ իրենց բնականէ հեռացումն անհետացուցած է զայն, եւ տրամադիր ու պատրաստ կը թուին ամէն ատեն։ Կանայք իրենց դաշտանի հոսումէն քանի մ'օր առաջ կը սկսին աւելի տրամադիր ըլլալ, այս գրգռեալ վիճակն կը տեւէ մինչ արեան գալուստն։

Դաշտանի ատեն կանանց մերձեցումն կ'արգելուն Մովսիսական եւ Իսլամական օրինագրքերն. Այդ ժամանակամիջոցին կանանց մերձեցմամբ այրք կրնան ունենալ միզուկի բորբոքում. կանայք եւս առաւել կրնան վնասուիլ, խոռոպճւոյ ներքին հուզաթաղանթն կը բորբոքի, եւ սպիտակ հոսում ու կորուստ կ'ունենան։ Դաշտանի ժամանակամիջոցի զուգաւորութիւններն շատ կը յոգնեցնեն կիներն։

Ոմանք դաշտանի ժամանակամիջոցն կ'ընտրեն զուգաւորելու համար, կարծելով թէ յայնժամ արգասաւորութիւնն տեղի չկրնար ունենալ. սխալ է այս կարծիքն (տես էջ 99)։

Յետ ծննդաբերութեանց եւ վիժմանց՝ կանայք ժամանակ մը հեռի մնալու են մերձաւորութենէ։

Կենդանիք յղութիւնն կը յարգեն, մարդիկ կենդանիներէ նուազ խոհական ըլլալով՝ կը շարունակեն այն ժամանակամիջոցի մէջ իսկ գոհացում տալ իրենց կրից։

Յղութեան ժամանակամիջոցի սաստիկ զուգաւորութիւնք՝ արգանդի գրգռում եւ անդ արեան հաւաքում կ'առթեն, որ կրնայ դուրս հոսելով վիժում պատճառել։ Բոզերու ծննդական գործարանք եւ արգանդն շարունական գրգռմանց ենթակայ ըլլալուն՝ զաւակ չեն ունենար։

Խորհուրդ կուտամք գոնէ յղութեան երկու առաջին եւ երկու վերջին ամիսներն հեռի մնալ զուգաւորու-

թենէ, զի յայնժամ աւելի ենթակայութիւն կայ վիժման։

Կաթնտուութեան ատեն մերձաւորութիւնք կը վնասեն մօր կաթին, եւ հետեւաբար զաւկին. ուստի խորհուրդ կուտամք՝ եթէ ոչ իսպառ հեռի մնալ ստնտու մայրերու մերձենալէ, գոնէ չափաւորել անոնց հետ սեռական յարաբերութիւններն։

Դադարեալ կանայք այլեւս զգուշանալու են սեռական սաստիկ յարաբերութիւններէ. եւ եթէ չեն ուզեր իրենց մշտադալար արանց իսպառ դրժել՝ գոնէ խիստ քիչ անգամ ենթարկուելու են անոնց զգուանաց։

Դադարեալ կանանց սեռական սաստիկ յարաբերութիւններն կրնան պատճառել սոցա խոռոպճւոյ ներքին հուզաթաղանթի կարծրացում, ներութիւն, արեան կորուստ, մզային փամփուշտի եւ աղեաց խանգարումներ։

Յուզմանց, գինովութեան, մեծ յոգնութեանց (ուղեղով եւ մարմնով), ու տկարութեանց ժամանակամիջոցին զուգաւորութիւնք անպատեհ են. դոքա կրնան յղութեան արդիւնքի վրայ ազդել, եւ ըստ ժառանգականութեան օրինաց։

Արգասաւորութեան յարմար ժամանակ. — Որդեծնութիւնք ընդհանրապէս փետրուար եւ մարտ ամիսներուն տեղի կ'ունենան. ուստի եւ արգասաւորութիւնք աւելի մայիս եւ յունիս ամիսներուն կը կատարուին. ըսել է՝ գարունն է արգասաւորութեան ամենէ յարմար եղանակն մարդոց համար։

Արգասաւորութեան յարմար ժամանակի համար հեղինակներն կը տարբերին, ըստ ոմանց՝ որոց գլուխն կը գտնուի Փուշէ՝ դաշտանէ անմիջապէս վերջ, եւ անոր յաջորդող 12 օրերու մէջ տեղի կ'ունենայ արգասաւորումն. ուրիշներ ընդհակառակն դաշտանի սկսելէն քանի մ'օր առաջ միայն աւելի հնարաւոր կը կարծեն արգա-

սաւորութիւններն ։ Մեզ համար ամէն ատեն արգասաւորութիւնն հնարաւոր է , նոյն իսկ դաշտանի ատեն ։

Երբեմն կանայք կը կարծեն թէ՝ մերձաւորութեան ատեն անտարբեր մնալով , եւ կամ՝ այս կամ այն դիրքն առնելով արգասաւորութիւնն անհնար կ'ըլլայ կամ աւելի հնարաւոր . սխալ են այդ բոլոր հաշիւներն . քունի մէջ իսկ արգասաւորութիւնն տեղի կրնայ ունենալ ։ Սխալ է նաեւ թէ չսիրած անձի հետ արգասաւորութիւնն տեղի չունենար ։

Վերն թուեցինք այն պարագաներն յորում զգուշանալու է զուգաւորութենէ ։ Ցարգելով այդ բոլոր պայմաններն՝ նախապատիւ կը համարիմք առաւօտեան դէմ մերձաւորութիւններն , զի այն ատեն մարմինն հանգըստացած է եւ կազդուրեալ ։

Մերձաւորութեան միջավայրն լաւ է որ լինի զուարթ, հեռի աղմուկներէ , ժխորներէ , ապահով հետաքրքրաց տեսութենէն ու լսողութենէն ։

Արգասաւորութեանց համար մերձաւորութեան ամենէ նպաստաւոր ձեւն ու դիրքն բնականն է . ամէն վիճակաւ ալ թէպէտ արգասաւորութիւն հնարաւոր է ։

Վարոցի չափազանց երկարութիւնն եւ կամ կարճութիւնն ամլութեան պատճառ կը համարեն ոմանք . եւ խորհուրդ տան՝ երկար վարոցներու օղակեայ բարձիկ մ'անցնել . իսկ կարճ վարոցներու համար ընդ յետսկոյս մերձաւորութիւն ընել . այս վերջին վիճակն կը յանձնարարեմք նաեւ գէրերու համար, որպէս եւ կանխաւ յիշատակեցինք ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Պարտականութիւնք եւ մաքրութիւնք ամոլից

Ըսինք արդէն թէ՝ արանց զգացողութիւնն աւելի սաստիկ է եւ կարճատեւ , իսկ կանանցն նուազ է եւ երկարատեւ . ուստի եւ անձնասէր այրք արդէն լրացուցած կ'ըլլան իրենց պէտքն՝ երբ հազիւ կանայք սկսած են զգալ որեւէ հաճոյք . սա շատ վիրաւորիչ է կանանց համար . նոքա կը պահանջեն զուգաւորութենէ առաջ եւ վերջն առն գգուանքն , այդ է աւելի կարեւորն անոնց համար ։ Ուստի ա՛յրք , փափկութեամբ եւ գգուանօք մօտեցէք ձեր կնոջ , եւ զայնս ձեր գգուանօք ամենայնիւ պատրաստելէ ու տրամադիր ընելէ առաջ մի՛ պահանջէք որ ձեզ համակերպի . թողուցէք որ ինքն խնդրէ, ու պատրաստականութիւն ցոյց տայ , այն ատեն ձեր երկուքին հաճոյքն իրար կը խառնուին , ձեր կինն կը սիրէ ու կը կապուի ձեզ . բայց եթէ իբր հաճոյից գործի մը զայնս պէտք եղած ատեն գործածէք՝ առանց նախապատրաստիչ գգուանաց՝ նա կը զարշի ձեզմէ , եւ ձեր քով չգտած գգուանքն այլոց քով կ'որոնէ ։

Այրք կը պահանջեն որ կանայք իրենց հաճոյակից ըլլան , ուստի եւ կանայք համակերպելու են ։ Կանա՛յք, եթէ տրամադիր ալ չէք ձեր արանց գգուանաց համակերպելու՝ ցուրտ ու անտարբեր մի՛ ձեւացնէք դուք զձեզ անոնց նկատմամբ . ընդհակառակն ջանացէք պահել ձեր անտրամադիր ըլլալն ու զգացեալ ձեւացուցէք զձեզ .

այդ կը պահանջէ ձեր շահն . հակառակ պարագային՝ ձեր ամուսիններն կը պաղին ձեզմէ , եւ այլոց քով կ՚որոնեն ինչ որ ձեր մօտ չեն գտներ . մի՛ վստահիք ոչ ձեր գեղեցկութեան եւ ոչ մտացի հրապոյրներուն . դոքա շատ անգամ չեն կրնար կապել ձեր ամուսիններն ընդ ձեզ՝ եթէ սեռական յարաբերութեանց պահուն նոցա համակիր ու անոնց զգուանաց զգայուն չձեւացնէք ։ Ձեզմէ շատ նուազ գեղեցիկ ու մտացի Եւայի աղջիկներ լաւ իմաստասիրած են այս ամէն , եւ միշտ պատրաստ են ձեր ամուսնոյ սիրտն ու քսակն խլելու ։

Ճերմակեղինաց , մարմնոյ եւ նամանաւանդ ծննդական գործարանաց մաքրութիւնն մեծ կարեւորութիւն ունին ամուսնական կենաց մէջ ։

Ո՛վ ամուսնացեալներ՝ այրք եւ կանայք , ձեր արտաքին արդուզարդն օտարաց համար է , իսկ ձեր ներքին մաքրութիւն՝ ձեր ամուսնոյ համար . այս վերջինք աւելի կարեւոր են եւ պայման ձեր ամուսնոյ հաճելի թուելու ։

Ստէպ առիթ կ՚ունենամք , մենք բժիշկներս , իբր հիւանդ ընդունելու շիկ ամուսիններ ու փայլուն արդուզարդով տիկիններ՝ որոց ճերմակեղէններն շատ նուազ խնամեալ են քան արտաքին զգեստներն , եւ մարմինն նուազ մաքուր է քան իրենց դէմքն ու ձեռքերն ։ Դոքա իբրեւ ամուսնացեալներ անկարեւոր կը համարին անշուշտ ներքին արդուզարդն . սխալ մ՚է դա ։ Եւայի շառաճճի աղջիկներն՝ եւ սիրոյ ու թեթեւ բարոյականի տէր կանայք՝ աւելի կը խնամեն ընդհանրապէս իրենց ներքին արդուզարդն . նոյնն կրնամք ըսել նաեւ նորանոր հաճոյից խորաններ որոնող արանց համար ։

Օր մը փափկութեամբ դիտել տուի ամուսնացեալ կնոջ մը թէ՝ ինչո՞ւ ներքին արդուզարդի խնամք չտանիր .

պատասխանեց՝ «մի՞թէ հասարակաց կին մ՚եմ՝ որ ծննդական գործարանաց խնամօք պարապիմ» ։

Ամուսնացեալ կանայք ստէպ պէտք չեն զգար այս կարգի խնամոց , առարկելով թէ այլոց հաճելի թուիլ չ՚են ուզեր . սակայն պէտք չէ մի՞թէ որ իրենց արանց հաճելի ըլլան , ու անոնց համակրութիւն եւ հաճոյք պատճառեն ։ Այո՛ , տիկնայք , խնամք տարէք ձեր ներքին արդուզարդին՝ եթէ չէք ուզեր որ ձեր այրք պաղին ձեզմէ , եւ այլոց քով չորոնեն իրենց հաճոյքն ։ Դուք էք ստէպ ձեր արանց անհաւատարմութեան պատճառն ։

Ամուսնացելոց եւ նամանաւանդ մանկամարդներու ծննդական գործարաններն ու մարմինն աւելի մաքուր լինելու են քան իրենց դէմքն ու ձեռքերն , եւ ճերմակեղէններն աւելի խնամեալ՝ քան զգեստներն ։ Ֆրանսուհիք եւ Թրքուհիք լաւ հասկցած են ընդհանրապէս այս դասն ։

Մարմնոյ մաքրութեան համար փոյթ չ՚է որ ստէպ բաղնիք երթաք , կրնաք ձեր տան մէջ եւ ձեր ննջասենեկին մէջ իսկ խնամ տանիլ ձեր մարմնոյ մաքրութեան , թրջած սպունգով սրբելով ձեր մարմինն գոնէ շաբաթն մի անգամ . նախապատիւ է փոքր ինչ քլորական ջուր յաւելուլ այդ սրբուելիք ջուրի մէջ ։

Խոռոպճւոյ ստէպ լուացքն կարեւոր է . գաղջ ջրով գրեխ ընելու են կանայք գոնէ շաբաթն երկու անգամ . դաշտանէ անմիջապէս վերջ այս լուացքն աւելի անհրաժեշտ է ։ Այս լուացքներու համար զուտ գաղջ ջուրն բաւ է . եթէ ենթակայ էք սպիտակ հոսման՝ ձեր բժշկին սահմանած փոշիներն կամ հեղուկներն աւելցուցէք այդ գաղջ ջրի մէջ . Եթէ ունիք այլ հոսումներ՝ կրկին դիմեցէք ձեր բժշկին խորհրդոց ։ Եթէ որդեծնութիւններէ

ետք՝ ձեր ցնցուղն լայնցած է, ու կորսնցուցած իւր առաձգութիւնն եւ արգանդն ունեցած է վարէնչ՝ եւայլն, ձեր բժշկաց դարմանին դիմեցէք ։ Ի մի բան խնամ ունեցէք ձեր ծննդական գործարանաց առողջութեան ։

Երբեմն կանայք իրենց խոռոչէւոյ անձից նեղութիւն տալու համար օձտակի (bistorte), կնդրուկի, նռան կեղեւի, վարդի տերեւի կամ ծաղկաթերթի խաշոյներ, եւ կամ լիմոնջուրի, պաղեղի եւլն. լուծոյթներ կը գործածեն. սոքա վնասակար են եւ ծննդական գործարաններն կը թառամեցնեն ։

Իսկ դուք պարոնայք՝ դուք ալ խնամ տարէք ձեր ճերմակեղինաց, մարմնոյ մորթի, ու ծննդական գործարանաց մաքրութեան ։ Ստէպ մաքրեցէք ծեփուկն, տեղի մի տաք նորա եւ թլփատի միջեւ աղտոտութեան գոյութեան, որ միակ պատճառն է շատ անգամ տեղական բորբոքմանց ։ Այս խնամոց համար պաղ ջուրն բաւական է, օճառն ու արդուզարդի ջրերն գրգռիչներ են, եւ տեղական բորբոքումներ կը պատճառեն ու ծեփուկի զգայուն թաղանթի բթութիւն կ'առթեն ։

ԳԼՈՒԽ Թ.

Գիջութիւն

Գիջութիւն կ'անուանի առն կամ կնոջ անձամբ անձին իրենց ծննդական գործարանաց գրգռումն, վայելելու համար այդ գրգռման առթած հաճոյքն ։

Այս վատ սովորոյթն ընդհանրապէս պատանեկութեան կը սկսի՝ ծննդական գործարանաց զարթման առթիւ. սակայն մանուկք, երիտասարդք, եւ նոյն իսկ չափահասք զերծ չեն այս վատ ախտէն. երկու սեռն ալ ենթակայ է այս մոլութեան ։

ԱՐԱԳԱՆ ԳԻՋՈՒԹԻՒՆ. — Մանուկներն 3–4 տարեկանին իրենց ծննդական գործարանաց հետ զբօսնլով երբ սկսին հաճոյք զգալ՝ դա սովորոյթի կը վերածուի իրենց համար. արդարեւ չկայ սերմի արտադրութիւն եւ կորուստ՝ սակայն այդ գրգռումներն կ'ազդեն իրենց ջղային դրութեան վրայ՝ որք մտային կարողութեան ու զարգացման կը վնասեն ։ Ծնողք եւ դայեակք զգուշ ըլլալու են որ մանկունք չզբօսնուն իրենց ծննդական գործարանաց հետ ։ Երբեմն դայեակք են չարեաց պատճառներն. նոքա խառնելով մանկանց ծննդական գործարաններն՝ առաջին հաճոյքն կը պատճառեն անոնց ։

Շատ անգամ թլփատի երկարութիւնն է մանկանց գիջութեան շարժառիթին, զի թլփատի ու ծեփուկի

միջեւ հաւաքեալ աղտեղութիւնք տեղական եռք կը պատճառեն, որոյ հետեւանք շփումներն կը գրգռեն մանուկն եւ հետեւաբար գիջութեան կ'առաջնորդեն ։ Թլփատելու է երկար ու նեղ թլփատ ունեցողներն ։

Պատանիներն՝ ընդհանրապէս իրենց դպրոցի չար ընկերներէն կ'ուսնին այս վատ սովորոյթն. երբեմն ալ արբունքի նոր հասնելնուն՝ ծննդական գործարաններն գրգռեալ վիճակի մէջ ըլլալով՝ որեւէ կերպիւ պատահաբար սոցա շփումն, որպէս ձի նստելով, երեսի վրայ պառկելով, ծառն ելնելով եւլն. կը զարթուցանեն իրենց մէջ այդ մասանց շօշափման հաճոյքն ։ Թլփատի երկարութիւնն եւ իւր տակն աղտեղութեան հաւաքումն կրնայ գրգիռ պատճառել եւ առաջին հրապոյրն տալ. երբեմն ալ վերջապէս այս մոլութեան դէմ գրուած գրքերու ընթերցումն կը զարթուցանէ պատանեաց համար այդ ախտի հաճոյից ծանօթանալու բաղձանքն. փորձն ընդհուպ ունակութեան կը վերածուի ։

Մեծ են գիջութեան վտանգներն, սա կը վնասէ մարմնոյ զարգացման ու աճման, կը տկարացնէ ուղեղի կարողութիւններն, կը գրգռէ ջղային դրութիւնն. գիջացողն կը պատրաստուի սրտմնահոսութեան, լուսնոտութեան, անդամալուծութեան, ողնուղեղի հիւանդութեանց, ծննդական գործարանաց ծիւրութեան, անկարողութեան, վաղահաս ծերութեան, եւ մահուան իսկ կ'առաջնորդուի ։

Ծնողք եւ դաստիարակք մօտէն հսկելու են պատանիներն. արբունքի հասնելնուն տան եւ կամ վարժարանի բժիշկներն տալու են պէտք եղած խրատներն եւ հարկ դատած գրքերու ընթերցումն ։ Հսկելու է պատանեաց առողջութեան վրայ, ուշ պառկելու են պատանիք՝ այնպէս որ անմիջապէս քնանան. կանուխ ել-

նելու են առաւօտներն, անքուն մնալու չեն յանկողնի ։ Միշտ առանձին պառկելու են, ունենալու են մարմնոյ եւ ուղեղի աշխատութիւնք. ճանճրոյթն վնասակար է միշտ եւ պատճառ չարեաց ։ Առողջապահիկ է կարծր անկողիններու վրայ պառկեցնել զայնս ։ Հսկելու է եւ պատանեաց յաճախած ընկերներուն վրայ. չարաճճի ընկերաց բարեկամութիւնն վնասակար է ։ Վերջապէս երկար թլփատ ունեցողներն թլփատելու է. պնդութիւնն եւս վնասակար է ։

Երիտասարդք եւ չափահասք եւս ենթակայ են գիջութեան. պատանեկութեան այս ախտին վարժեալք երիտասարդութեան ու չափահասութեան եւս երբեմն գերի կը մնան այդ մոլութեան, եւ չեն կարող թողուլ զայն նոյն իսկ յետ ամուսնութեան. այս է եւ շատ անգամ ստամոքսի խանգարման, վաղիւ դադարի, կանխահաս ծերութեան, ծննդական գործարանաց ծիւրութեան, ամլութեան, ողնուղեղի հիւանդութեանց, ջղային տկարութեանց, եւ մինչեւ իսկ յիմարութեան ու կանխահաս մահերու պատճառն ։

ԿԱՆԱՑԻ ԳԻՋՈՒԹԻՒՆ. — Աղջկունք եւ կանայք եւս ենթակայ են գիջութեան. համքի, բունոցի շրթանց, եւ խոռոպճւոյ ներքին մակերեւոյթի շփմամբ յառաջ կը բերեն սեռական գրգռումներ ։ Այս շփմանց ազդեցութեան տակ համքն կը մեծնայ, բունոցի շրթունքներն կը թանձրանան ու իրարմէ կ'անջատեն, աղջկանց կուսական թաղանթն պատառումներ կը կրէ, կ'ենթարկին սպիտակ հոսման, արգանդի կապերու թուլութեան, եւ հետեւաբար այս գործարանի ծռութեան ու ամլութեան ։

Կանացի գիջութիւնն ամէն տարիքի մէջ կրնայ տեղի ունենալ. շատ դեռատի աղջիկներ սոէպ կ'ենթար-

կին այս ախտին, սակայն ընդհանրապէս պատանեկութեան կը սկսին, եւ շատ անգամ ալ միայն երիտասարդութեան ։

Իգական սեռն գիջութեամբ արանց համանման վնասուց կ'ենթարկի. գիջացող կանայք կ'ունենան սպիտակ կորուստ, եւ շատ անգամ ամլութեան իսկ կը դատապարտուին ։ Մերձաւորական նենգութեանց յատուկ յաջորդ՝ գլխոյն մէջ պիտի տեսնամք մանրամասնօրէն իգական ծննդական գործարանաց գրգռման վնասներն ։ Արանց համար մեր տուած խրատներն ու զգուշութիւններն կը կրկնեմք եւ իգական սեռի մասին ։ Դաստիարակուհիք եւ տան բժիշկներն միշտ աւելի յարմար են առ այս խրատուց համար քան ծնողքներն ։ Այս մոլութեան ենթարկելոց զգաստացումն շատ անգամ դժուարին է. երբեմն մինչեւ իսկ համքի հատումն եւ բունոցի շրթանց օղակարկութիւնն առաջարկուած ու գործադրուած է իբր այս ախտի առաջքն առնելու միջոցներ ։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Մերձաւորական նենգութիւնք

Տօքթ. Պէժէի հետ մերձաւորական նենգութիւնք կ'անուանեմք՝ այն ամէն առն եւ կնոջ միջեւ տեղի ունեցած ծննդական գործարանաց գրգռիչ միջոցներն՝ որք նպատակ ունին վայելել մերձաւորութեան բոլոր հաճոյքներն առանց արգասաւորութեան ենթարկուելու. Թուեմք այդ միջոցներն եւ ապա ընդհանուր առմամբ անոնց վնասներու վրայ խօսիմք ։

ՄԵՐՁԱՒՈՐԱԿԱՆ ՆԵՆԳՈՒԹԻՒՆՔ. —

Ա. Քոնտոմի գործածութիւնը. — Քոնտոմն պարկ մ'է՝ զայն հնարող բժշկին անուամբ այսպէս անուանեալ՝ որոյ մէջ կ'անցնէ այրն իր բունոցն եւ այսպէս կը կատարէ մերձաւորութիւնն, որով սերմն պարկի մէջ կ'ամբարի եւ բնականաբար արգասաւորութիւն չպատճառեր ։

Քոնտոմն երկու զգայուն մակերեւոյթներու միջեւ պատնէշ մ'է, կը բթացնէ զգայնութիւնն եւ յագուրդ չպատճառեր ։ Այս պարկն միշտ արգասաւորութեան դէմ պատուար մը չէ, զի ատէպ պատառմամբ՝ սերմն կրնայ իր արգասաւորիչ դերն կատարել ։

Բ. Արգանդի անցքն փակել. — Կինն իր խոռոպճւոյ խորն սպունգ դնելով եւ կամ այլ մասնաւոր գործիներու ձեռօք արգանդի անցքն կը փակէ, եւ այսպէսով սերմի արգանդի ներսն թափանցումն կ'արգիլուի ։ Շատ կիներ խափուած են այս միջոցներու վրայ յուսա-

ըով, զի երբեմն սերմի մի փոքր մասն որեւէ եղանա-կաւ կը հասնի արգանդի բերանն՝ ու կը կատարէ իւր դերն։

Գ. Բունոցի մերձաւորութիւն. — Այրն կը գոհանայ միայն բունոցն չփել իւր վարոցի ծայրովն՝ առանց խոռոպճւոյ մէջ մուծանելու զայն։ Այս միջոցն ալ ազատ չէ արգասաւորութեան վտանգէն. արդարեւ շատ անգամ այս եղանակաւ կանայք՝ եւ նոյն իսկ իրենց կուսական թաղանթն ունեցող աղջիկներ՝ յղացած են, զի դուրս թափած սերմի մի կաթիլն եթէ խոռոպճիէն ներս թափանցէ՝ անոր մէջ գտնուած հազարաւոր սերմնակենդանից մին կը բաւէ արգասաւորութիւն յառաջ բերել։

Դ. Ձեռքով ծննդական գործարանաց փոխադարձ գրգռում եւ կամ կրկնակի գիջութիւն. — Սա պէտք չունի բացատրութեան։

Ե. Լեզուաւ եւ շրթամբ գրգռում ծննդական գործարանաց. — Երկուքն ի միասին փոխադարձաբար, եւ կամ առանձնաբար։

Զ. Բերնի ու որբանի մերձաւորութիւն. — Այսինքն մարդիկ թողլով բունոցն ու խոռոպճին՝ բերանն ու որբանն կը գործածեն իբր այն . . . այս աղտոտ միջոցներն աւելի ծերունեաց կողմանէ ի գործ կը դրուի։

Է. Յիշատակեմք աստ վերջապէս երկու միեւնոյն սեռերու միջեւ տեղի ունեցած մերձաւորական նենգութիւնք։ Արանց համար սա արուագիտութիւն կամ սոդոմականութիւն կ'անուանի՝ որ պէտք չունի բացատրութեան։ Դժբաղդաբար դեռ այս մոլութիւնն շատ տարածուած է յԱրեւելս։ Պատանիք ընդհանրապէս իրենց դպրոցի չար ընկերներէն կ'ուսնին այս մոլութիւնն, դաստիարակք մեծ հսկողութիւն պարտին ընել առ այս

եւ նամանաւանդ գիշերօթիկ վարժարանաց մէջ։ Պատանիք երբէք զոյգ պառկելու չեն։

Աղջկունք եւ կանայք եւս միմեանց ծննդական գործարաններու գրգռման հաճոյքներն կը վայելեն, զոր փոխադարձ գիջութիւն եւս կրնամք անուանել։ Երբեմն ալ զարգացեալ համք ունեցող կիներ այրի դեր կը կատարեն . . . ։ Տեսնուած են վաւաշոտ կիներ՝ որոց համքն չարունակական գրգռմանց աղագաւ չափազանց զարգացեալ է, եւ իբր այր լպիրշ կանանց մեծ հաճոյքներ կը պատճառեն։ Այս մոլութեան ենթարկեալք երբեմն այլ եւս անտարբեր կը մնան արանց համար։ Աղջիկներն շատ անգամ իրարմէ կ'ուսնին այս մոլութիւնն. կարեւոր է նաեւ աղջկանց հսկողութիւնն նա մանաւանդ գիշերօթիկ վարժարանաց մէջ։ Աղջիկներն ալ զոյգ պառկելու չեն։

Մերձաւորական նենգութեանց վնասներն. — Մերձաւորական նենգութիւնք մեծապէս կը վնասեն թէ առն եւ թէ կնոջ, եւ նա մանաւանդ այս վերջնոյ։ Արդարեւ այրն իւր սերմի հոսումէն վերջ կը հանդարտի, թուլութիւն մը կը յաջորդէ իւր հաճոյից, եւ քիչ մը հանգստով ամէն ինչ կը վերջանայ փոքր վնասով մը. սակայն կնոջ համար նոյնն չէ. ծննդական գործարանաց գրգռմամբ արիւնն կը հաւաքուի արգանդի մէջ ու շուրջն, ջղային դրութիւնն գրգռեալ է. արգանդի մկանունք շարժման մէջ են, ձուարեր խողովակներն կը կծկուին, ձուարանն արեամբ ուռեցած է. բնական մերձաւորութեան մէջ սերմն այս ամէնն կը հանդարտեցնէ, եւ բորբոքեալ հուրն կը մարէ. սակայն նենգաւոր մերձաւորութեանց մէջ՝ այդ մեղմիչ եւ կազդուրիչ հեղուկն չհասնիր ուր որ անկ է, ուստի եւ կինն գրգռեալ կը մնայ առանց յագուրդի, եւ այդ հաճոյքն սուղի կը

նատի իրեն, կը վնասէ նորա ծննդական գործարանաց եւ ընդհանուր կազմին վրայ։

Ըստ Տօք. Պէժըրէի կանանց ծննդական գործարանաց՝ նենգաւոր մերձաւորութեամբ՝ գրգռմանց վնասներն են.

Ա. Արգանդի սուր բորբոքումն (Métrite aigue), աւելի յատուկ տարիքոտ կանանց քան երիտասարդաց, զի երիտասարդք աւելի կրնան տոկալ այդ գրգռմանց։

Բ. Արգանդի մշտակաց բորբոքում (Métrite chronique)։ Այս հիւանդութեան ենթակայք զաւակ ունենալով ատէպ կրնան բուժիլ։

Գ. Սպիտակ հոսում (Leucorrhée), որ կրնայ յառաջանալով՝ արգանդի բորբոքում պատճառել, եւ արգանդային պարանոցի վրայ հատիճներ (granulation) յառաջ բերել։

Դ. Առատ կորուստ դաշտանի արեան։

Ե. Արգանդի արենահոսումն։

Զ. Արգանդային արտոյցներ յառաջ կուգան, որպէս Նեարդային արտոյց (Tumeur fibreux), Պոլիպատ (Polype), եւ նոյն իսկ Քաղցկեղի (Cancere uterin)։

Է. Ծննդական գործարանաց ջղային դրութեան գրգռում յառաջ կը բերէ, որ ծնունդ կուտայ, արգանդի գերզգայութեան (Hyperestesie uterin), Արգանդացաւի (Hysteralgie), Արգանդախիթի (Colique uterin), Արգանդի ջղայնութիւն (Névrose uterin)։

Ը. Ստեանց մէջ մեծաքանակ արեան հաւաքումն եւ ուռումն (Engorgement mammaire)։

Թ. Ձուարանի հիւանդութիւնք, որպէս Ձուարանի բորբոքում, Ձուարանի խղխայթ (abcées), Ձուարանի ջրահաւաքում (Hydropisie ovarique), եւայլն։

Ժ. Ամլութիւն.— Ֆալլոպի խողովակներն՝ շարունակական շարժմամբ՝ այլեւս ձուարաններն ընդգրկելու եւ անոնց ձուերն ընդունելու անկարող վիճակի կը վերածուին. այս աղագաւ եւ անառակ կիներն չեն յղանար։

Նենգաւոր մերձաւորութիւնք բոլորովին անմեղ չեն արանց համար. ասոնց ծննդական գործարանաց ապօրինի գրգռումներն յառաջ կը բերեն, Ա. Շագանակագեղձի բորբոքումն (Prostatite), Բ. Անկարողութիւն եւ Գ. Սերմնահոսութիւն։

Նենգաւոր մերձաւորութեանց երկու սեռի ընդհանուր կազմին վրայ ըրած ազդեցութիւններն են.

Ա. Ջղային դրութիւն.— Գրգռմամբ յառաջ գան ջղային ցնցումներ, բուրհաններ, Արգանդախեղդութիւն, Լուսնոտութիւն, Սեւամաղձութիւն, Ապշութիւն, Ջղային կաթուած, կանանց համար Նիմֆամոլութիւն եւ արանց համար Ճակաճանութիւն։

Բ. Արեան շրջանի գործարան.— Սրտի բաբախում, եւ մինչ իսկ սրտի եւ շնչերակաց պատառում։

Գ. Շնչառեւտրական գործարան.— Թոքային արիւնահաւաքում, արիւն թքնել, թոքային ուռականութիւն։

Դ. Մարսողական խողովակ.— Ստամոքսի ցաւ, ստամոքսային ջղացաւութիւն, անմարսողութիւն, փըսխում։

* * *

Մերձաւորական նենգութիւնք՝ բարոյականի եւս մեծապէս կը վնասեն։ Ամոլք այս միջոցներով անառակութեան ճաշակն ու սովորոյթն կ'առնեն, եւ կ'ըլլան անառակ, անբարոյական եւ միմեանց անհաւատարիմ։

Այրե՛ր, այս միջոցներու դիմելով վստահ կրնաք ըլ-

ալ թէ դուք ձեր ձեռքովն իսկ ձեր կիներն կ'անբարոյականացնէք եւ անհաւատարմութեան կ'առաջնորդէք ։

Նենգաւոր մերձաւորութեամբ անառակութեան վարժ ամուսինք՝ եթէ կամին իսկ զաւակ ունենալ՝ այլ եւս չեն յաջողիր՝ եւ եթէ ունենան իսկ՝ իրենց սերունդն կ'ըլլայ մարմնով ու ուղեղով տկար, եւ քիչ ատենէն սերունդնին կը սպառի եւ ընտանիքն կը փճանայ ։

Այս անառակ ընթացից ծաւալմամբ ընկերութիւնն կ'անբարոյականանայ եւ երկրի աճումն կը նուազի ։ Այս ընթացից մէջ են շատ երկիրներ, որպէս Ֆրանսա՝ ուր անցեալ դարու վերջն իւրաքանչիւր ընտանիք միջին հաշուով 5 զաւակ կ'ունենար, դարուս սկիզբն այս թիւը 4 ի իջաւ, այժմ հազիւ 3 է. իսկ Բարիզի՝ այդ հեշտութեանց քաղաքի մէջ՝ անձնիւր ընտանեաց զաւակաց թւոյն միջինն երկուքն չանցնիր ։

Առարկութիւնք ի պաշտպանութիւն մեծաւորական ծնողութեանց. — Արդասաւորութենէ խոյս տուողք իրենց այս ընթացքն երկու պատճառներով կը փորձեն արդարացնել.

Ա. Կամին քիչ զաւակ ունենալ որպէս զի կրնան զայնս լաւ կրթել եւ ապագայ մը պատրաստել անոնց համար ։ Արդարեւ, կ'ըսեն, եթէ շատ զաւակ ունենամք՝ ամէնքն ալ թերի կրթութիւն պիտի ընդունին, աննշան գումար մը պիտի ժառանգեն եւ թշուառ կ'ըլլան ։ Սակայն չեն յիշեր թէ՝ այսպէս տկարակազմ եւ չփացած զաւակներն ոչ կարող են իրենց անունն շարունակելու, եւ ոչ ալ ընկերութեան օգտակար ըլլալու. եւ եթէ այդ մի քանի տկարակազմ զաւակներն իրենց կենդանութեան իսկ մեռնին՝ բաց աչօք պիտի տեսնան իրենց զարմի անհետացումն ։

Նախապատիւ է անշուշտ ունենալ բազմաթիւ զա-

ւակներ՝ ի տղայ տիոց կենաց պայքարն սովրեցընել անոնց, այսպէսով քաջակազմ եւ ուշիմ զաւակներ կ'ունենան, որք անձնական քրտինքով կը ջանան պատրաստել իրենց ապագան, եւ կ'ըլլան ընկերութեան աւելի օգտակար անհատներ ու իրենց ցեղն քաջակազմ շարունակողներ ։

Բ. Շատ որդեծնութիւնն, կ'ըսեն, կը վնասէ կանանց առողջութեան ։ Սխալ է այդ վարդապետութիւնն, ամուլ աղջիկներն եւ կիներն միշտ աւելի տկար կ'ըլլան քան շատ մը զաւակաց մայր կիներն ։ Ձեր շուրջն նայեցէք, դիտեցէք ու պիտի համոզուիք ։

Իբր դարման այս վիճակին՝ լաւ է որ կառավարութիւնք միջոցներ ձեռք առնեն. զոր օրինակ՝

Ա. Քաջալերիչ մրցանակներ հաստատեն բազմանդամ ընտանեաց համար ։

Բ. Տուրք դնեն ամուրիներու եւ տասն տարիներէ ի վեր ամուսնանալով երկուքէ նուազ զաւակ ունեցող ընտանեաց վրայ ։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Անկարողութիւն

Անկարողութիւն կ'անուանի էրիկ մարդու այն վիճակն՝ որ նա թէպէտ զգայուն է սեռական յարաբերութեանց մասին՝ սակայն վարոցն չկանգնելուն չէ կարող ի գործ դնել իւր փափաքն ։

Անկարողութիւնք երկու դասակարգի կը բաժնուին. պատահական եւ իրական ։

Անկարողութիւնն պատահական կ'անուանի երբ որ եւ է բարոյական պարագայից ազդեցութեան տակ այրն անկարող կը դառնայ. որպէս ուրիշներէ տեսնուելու կամ լսուելու երկիւղ, այլոց կողմանէ շշուկ, ամօթ, յուզում, չկարողանալու վախ, կնոջ կողմանէ ծաղր, չափազանց սէր, կնոջ աղտոտութենէն զզուում ։

Այս պատահական անկարողութեանց առաջքն առնելու համար բաւ է բառնալ անկարողութեան շարժառիթ պատճառն, եւ բարոյապէս հաւատացնել այրին թէ՝ կարող է իւր դերն ի գործ դնելու ։ Այս դասակարգին կը վերաբերի եւ հոգական կապանքն՝ որ արդարեւ ինքնին գոյութիւն չունի, բաւ է որ դիւրահաւան այրն հաւատայ թէ՝ կապուած է կախարդաց կողմանէ եւ անկարող է այն ինչ կնոջ հետ սեռական յարաբերութիւն ունենալու, եւ այդ համոզումն բաւ է զայն անկարող ընելու ։ Ծանօթացայ մի նոր ամուսնացած երիտասարդի, որ շատ մը կարդացողներէ վերջ ինձ կը դիմէր՝ ի դարման իւր վիճակին, իւր կապանաց քակման համար. դժուա-

րին եղաւ ինձ համոզել թէ ինքզինքն կապուած զգալուն հետեւանքն է իւր անկարողութիւնն եւլն. ։ Խոստովանեցաւ թէ՝ կարող է այլոց հետ սեռական առնչութիւն ունենալու, թէ բազմիցս իւր փորձեր յաջողած են այլ կանանց հետ, սակայն երբէք իւր ամուսնոյն հետ ։ Բարոյական խրատներ կարող չեղան համոզել զայն՝ թէ այդ անկարողութիւնն իւր չկարողանալու կասկածէն կուգայ. եւ վերջապէս օր մը եկաւ ինձ աւետեց թէ՝ այն ինչ կարդացողի շնորհիւ յաջողած է, եւ թէ այլ եւս միշտ կարող է ։ Աւելորդ է ըսել թէ՝ կարդացողի միջոցներն ազդած էին աւելի իւր երեւակայութեան վրայ քան կազմին, զի որ եւ է թերութենէ զուրկ էր արդէն ։

Իրական անկարողութեան գլխաւոր պատճառներն են, երկարատեւ բացարձակ ժուժկալութիւն, ուղեղային մեծ աշխատութիւնք, սպառումն երկարատեւ հիւանդութիւններէ, սեռական յարաբերութեանց չափազանցութիւնք, ոգելից ըմպելեաց առատ կիրառութիւնք, մեծ վիշտք ու մտածմունք, եւ Շաքարամիզութիւն ։

Ի դարման իրական անկարողութեան՝ նախ բառնալու է շարժառիթ պատճառն, եւ դիմելու է բժշկի խնամոց, որ ընդհանրապէս ի ձեռն յարմար սննդոց (ձկնեղէնք, խեցեմորթք, ձու, ծնեբեկ, քաքաօ, եւայլն), ըմպելեաց, կազդուրիչ դեղերու, ջրաբուժական ու ելեքտրական դարմաններու եւ մարմնամարզով կարող կ'ըլլայ անկարողութիւնն դարմանել ։ Բժիշկք երբեմն պէտք կը զգան ծննդական գործարանաց գրգռիչ դեղեր (Յովհաննու ճանճի փոշի, լուսածին, մուշկ, յամպար, եւայլն), կամ համեմներ (մեխակ, պղպեղ, քրքում, համեմուկ, եւայլն) տալ. երբեմն ալ մարմինն խարազանով եւ կամ եղինջով ձաղկել կը պատուիրեն ։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Ամլութիւն

ԱՄԼՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՆՑ. — Արանց ամլութեան գլխաւոր պատճառներն են.

1. Ծիւրութիւն ամորձեաց եւ կամ այլ կազմային թերութիւնք՝ որոց հետեւանօք սերմ չեն արտադրեր. սա յառաջ կուգայ շատ անգամ երկարատեւ գիջութենէ եւ սեռական չափազանց յարաբերութիւններէ:

2. Արտադրեալ սերմն սերմնակենդան չպարունակէր, եւ կամ տկար սերմնակենդաններ միայն ունի. սա յատուկ է ծերունեաց, եւ կամ ծննդական գործարաններն սեռական չափազանց յարաբերութեանց միջոցաւ եւ կամ գիջութեամբ սպառողաց համար: Մակամորձեաց բորբոքման (Epididymite) ենթարկելոց՝ հիւանդացեալ ամորձիքի արտադրութիւնն սերմնակենդան չպարունակէր:

3. Ծայրայեղ դիւրագրգիռ անձինք հազիւ թէ կնոջ կը մերձենան՝ սերմի հոսումն տեղի կ'ունենայ, որ բունոցի դուռն կ'ողողէ եւ չհասնիր խոռոպճոյ մէջ. ուստի եւ արգասաւորութիւնն անկարելի կ'ըլլայ: Այս դիւրագրգռութիւնն ծննդական գործարանաց չարաչար գործածութեան հետեւանքն է ընդհանրապէս:

4. Վարոցի կազմային թերութիւնք, որպէս ծեփուկի ծակն դէպի վեր եւ կամ վար գտնուիլն (Epispadias, Hypospadias) ամլութեան պատճառներէ մին է, զի սերմն դէպ ի արգանդն չուղղուիր: Թլփատի երկայն

ու նեղ ըլլալն՝ մերձաւորութեան ատեն ծեփուկն ազատ չմնար, եւ հոսեալ սերմն իւր մէջ մնալով դէպ արգանդ երթն կ'արգելու:

5. Կանգման անկարելութիւնն ամլութեան պատճառ մ'է, եւ սա ընդհանրապէս հետեւանք է ողնուղեղի հիւանդութեանց եւ ծերութեան:

6. Վարոցի չափազանց կարճութիւնն ալ շատ անգամ ամլութեան պատճառ կ'ըլլայ, զի սերմն չկրնար հասնիր մինչ արգանդն, նա մանաւանդ երբ ամոլից մին կամ երկուքն ալ գեր են:

7. Խիստ տաք եւ կամ ցուրտ խառնուածք ունեցողներն ամուլ կ'ըլլան, զի առաջին պարագային բազմակրկնակ մերձաւորութիւնք հանգիստ չեն թողուր կինն՝ որ իւր արգասաւորեալ պտուղն պահէ: Խիստ ցուրտ խառնուածք ունեցող այրերն անկարող են արգասաւորման:

Մեր թուած առաջին երկու պատճառաց դարմանն դժուարին է, երրորդ եւ 5րդ պատճառն բժշկական, իսկ 4րդն վիրաբուժական դարմաններօք կրնան բուժուիլ: Վարոցի կարճութեան պարագային ընդ յետոյս մերձաւորութիւնն հնարաւոր կ'ընէ արգասաւորութիւնն: Խիստ տաք խառնուածք ունեցող անձինք արգասաւորելու համար՝ մեղմելու են իրենց հուրն. իսկ ցուրտ ու անտարբեր անձինք դիմելու են իրենց բժշկի խորհրդոց:

ԱՄԼՈՒԹԻՒՆ ԿԱՆԱՆՑ. — Կանանց ամլութեան գլխաւոր պատճառներն են.

1. Խոռոպճոյ անձկութիւնն, զի վարոցն այդ պարագային չէ կարող մտնել անդ:

2. Խոռոպճոյ չափազանց լայնութիւնն՝ որով անդ հասած սերմն դուրս կը հոսի՝ առանց արգանդն հասնելու:

3. Արգանդի պարանոցի ծակի անձկութիւնն, որ չներեր սերմի թափանցման:

4. Արգանդի ծռութեամբ՝ իւր պարանոցի ծակն դէպ յառաջ, յետս եւ կամ կողմնակի կը գտնուի, եւ սերմն չկրնար ներս թափանցել:

5. Արգանդային հիւանդութիւնք՝ որք անհնար կ՚ընեն ձուիկի անդ հաստատութիւնն եւ սնանումն.

6. Արգանդի եւ խոռոպճւոյ գեղձահիւթից թթուութիւնն՝ որք կը սպաննեն սերմնակենդանիներն.

7. Ջուարաններու՝ ձու արտադրելու անկարողութիւնն:

8. Հարսնամոլ, գիջացող, եւ արգանդախեղդ ու անառակ կանայք չեն արգասաւորիր. զի անոնց ծննդական գործարանք շարունակ գրգռման մէջ լինելով՝ ձուիկն չկրնար հաստատուիլ եւ սնանիլ արգանդին մէջ:

9. Յուրտ եւ գեր կիներն տրամադիր չեն արգասաւորման, որպէս առիթ ունեցանք արդէն ըսելու:

10. Ուշ ամուսնացող կիներն եւս ընդհանրապէս ամուլ կը մնան:

Վերոյիշեալ 6 առաջին պարագայից մէջ բժշկական եւ վիրաբուժական դարմանք նպաստաւոր կրնան ըլլալ: Հարսնամոլ, գիջացող, արգանդախեղդ եւ անառակ կանայք՝ շնորհիւ բարոյական խրատուց եւ առողջապահական ու բժշկական դարմանաց կրնան երբեմն արգասաւորիլ: Յուրտ խառնուածք ունեցող գեր կիներն եւս բժշկական խնամոց դիմելու են:

Ըստ ամերիկացի կանախտաբանի մը՝ ամուլ կանանց աստղիկեան բլուրի մազերն ուղիղ են, եւ գանգուր չեն նման բեղմնաւոր կանանց նոյն մասանց մազերուն:

Երբ՝ որ եւ է կազմային բնական թերութեան աղագաւ՝ արգասաւորութիւնն հնարաւոր չըլլար, պէտք է դիմել արհեստական արգասաւորութեան. Առ այս, ըստ

Բաժօի դրութեան, երկու ամոլք յանկողնի կը մերձաւորին, սերմն հոսելուն՝ այրն անկողնէն կ՚ելնէ ու ձայն կուտայ դուրսն սպասող բժշկին, որ գայ ի ներկայութեան էրկան՝ մասնաւոր գործիքով մը քաղել կնոջ ցնցուղին մէջ հոսած սերմի մասն՝ ու զայն անմիջապէս անոր արգանդին մէջ կը ներարկէ:

Ըստ Մանթէկազայի յետագայ պարագայից մէջ միայն դիմելու է արհեստական արգասաւորութեան.

1. Երբ վարոցի ծակն ծեփուկի վարի կողմն կը գտնուի:

2. Երբ էրկան վարոցն շատ կարճ է:

3. Երբ սերմն կաթիլ առ կաթիլ կը հոսի եւ ցայտում տեղի չունենար:

4. Երբ արգանդն ծռութիւն եւ կամ պարանոցի անցքի նեղութիւն կը ներկայացնէ:

5. Վերջապէս այն ամէն պարագաներու մէջ՝ ուր ամլութեան պատճառն կարելի չէ ճշդել:

Ի վաղուց անտի ամուլ կանանց համար ուխտագնացութիւնք լաւ կը համարուին. ի հաստատութիւն այս գաղափարին օրինակներն առատ են. ըստ մեզ ուխտագնացութիւնն միայն իբր օդափոխութիւն կը նպաստէ. երբեմն չարամիտներ տարբեր կերպով կամին մեկնել զայս:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Ծննդական գործարանաց մի քանի հիւանդութիւնք

Այս գլխուն մէջ պիտի ուսանիմք՝ արանց յատուկ Քովբերի գեղձերու գրգռումն, սերմնահոսութիւն, ծեփուկի եւ Թլփատի բորբոքումներն. եւ կանանց Պարթոլինեան գեղձերու գրգռումն, ծննդական գործարաններու սպիտակ կորուստ, Թարախի հոսումն, արեան կորուստներն եւ արգանդի ցաւն ։

ՔՈՎԲԵՐԻ ԳԵՂՁԵՐՈՒ ԳՐԳՌՈՒՄՆ.—*Ծննդական գործարանաց բնախօսութեան առթիւ տեսանք թէ՝ Քովբերի գեղձերն մերձաւորութեան ատեն կը հոսեն իրենց արտադրութիւնն՝ ի դիւրութիւն այս երեւոյթի կատարման։ Այս մածուցիկ եւ թափանցիկ հեղուկն կը հոսի նաեւ առանց մերձաւորութեան՝ ամէն կարգի գրգռիչ միջոցներու ազդեցութեան տակ, որպէս կանանց գգուանքն, հպումն, սրահի կեանքն, երեկոյթից եւ պարահանդէսի զուարճութիւնք, նոյն իսկ տռփական խորհուրդներ, երեւակայութիւն, երազներ, գիջութիւն ։ Արդ՝ եթէ այս գրգռիչ միջոցներն ստէպ կրկնուին՝ այս գեղձերն այլեւս կը սկսին շարունակ արտադրել իրենց հոյզն եւ դուրս հեղուլ զայն ։ Սա ինքնին տկարացուցիչ հիւանդութիւն մ'է. պաղ ջրով տեղական լոգանքներն եւ այլ բժշկական դարմաններ կրնան սորա առաջքն առնուլ*

սակայն պայմանաւ որ շարժառիթ պատճառներն վերջ գտնան ։

ՍԵՐՄՆԱՀՈՍՈՒԹԻՒՆ. — *Սերմնահոսութիւն կ'անուանի սերման առանց մեր կամաց ինքնին հոսումն։ Սերմն արեան քան անգամն զօրաւոր է, սա կը բացատրէ թէ՝ որպէս սպառիչ է սերման կորուստն, եւ որ գլխաւորաբար չորս կարգի պարագաներու տակ տեղի կ'ունենայ.*

Ա. Գիշերային հեշտական երազներու ազդեցութեամբ կը հոսի, որ գիշերափորձութիւն կ'անուանի ։ Սա բնական է սեռական յարաբերութիններէ զուրկ անձանց համար՝ երբ քանի մը եօթնեակն անգամ մը կը պատահի. բայց ստէպ կրկնութիւնք հիւանդութիւն մը կը նշանակեն եւ սպառիչ են, ու շատ անգամ գիջութեան ու սեռական չափազանց յարաբերութեանց հետեւանքներ են ։

Հարկ է վերջ տալ առթող պատճառանաց. կարծր անկողիններու վրայ պառկիլ, կռնակի վրայ պառկելէ զգուշանալ, պաղ ջրով լոգանքներ ընել, զովարար սնունդներ (բանջարեղէն) ճաշակել, երեկոյներն թեթեւ ճաշել, եւ բժշկական դարմանի դիմել ։

Բ. Մերձաւորութեան պահուն՝ վարոցն խոռոպճւոյ մէջ մտնելէն առաջ՝ տեղի կ'ունենայ հոսումն ։

Գ. Ի տես կանանց եւ կամ նոցա հետ խօսակցութեան ու հպման առթիւ կը հոսի ։

Դ. Մէզի հետ խառնուելով դուրս կ'ելնէ միզելու առթիւ՝ եւ աւելի ետքերն ։

Այս երեք վերջին պարագայներն ընդհանրապէս հետեւանք են գիջութեան, ծննդական գործարանաց չարաչար գործածութեան, ողնուղեղի հիւանդութեանց ։

Սերմնահոսութիւնն՝ անկարողութեան կ'առաջնորդէ այրն. դիմելու է բժշկական դարմանի ։

ԾԵՓՈՒԿԻ ԵՒ ԹԼՓԱՏԻ ԲՈՐԲՈՔՈՒՄՆԵՐ. — Թլփատի երկարութիւնն ու նեղութիւնն կը պատճառեն սորա եւ ծեփուկի միջեւ աղտոտութեան հաւաքում, եւ որոյ հետեւանօք ծեփուկի բորբոքումն՝ այնպէս որ հնար չըլլար Թլփատն յետս մղել։ Այս հիւանդութեան առաջքն առնելու համար՝ Մովսիսականութիւնն կարեւոր եւ պարտաւորիչ դատած է Թլփատի հատումն. Իսլամութիւնն ընդունած է զայն ։

Ծեփուկի եւ Թլփատի բորբոքումներն տեղի կ'ունենան աղտոտ անձանց համար, եւ որ շատ անգամ միզանցից բորբոքման եւ ջերմամզութեան հետեւանք մ'են ։

Մաքուր պահելու է ծեփուկն, եւ եթէ Թլփատն երկար է ու ստէպ բորբոքմանց տեղի կուտայ՝ Թլփատելու է զայն ։

ՊԱՐԹՈԼԻՆԵԱՆ ԳԵՂՁԵՐՈՒ ԳՐԳՌՈՒՄՆ. — Ըսինք արդէն թէ՝ ինչ որ են Քովբերի գեղձերն արանց համար՝ նոյնն են եւ Պարթոլինի գեղձերն կանանց համար։ Սոցա գրգռումն եւ հոյզահոսումն ալ միեւնոյն պատճառներէ առթեալ է. նոյնն են մեր առողջապահիկ խրատներն ալ այս։ Պարթոլինեան գեղձերու պարզ գրգռումն շփոթելու չէ սոցա բորբոքման հետ եւ որ ստէպ հետեւանք է Ջերմամզութեան ։

ԿԱՆԱՆՑ ՍՊԻՏԱԿ ՀՈՍՈՒՄՆ. — Կանանց սպիտակ կորուստն զոր եւ ծաղիկ կ'անուանեն՝ շատ ընդհանրացած է, եւ գրեթէ կանանց 3/4ն ենթակայ է անոր ։ Այս հոսած հեղուկն խոռոպձեայ եւ արգանդի ներքին մակերեւոյթէն կուգայ. սա միայն կանանց յատուկ չէ, այլ եւ աղջկանց ու նոյն իսկ մանկիկներուն ։

Ծաղկի շարժառիթ պատճառներն են՝ անարիւնութիւն, տկարակազմութիւն, ջղայնութիւն, նստողական

կեանք, ոտից կարի մեքենայի գործածութիւնն, վաւաշոտութիւն, հարսնամոլութիւն ։

Ծաղկի կորստեան ենթակայ կանայք՝ արանց վարոցի բորբոքում կրնան պատճառել ։

Սպիտակ հոսման դարմաններն են, խոռոպձեայ ստէպ լուացք, լաւ սնունդ, պաղ ջրով ջրցան, մարմնամարզ եւ կազդուրիչ դեղեր ։

ԿԱՆԱՆՑ ԹԱՐԱԽԻ ՀՈՍՈՒՄՆ. — Այսպէս կ'անուանեմք կանանց այն ամէն դեղնագոյն կորուստներն՝ որք գարշահոտ են, եւ ընդհանրապէս արգանդէն կուգան իբր հետեւանք տեղական հիւանդութեանց ։

Թարախի հոսման պատճառներն են՝ որ եւ է եղանակաւ արգանդի աղտոտութիւնն, որպէս որդեծնութեան եւ կամ վիժումներու առթիւ, կամ խոռոպձին աղտոտ պահելուն եւ Ջերմամզութեան իբր հետեւանք ։

Այս հիւանդութեան ենթակայներն ամէն օր պառկելու ատեննին ցնցուղնին լուալու են մասնաւոր գրեխով մը, ու դիմելու են բժշկական ու վիրաբուժական դարմաններու ։

ԱՐԳԱՆԴԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՔ. — Երկար վարոցներն, գրեխներն, դաշտանի ատեն եւ որդեծնութենէ քիչ վերջ մերձաւորութիւններն կը գրգռեն արգանդն եւ տեղի կուտան արգանդի բորբոքման եւ այլ հիւանդութեանց ։

ԱՐԳԱՆԴԻ ԱՐԵԱՆ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐ. — Կանայք երեք տեսակ արգանդի արեան կորուստ կ'ունենան.

Ա. Դաշտանն կանոնաւոր է՝ սակայն արեան կորուստն առատ է ։

Բ. Դաշտանն լուսնական ամիսէն նուազ ժամանակամիջոցի մէջ կը կրկնուի. այսինքն 25–20–15 օրէն երբեմն ։

Գ. Այս երկու պարագայներն միացած են, այսինքն՝ թէ դաշտանն ստէպ տեղի կ'ունենայ եւ թէ առատ։ Առաջին պարագան անվտանգ է եւ ընդհանրապէս արիւնաներու յատուկ, սակայն երկու վերջիններն կը նշանակեն արգանդի հիւանդութիւն, եւ պէտք կայ բժշկական, եւ աւելի վիրաբուժական դարմանի։

Այս հիւանդութեանց ենթարկեալ կանանց համար մերձաւորութիւններն շատ անգամ տեղի կուտան արեան կորուստի, ուստի եւ զգուշանալու են բազմաթիւ մերձաւորութիւններէ։

ԱՐԳԱՆԴԻ ՑԱՒ. — Արգանդի ցաւն նամանաւանդ մերձաւորութեանց ատեն՝ նշան են արգանդի հիւանդութեանց. դարմանի պէտք կայ։ Մերձաւորութիւնք քիչ անգամ տեղի ունենալու են։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Ափրոդիտեան հիւանդութիւնք

Ափրոդիտեան կ'անուանեն այն հիւանդութիւններն որք ընդհանրապէս մերձաւորութեամբ կը փոխանցին, եւ են՝ Ջերմամզութիւն, Ֆրանկախտ, Կակուղ Չարակեղ, Մսաբոյս (Végétation) եւ Ծննդական գործարանաց Սողնախտութիւն (Herpès-génital).

ՋԵՐՄԱՄԶՈՒԹԻՒՆ կամ ՄԶՆԱՏԱՊ (Blennorrhagie). — Երբեմն կը կարծուէր թէ Ջերմամզութիւնն ծննդական գործարանաց գրգռմանց, ցուրտի, եւլն. հետեւանքն ալ կրնայ ըլլալ. սակայն այժմ կատարելապէս հաստատուած է թէ՝ սա տարափոխիկ հիւանդութիւն մ'է, եւ այդ հիւանդութենէ վարակեալէ մը կ'առնուի մերձաւորութեամբ, ու երբեմն ալ նորա աղտոտ ճերմակեղինաց գործածութեամբ կամ հպմամբ։ Հիւանդութեան պատճառն լուբիայի ձեւօք մանրէներ են (Ձեւ 23)։

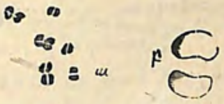

Ձեւ 23

Ջերմամզութեան մանրէն (ա. 200 անգամ մեծցած, բ. Աւելի մեծցած)։

Այր. — Նոր վարակեալ այրն քանի մը օր միզուկի մէջ աննշան մարմաջում մը կ'ունենայ եւ վերջապէս մերձաւորութենէն 3–4 օրեր վերջ՝ դեղին հոսում մը կը սկսի, միզելու ատեն մասնաւոր ցաւով մը։ Եթէ ընդհուպ չխնամուի՝ հիւանդութիւնն յետս կ'երթայ մինչ միայն փամփուշտն, որոյ բորբոքում կը պատճառէ.

կրնայ իսկ սերմնային գործարանի զանազան մասանց եւ դրացի գեղձերու (Շագանակաձեւ գեղձ, Քովբերեան գեղձ) բորբոքում պատճառել: Թլփատի երկարութեան ու բերնի նեղութեան պարագային՝ ծեփուկն եւ թլփատն եւս կրնան բորբոքիլ: Շատ անգամ ցայլից աւշային կծիկներն եւս կը բորբոքին եւ նոյն իսկ պալարի կը վերածուին, զորս հարկ կ'ըլլայ ճեղքել:

Շատ անգամ հիւանդութիւնն մինչ մակամորձիներն հասնելով տեղական բորբոքում մը յառաջ կը բերեն զոր ժողովուրդը Ամորձեաց բորբոքում (Orchites) կ'անուանէ: Ըստ ոմանց ենթակայ ամորձեաց սերման անարգասաւորութիւն կը պատճառէ, եւ եթէ երկու ամորձիքներն ենթակայ եղած են՝ տեղի կու տայ ամլութեան:

Եթէ հիւանդութեան ժահրն արեան մէջ անցնի՝ յօդուածներու շուրջը կը կեդրոնանայ եւ մասնաւոր յօդուածացաւ մը կը պատճառէ:

Հիւանդն իր աղտոտ ձեռքերն աչաց տանելով տեսողութեան գործիին ալ կու տայ այս հիւանդութիւնն:

Փոշտակալի (Suspensoire) գործածութիւնն կարեւոր է այս հիւանդութեան ժամանակամիջոցին՝ նա մանաւանդ ստէպ ոտից վրայ գտնուողաց համար:

Զերմամզութենէն կատարելապէս առողջանալէ վերջ միայն ամուսնանալու է, դերատի կինն չվարակելու եւ նորա արհամարհանաց չարժանանալու համար:

Այրք՝ կանանցմէ չվարակելու համար՝ վարոցնին կ'օծանեն, մերձաւորութենէ անմիջապէս վերջ կը միզեն, կամ ծեփուկն կը լուան սնդիկի աղերու լուծոյթով եւ մասնաւոր գրեխներ կ'ընեն միզուկի մէջ. աւելի զգոյշներն folisoil կը գործածեն:

Այս հիւանդութեամբ վարակեալ այրք ընդ փոյթ բժշկական դարմանի դիմելու են. եթէ լաւ չդարմա-

նուին՝ ոչ միայն մեր վերոյիշեալ հիւանդութիւններն յառաջ կուգան՝ այլ եւ միզուկի նեղութիւն, միզելու դժուարութիւնք. եւ եթէ հիւանդութիւնն մնայուն վիճակի վերածուի (Goutte militaire)՝ աւելի դժուարին է բուժումն: Սակայն կը տեսնուին տարիներէ ի վեր այս հիւանդութեան ենթարկեալ դժբաղդներ՝ որք վերջապէս յուսահատած այլ եւս չեն դարմանուիր, ու ամուսնանալով իրենց կողակցին կու տան զայն իբր առաջին նուէր:

Զերմամզութիւնն լուացքներօք, գրեխներօք, եւ ներքին դեղօրէից միջոցաւ կը դարմանեն, զորս անկ չէ նկարագրել աստ. միայն կարեւոր կը համարինք ըսել թէ՝ խիստ լուծոյթներով երկարատեւ գրեխներն նեղութիւն կը պատճառեն միզուկի: Այս պարագային բժիշկներն նախ այս նեղութիւնն լայնցնել կը ջանան՝ եւ հուսկ ուրեմն կը դարմանեն բուն հիւանդութիւնն:

Կանայք. — Զերմամզութեան մանրէներն կը վարակեն նախ կանանց բունոցն, խոռոպճին, միզուկն, եւ կը թափանցեն մինչեւ մզային փամփուշտն եւ արգանդն: Պարթոլէնի գեղձերն ալ կը վարակին եւ կ'ուռենան, զորս ճեղքելու հարկն կը զգան ստէպ բժիշկք: Կանանց ցայլից աւշային կծիկներն ալ կը բորբոքին որպէս արանցն:

Կանանց համար դարմանումն աւելի դիւրին է:

ՑՐԱՆԿԱԽՏ. — Ցրանկախտի չարժաւիթ մանրէն դեռ որոշապէս գտնուած չէ. հաւանականաբար արեան մէջ կը բնակի, եւ որոյ արտադրած ժահրն՝ մորթի եւ հուզաթաղանթից միջոցաւ դուրս կ'ելնէ. ասոր ելից տեղերն յառաջ կուգան կարմրութիւններ, կեղաւորումներ, եւ նոյն իսկ վէրքեր, որոց միջոցաւ կը վարակի հիւանդութիւնն:

Ընդհանրապէս սեռական յարաբերութեանց առթիւ ծննդական գործարանք կ'ըլլան վայր պատկինման, սա-

կայն փոխանցումն կրնայ մարմնոյ այլ հիւանդոտ մասանց միջոցաւ ալ լինիլ ։

Ֆրանկախտի թխման ժամանակամիջոցն շուրջ 28 օր կ'ենթադրուի, յորմէ վերջ հիւանդութեան մուտից տեղն իսկ վէրք մը յառաջ կուգայ, զոր կարծրացեալ չարկեղ (Chancre induré) կ'անուանեն. սա հիւանդութեան առաջին նշանն է, որոյ կ'ընկերանան ընդհանրապէս ցայլից աւշային կծիկներու բորբոքումն ու աճումն ։ Շուրջ մէկ ամիսէն՝ դարմանով կամ առանց դարմանի՝ կ'անհետանայ չարկեղն ։ Սակայն քիչ վերջ՝ ընդհանրապէս չարկեղի տեսնուելէն վեց եօթնեակներ ետք՝ հիւանդութեան երկրորդ շրջանն կը սկսի, մորթի վրայ կարմիր բիծեր, եւ բերնի ու լեզուի հուզաթաղանթից վրայ սպիտակ կեղեր (plaques muqueuses) կը տեսնուին, որոց կ'ընկերանան գլխու ցաւ, անարիւնութիւն, ոսկերաց ցաւ. ասոնց կը յաջորդեն կամ կ'ընկերանան հետզհետէ՝ երբեմն՝ եղունգներու խորտուբորտութիւն, մազերու թափում, աչաց ծիածանի եւ մակամորձեաց բորբոքում (Epididymite syphilitique) ։

Այս երկրորդ շրջանն կը տեւէ 2–6 տարի, ըստ ենթարկային ընդունած դարմանին եւ առողջական վիճակին, եւ երբեմն մինչ 10–20 տարիներ. եւ կը յաջորդէ վերջապէս երրորդ շրջանն՝ որոյ արտայայտիչ նշաններն են, մորթի, մկանանց, ոսկերաց, ու ներքին բոլոր գործարանաց վրայ կեղերու ու վիրաց կազմութիւնն, եւ փտութիւնն ։ Քիմաց ոսկորն՝ իր նրբութեան պատճառաւ՝ դիւրաւ կը ծակի, քթի հետ հաղորդակցութիւն կը հաստատուի ։ Ուղեղի եւ ողնուղեղի վրայ տեղի ունեցած Ֆրանկախտի ուռերն աւելի վտանգաւոր են, եւ յառաջ կը բերեն անդամալուծութիւն, կուրութիւն, եւայլն ։

Հիւանդութեան երկու առաջին շրջանին մէջ գտնուողք իրենց հիւանդութիւնն կը փոխանցեն, սակայն երրորդ շրջանին հասնելով այլ եւս ախտերնին չեն փոխանցեր եւ ախտազերծ են. առ այս սոցա շփով զայլս պատուաստել եւ նոյն իսկ դարմանել կը փորձեն ոմանք ։

Ֆրանկախտի ենթարկեալ կիներն ստէպ կը վիժեն, եթէ յաջողին ծնանիլ իսկ իրենց զաւակներն՝ կամ ի ծննդեան արդէն հիւանդութիւնն իրենց հետ կը բերեն, կամ քանի մ'ամիսէն ու տարիներ վերջ ու երբեմն ալ երիտասարդութեան միայն՝ ախտերնին երեւան կ'ելնէ ։

Այս հիւանդութիւնն նկարագրեցինք՝ ենթակայներէ զգուշանալու համար, ոչ թէ միայն մերձաւորութեամբ՝ այլ եւ անոնց հպմամբ, ու գործածած իրեղէններէ խոյս տալով ։

Քոնտոմի գործածութիւնն, ծննդական գործարանաց իւղով օծումն, յետ մերձաւորութեան ընդ հուպ անդիկային լուծոյթներով լուացքն եւլն.՝ մինչեւ մէկ աստիճան միայն զերծ կրնան պահել զմեզ այս հիւանդութենէ ։ Միայն ծննդական գործարաններն չեն վարակիր այս հիւանդութեամբ՝ այլ ամբողջ մարմինն, ուստի եւ բոլոր հիւանդոտ մասերն կրնան այս ախտն փոխանցել ։

Վարակեալն դիմելու է ընդ հուպ բժշկի խնամոց. եւ շարունակ գոնէ երեք տարի դարմանուելու է. երեք տարիներու խնամքէ վերջ՝ երբ տարի մը որ եւ է նշան չտեսնուիր իր վրան՝ այլեւս կրնայ բուժեալ համարուիլ եւ առանց վտանգի կրնայ իսկ ամուսնանալ ։ Աւելի ապահովութեան համար նախապատիւ է որ ենթական իր առողջութիւնն փորձի մը ենթարկէ ծծմբային ջրերու լոգանքներ առնելով, զի ասոնք Ֆրանկախտն երեւան հանելու յատկութիւնն ունին ։ Այս փորձէ վերջ՝ ո եւ է նշան չտեսնուելուն՝ վստահօրէն ամուսնանալու է ։

Քաղաքապետութեանց կողմանէ հասարակաց տուներու եւ կանանց վրայ եղած հսկողութիւններն մեծ արդիւնք մը յառաջ չեն բերեր . այս հիւանդութեամբ վարակեալներն աւելի գաղտագողի (clandestin) բոզերն եւ թեթեւ վարքով կիներն են , որոց մասին որ եւ է հսկողութիւն հնար չէ ։

ԿԱԿՈՒՂ ՋԱՐԿԵՂ (Chancre mou) . — Կակուղ Ջարկեղն ճիշտ Ֆրանկախտի չարկեղի կը նմանի , միայն սա տարբերութեամբ որ կակուղ է եւ ոչ թէ անոր նման կարծր . Կակուղ Ջարկեղն ընդհանրապէս ծննդական գործարանաց վրայ տեղի կ'ունենայ . վարակումէն քանի մ'օր վերջ ծնունդ կ'առնու , մինչդեռ կարծրացեալ Ջարկեղն' ինչպէս ըսինք' չորս եօթնեակներ վերջ երեւան կ'ելնէ ընդհանրապէս ։

Երկու սեռերն ալ հաւասարապէս ենթակայ են Կակուղ Ջարկեղի ։ Բժշկական անմիջական դարմաններօք վտանգի առաջքն դիւրութեամբ կ'առնուի ։ Կակուղ Ջարկեղն երբեմն ուտիչ (phagédénique) ձեւ կ'առնէ , եւ իր վարակած տեղւոյն մի մասն փճացնել կը ձգտի . երբեմն այրեր իրենց վարուցի մի մասն կորսնցուցած են այս հիւանդութեամբ . ուստի եւ դարմանն փութացնելու է ։

Կակուղ Ջարկեղի մանրէն' Տիւքրէ 1889ին գտաւ ։ Ջարկեղի թարախին մէջ կը գտնուի մանրէն (Ձեւ 24) . ցարդ հնար եղած չէ մշակել զայն ։

ՄՍԱԲՈՅՍ (Végétation) . — Ծննդական գործարանաց հուզաթաղանթի եւ որթանի շուրջն բուսած այս ելուստներն կրնան ինքնին գոյանալ այն ամէն անձանց համար' որք այդ մասերու մաքրութեան հոգ չեն տանիր . ըստ ոմանց սա տարափոխիկ է , Ջերմամղութեան ու Սպիտակ հոսման ենթակայ կանայք աւելի տրամադիր են Մսաբոյսեր ունենալու ։

Մսաբոյսի ենթակայք դիւրութեամբ կրնան դարմանուիլ , սակայն երբ առաջին պայման ջնջելու է շարժառիթ պատճառն , այսինքն հոգ տանելու է ծննդական գործարանաց մաքրութեան ։

Բժիշկներն այս ելունտներն հատանելով , այրելով ու տաղելով կը բուժեն ։

ԾՆՆԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՑ ՍՈՂՆԱԽՏՈՒԹԻՒՆ (Herpès génital) . — Այս հիւանդութիւնն երեւան կուգայ ծննդական գործարանաց հուզաթաղանթից վրայ կարմիր մակերեւոյթներով' որք նախ փոքրիկ բուշտերով կը ծածկուին . այս բուշտերն բացուելով կրնան կեղերու վերածուիլ , երբեմն ալ Կակուղ կամ Կարծրացեալ Ջարկեղի նմանութիւնն կ'առնեն ։

Ձեւ 24 . — Կակուղ Ջարկեղի մանրէն

Այս հիւանդութիւնն փոխանցիկ է, Ջերմամզութիւն ունեցող այրերն, ու սպիտակ կորուստ ունեցող կիներն աւելի ենթակայ են։ Երբեմն կիներ յղութեան ժամանակամիջոցին կ'ենթարկին այս հիւանդութեան։

Դաշտանի ժամանակամիջոցին կանանց մերձաւորող այրերն՝ կրնան այս հիւանդութեան ենթարկիլ․ Երբեմն կիներ այս հիւանդութիւնն տալու մասնաւոր տրամադրութիւն մ'ունին․ Ըստ ոմանց անհաւատարմութեան մի հետեւանքն է սա, եւ նորանոր հաճոյից ընկերներ որոնող արանց կը պատահի, գուցէ վախով մերձաւորութեանց մի արդիւնքն է․ սակայն կրնայ եւ առանց պատճառի տեղի ունենալ, կրնայ եւ ըլլալ չափազանց ժուժկալութեան իբր արդիւնք, հետեւանք տեղական գրգռմանց եւ ամուրիութեան․ Դիւրին է դարմանն․ մաքրութիւնն առաջին պայմանն է։

—Թլփատութիւնն բոլոր այս ափրոտիտեան հիւանդութեանց ընդդէմ լաւ միջոց մ'է, թէպէտ ինքնին անբաւական։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Առողջապահութիւն յղի կանանց
եւ
Յղութեան յարակից նախապաշարումներ

Յղի կանանց առողջապահութիւնն նպատակ ունի վիժմանց տեղի չտալ եւ սաղմի զարգացման նպաստել։ Մենք աստ այս երկու խնդրոց քննութենէն վերջ ի նըկատի պիտի առնումք նաեւ յղութեան յարակից ժողովրդական նախապաշարումներն եւ զաւակաց նմանութեան, գեղեցկութեան, ու սեռի մասին տեսութեամբ մը պիտի կնքեմք այս գլուխն։

ՎԻԺՈՒՄ. — *Բնականօրէն վիժմանց ենթակայ են խիստ մանկամարդ ու տարիքոտ կանայք, արգանդի հիւանդութեանց եւ Ֆրանկախտի ենթակայ անձինք։ Վիժումներն երբեմն ընտանեաց մէջ ժառանգական են։*

Ֆրանկախտէ վարակեալ կիներն՝ իրենց յղութեան ժամանակամիջոցին դարմանելով՝ հնար կրնայ ըլլալ վի-վիժման առաջքն առնուլ․ Ցանկական հաճոյքներն վիժում պատճառող ազդակներ են, ուստի եւ յղի կանայք ժուժկալ ըլլալու են, եւ նա մանաւանդ յղութեան առաջին եւ վերջին ամիսներուն՝ յորժամ վտանգն աւելի մեծ է․ Սա կը բացատրէ կրակոտ, ջղային եւ անառակ կանանց ամլութիւնն ու ստէպ վիժումներն։

Ցուղումներ, սոսկումներ, եւ նոյն իսկ նախանձն վիժում կրնան պատճառել. այս ազդեցութիւններէ խնայելու է յղի կիներն :

Սեղմիրանի չափազանց սեղմումն ու նեղ զգեստներն կրնան վիժումներ առթել: Յղի կանայք սեղմիրան գործածելու չեն, գոնէ յետ յղութեան 4րդ ամսուան, եւ լայն ու տաք զգեստներ կրելու են :

Զարքաշ աշխատութիւնք, ծանր առարկաներ վերցնելն, ճիգեր, կրնան վիժում պատճառել: Զափաւոր լինելու են յղի կանանց աշխատութիւնք, զգուշ մնալու են ճիգերէ, նոյն իսկ պնդութեանց հետեւանք ճիգերու տեղի չտալու համար գրեխ ընելու է. բայց երբէք զօրաւոր լուծողականներ գործածելու չեն :

Յղի կանանց յատուկ փսխումներն կրնան վիժում պատճառել, զայնս ընդ հուպ դարմանելու է :

Տաք բաղանիքներն, ոտից լոգանքներն, ջերմոտ հիւանդութիւններն կրնան վիժում պատճառել :

Ցնցումներն, ցայտումներն, պարերն, ձիագնացութիւնն ու կառագնացութիւնն կրնան վիժմանց տեղի տալ. հարուածներն եւ անկումներն աւելի վտանգաւոր են :

Բաժօ արդար իրաւամբ կ'ըսէր. «Կան յղի կիներ՝ որք Սէն գետն նետուելով ու ազատելով չեն վիժեր, իսկ ուրիշներ լաւ չմարած մոմի հոտէն կը վիժեն» :

ՍԱՂՄԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆ. — Սաղմն իւր մօր արգանդի մէջ կը զարգանայ. բնական է որ՝ եթէ յղի կնոջ որովայնն՝ նեղ զգեստներով սեղմուած է սաղմն քիչ տեղ կը գտնայ զարգացման ու աճման, եւ եթէ վիժում տեղի չունենայ իսկ՝ փոքր եւ տկար կը մնայ :

Սաղմն մօր արիւնովն կը սնանի, սակայն առաջին 4 ամիսներու մէջ շատ փոքր է եւ շատ բան մը չպահանջեր. միւս կողմէն ալ յղի կինն իւր դաշտանն չ'ու-

նենալուն սովորական կորուստ մը զուրկ է. ուստի եւ մեծ սնունդի մը պէտքն չունի. սակայն անկէ վերջ սաղմն կ'աճի. մայրն երկու անձի համար ուտելու է. արդարեւ 4րդ ամիսէն վերջ յղի կանանց ախորժակն կը բացուի. աւելի սննդարար բաներ ճաշակելու են :

Համեմեալ եւ գրգռիչ սնունդներն վնասակար են յղի կանանց: Երբեմն մօր համար անվնաս դեղեր ու մարմիններ կ'ազդեն սաղմին վրայ եւ նոյն իսկ անոր մահ կը պատճառեն :

Յղի կանայք ենթակայ են պնդութեան, որոյ դարման տանելու է աւելի գրեխներու, ու թուլացուցիչներու քան թէ լուծողականներու միջոցաւ :

Բուռն ու լոգանքներն նպաստաւոր են մօր առողջութեան եւ սաղմի զարգացման համար, սակայն ջուրն գաղջ ըլլալու է եւ ոչ թէ տաք :

Կարեւոր է գոնէ առաջին յղութեան ժամանակամիջոցին բժշկական քննութեան ենթարկել յղի կինն, որպէս զի կոնքի նեղութեան եւ կամ այլ աննպաստ պարագայից առթիւ կարելի լինի դարման հասցնել :

Յղի կանայք ուրախ, զուարթ ըլլալու են, անմեղ զբօսանքներ ու շրջագայութիւններ նոյն իսկ ձիագնացութիւնն եւ լողալն նպաստաւոր են առաջին ամիսներուն. սակայն երեկոյթներէ, թատրոններէ հեռի մնալու են. երկաթուղիով եւ կառքով ճանապարհորդութիւնք կրնան յղի կանանց վնասել, վշտերէ եւ երկիւղներէ խնայելու է յղի կիներն. մօր վշտերն ու տխրութիւնն անոր առողջութեան կը վնասեն, հետեւաբար եւ մանկան՝ որ անոր արիւնով կը սնանի :

Զորրորդ ամսէն սկսեալ յղի կինն սոէպ լոգանք ընելու է եւ մաքրութեան մեծ խնամ տանելու է :

Բժիշկք մերթ ընդ մերթ տարրալուծելու են յղի կա-

նանց մէջն, հաստատելու համար թէ սպիտ կը պարունակէ թէ ոչ. եթէ գտնուի՝ միայն կաթով ու մածունով սնուցանելու է զայն՝ Փայլակնի (Eclampsie) հիւանդութենէն զերծ պահելու համար։

Յղի կիներն երբեմն ուղեղային խանգարումներ կ'ունենան, եւ նոյն իսկ պէտք կը զգացուի յիմարանոցաց մէջ փակել զայնս։ Այս խանգարումներ ընդհանրապէս տեւական չ'են, յետ որդեծննդեան ամեն ինչ վերջ կը գտնէ։

ՅՂՈՒԹԵԱՆ ՅԱՐԱԿԻՑ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՈՒՄՆԵՐ. — Համառօտեմք աստ՝ այս մասին՝ մեր Գիտական Շարժում (1) Հանդէսի 1887ի տարեշրջանին Մարտ, Ապրիլ, Մայիս ամսոց մէջ մեր գրած յօդուածն։

Ա. Յղի կանանց վախի իրենց սաղմի վրայ ըրած ազդեցութիւնը. — Իբր թէ՝ յղի կին մը ինչ բանէ որ սոսկում զգայ իւր յղութեան ժամանակամիջոցին՝ իւր զաւակն նորա նմանութիւն կ'ունենայ. ահաւասիկ առ այս երկու օրինակ։

Կին մը՝ մառանի դուռը բանալու ատեն անդ գտնուող կատուն դէպ ի կնոջ երեսն կը ցատկէ, կինն սաստիկ կը վախնայ, ու կատուի նման զաւակ մը կը ծնի։

Ուրիշ յղի կնոջ մը վրայ շուն մը կը յարձակի. խեղճ կինն սարսափահար կը փախչի եւ ապա սահելով գետինն կ'իյնայ ու կը մարի.... զաւակն շունի գլուխ եւ մարդու մարմին կ'ունենայ։

Չեմ ուզեր այս կարգի առասպելաբանութիւններ թուել, միայն արդար իրաւամբ կ'աւելցնեմ թէ, եթէ վախն իժէ մը, եղջերուէ մը, փիղէ մը կամ ուղտէ մը պատահէր՝ բնականաբար մօր արգանդին մէջ յառաջ պիտի գային

(1) Գիտական Շարժում, գիտական հանդէս ամսօրեայ 1885-1888.

այդպիսի կենդանիներ, որոնց աճումն ու ծնունդն մօր մահ պիտի պատճառէին. խե՜ղճ մայրեր։

Եթէ կենդանիներէ վախնալն նոյնատեսակ կենդանեաց ծնունդ կուտայ, մարդերէ վախնալն ալ նոյնատեսակ մարդեր յառաջ բերելու է, եւ այս խիստ շատ կը պատահի. որպէս կին մը յանկարծ իւր պալատի սպասաւորներէն մին տեսնալով դող կ'ելնէ եւ անոր նմանողութեամբ որդի մը կը ծնի......։

Բ. Սաղմն յարգանդի որ անձի դէմ որ խաղայ նորա ձեւն կամ գոնէ մի մասնաւոր յատկութիւնն կ'առնու. — Ընդհանրապէս ազգականներու եւ բարեկամներու դէմ կը խաղան սաղմերն եւ գրեթէ միշտ մօր սիրած անձերու. այս նկատմամբ մէկ օրինակ իսկ չ'պիտի տամ, զի ամէն ոք աւելի լաւերն գիտէ։

Ոմանք այս վարդապետութեան աւելի ուժ տալով՝ կ'ըսեն թէ՝ սաղմն եթէ երբէք նկարներու եւ արձաններու դէմ խաղայ, ծնած մանուկն գեղեցիկ կ'ըլլայ եւն.։

Գ. Կին մը ով որ երեւակայէ՝ իւր զաւակն աւելի նորա նմանութիւնն կ'առնէ. եւ քանի որ կանայք իրենց բարեկամներն կ'երեւակայեն՝ ուստի եւ բնական է որ նոցա միայն նման զաւակ մը ծնանին։

Երեւակայութեան նկատմամբ կարդացած երկու պատմութիւններս չեմ կարող երբէք մոռնալ։ Աւասիկ. իշխանուհի մը իւր սենեկի մէջ նստած պատուհանէն հրապարակն դիտելու պահուն՝ անձի մը աջ ձեռաց հատման գործողութիւնն կը տեսնայ, այս դէպքն իւր վրայ խորապէս տպաւորուելով՝ միշտ կը յիշէ եւ անկարող կ'ըլլայ զայն իւր երեւակայութենէն վանել.... վերջապէս աջ ձեռքէ զուրկ որդի մը կը ծնանի։ Աւասիկ պատմութիւն մը որ հաւատացողի մը մոքովն գրուած է։

Երկրորդ օրինակն աւելի կարեւոր է։ Այր մը՝ Բա-

բեկենդանի օրով՝ սովորութեանց համաձայն սատանայի մը ձեւօք ծպտեալ՝ ըստ բաւականին Բագոսի երկրպագելէ վերջ՝ առանց իւր ձեւն փոխելու Աստղկան կը խնկարկէ, եւ իւր կնոջ կ'ըսէ թէ՝ դիմամբ իւր զգեստներն հանել չուզեր որպէս զի իրեն փոքրիկ սատանայ մը չինէ ։ Արդարեւ խեղճ կինն միշտ զայն երեւակայելով՝ սատանայի ձագ մը կը ծնի . . . . եթէ կ'ուզէք հաւատացէք ։

Երեւակայութեան վարդապետութեան պաշտպաններն խորհուրդ կուտան կանանց միշտ գեղեցիկ անձեր եւ գեղեցիկ պատկերներ ի մտի ունենալ, որպէս զի գեղեցիկ զաւակներ ծնին . . . . այս ալ գէշ խորհուրդ չէ, բայց եթէ երեւակայութիւնն այնչափ մեծ ազդեցութիւն ունի, կանայք թող չարունակ իրենց փափաքած ու սիրած սեռն երեւակայեն ու զայն ծնանին . ինչո՞ւ ուրեմն շատ անգամ իրենց փափաքած սեռին հակառակ զաւակներ կ'ունենան եւ կը յուսահատին ։ — Աւելի յառաջ երթալէ առաջ՝ անդրադառնամք այս երեք վարդապետութեանց վրայ . կը հասկնամք թէ վախն անուղղակի կերպով սաղմին կրնայ վնասել, անոր աճումն արգիլել եւ նոյն իսկ վիժեցնել . բայց ի՞նչպէս կարելի է բացատրել թէ՝ վախն վախ պատճառող անձին կամ կենդանւոյն ձեւն կուտայ զաւկին ։ Նոյն ազդեցութիւնն կը խոստովանիմ երեւակայութեանն համար՝ բայց ի՞նչպէս կրնամք ըսել թէ՝ այսինչն երեւակայելով նորա նման զաւակ մը կրնայ ծնանիլ ։ Իսկ գալով դէմ խաղալու հարցին, չգիտեմ ինչպէս բացատրել՝ արդեօք սաղմին այնինչի դէմ կենալովն նորա լուսոյ ճառագայթներէ կրնա՞ն մօր արգանդէն ներս թափանցելով տիպարն սաղմին վրայ ներգործել . ո՛չ թէ սովորական այլ Լէնառեան եւ Ռէնթկէնեան ճառագայթներուն իսկ չեմք կրնար մի այդպիսի դեր վերագրել ։

Սակայն ջանամք բացատրել այս նախապաշարմանց շարժառիթն ։ Մարդերէ վախնալով, մարդեր երեւակայելով եւ սաղմին մարդոց դէմ խաղալովն յառաջ եկած զաւակներն՝ եթէ մի քիչ այն անձերու նմանութիւն ունին, սա ալ աւելի մայրերու գաղափարի եւ հաւատքի արդիւնքն է քան այլ ինչ . իսկ եթէ նմանութիւնն խիստ մեծ է եւ ժառանգականութեան օրինօք անբացատրելի, պարզօրէն խօսելով՝ այդ վախ, երեւակայութիւն եւ սաղմի խաղալն պատճառող անձանց բուն իսկ զաւակներն են նոքա՝ զոր կանայք ծածկելու եւ արդարանալու համար այլ եւ այլ վարդապետութիւններ օգնութեան կը կոչեն եւ կը յաջողին . . . . ։ Իսկ գալով կենդանեաց նմանողութեան մասին եղած առարկութեանց՝ նոքա կամ տարօրինակ կազմերու, հրէշային ծնունդներու բերնէ ի բերան անցնելով չափազանցեալ պատմութիւններէ քաղուած են, եւ կամ վիժած սաղմեր՝ որք անվարժ աչքերու համար կրնան կատուի շունի եւն. նմանիլ . եւ կամ կրկին անհաւատարմութեան արդիւնք եւ մասնաւորապէս նմանող զաւակներ են՝ զորս ծննդաբերկինն մանկաբարձին աջակցութեամբ կեանքէ կը զրկէ . եւ որոյ համար հարկ կ'ըլլայ տարածայնել թէ՝ տիկինն մի անկերպարան հրէշ ծնած լինելով՝ զայն ոչնչացուցած են ։ Կնոջ այրն եւ այլք այս գաղտնեաց անտեղեակ լինելով եւ հաւատալով մանկաբարձի վկայութեանց՝ բնական է որ իբրեւ մի ճշմարիտ իրողութիւն իրենք եւս պիտի սկսին ջերմօրէն պաշտպանել ստայօդ երեւոյթի իրականութիւնն ։

Դ. Մօր մը որ եւ է մի մասին վրայ եղած ազդեցութիւնք իւր զաւկին վրայ իբր ժառանգ նշաններ կը թողուն . — Ըստ այս վարդապետութեան եթէ մօր մը մէկ մատն կտրեմք՝ զաւակն միեւնոյն մատն կտրած

պիտի ծնի, եթէ յղի կին մը մարմնոյ որ եւ է մի մասի վրայ հարուած մ'ընդունի՝ սաղմն եւս միեւնոյն մասի վրայ նորա նշանն պիտի կրէ . . . . . : Սոքա առասպելաբանութիւններ են, արդարեւ՝ յղի կնոջ մը այս ինչ մասին վրայ տեղի ունեցած հարուած մը կամ հատում մը ի՞նչ ազդեցութիւն պիտի ունենայ սաղմին վրայ՝ քանի որ սաղմի իւրաքանչիւր անդամներն մօր միեւնոյն անդամոց հետ առնչութիւն չ'ունին. սաղմն իր մօրմէն իւր սնունդարիւն միայն կ'ընդունի, եւ այն ալ մէկ անցքով միայն: Եթէ այս կարգի դէպքեր մանկան միեւնոյն մասանց վրայ ազդեցութիւն կ'ընեն՝ ինչո՞ւ ուրեմն այն շուներն որոց պոչերն եւ ականջներն շարունակ կտրելու սովորութիւն կայ՝ չ'են ծնիր միշտ առանց ականջի եւ պոչատ ձագեր:

Օրիորդ մը իւր պարանոցի վրայ թրթուրի ձեւով նշան մը կը կրէր, այնչափ նման՝ որ շատեր իրաւացի կարծելով կը ջանային զայն ի բաց խլել. առ այս օրիորդն կ'ըսէր թէ՝ մինչ իւր մայրն իրմով յղի էր՝ նորա պարանոցի վրայ մի թրթուր ինկած լինելով վախցած է, որոյ իբր հետեւանք ինքն ունեցած է այդ նշանն: Արդարեւ սա լաւ շինուած պատմութիւն մ'է, որ բնախօսութեան անտեղեակներն կը հաւատացնէ թերեւս, բայց մանկան արգանդի մէջ ունեցած դիրքն գիտցողաց համար անկարելի եւ ծիծաղելի է այս պատմութեան հաւատք ընծայել:

Մորթի կարմիր եւ կամ թուխ նշաններն սաղմի մորթի վրայ տեղի ունեցած արիւնահաւաքային (congestion) երեւոյթից արդիւնքն են, իսկ թուխ եւ աւելի սրճագոյն նշաններն գունաւորիչ բջիջներուն (cellule pigmentaire) մարմնոյ մասնաւոր կէտերու վրայ առատ աճման հետեւանք նշաններ են. իսկ սոցա մասնաւոր ձեւերու նմանութիւնն միայն մեր երեւակայութեան արդիւնքն է:

Ե. Յղի կանայք պէտք է ունենան կամ ճաշակեն այն բաներն՝ որոց համար մեծ փափաք մը կը զգան յինքեանս, ապա թէ ոչ սաղմն կը վնասուի.—Այս վարդապետութիւնն ալ խիստ խոր արմատ մը ձգած է մեր մէջ, գրեթէ բոլոր Տաճկաստանի մէջ՝ յղի կնոջ դրացիներն երբ պատրաստեն այնպիսի կերակուրներ որոց հոտն կը բուրէ՝ կը փութան անմիջապէս գոնէ մի փոքր մաս հանել անոր յղի կնոջ համար, հակառակ պարագային անհանգիստ կը լինին այն երկիւղիւ թէ՝ մի գուցէ յղի կինն կերակրոյ հոտն առած լինելով իւր սաղմն վնասուի: Յղի կիներն ալ այս վարդապետութեան համոզուած ըլլալով՝ երբ բանի մը հոտն առնեն՝ կ'ուզեն անոր գէթ մաս մը ճաշակել կարծեցեալ վնասներէն զերծ մնալու համար: Յղի կնոջ այս վարդապետութեան մասին ունեցած գաղափարն եւ հաւատքն իւր մէջ առ այն մի փափաք կը զարթուցանեն, եւ մանաւանդ սաղմը վնասելու երկիւղն զինքն անհանգիստ կ'ընէ, եւ կ'ուզէ անպատճառ ուտել կամ վայելել իւր տեսածն. այսպէս ունակութիւն կամ աւելի հիւանդութիւն կը դառնայ իրեն՝ հաւատարմաբար կատարել ինչ որ նախապաշարումն ընել կը մղէ զինքը: Երբեմն կիներ իրենց յղութեան ժամանակամիջոցին օրը տասը տեսակ պտուղ կը պահանջեն, նոյն իսկ չգտնուածներն, խեղճ այրերն կամայ ակամայ պարտին մեծ ծախսերով գոհացնել զայնս ի նպաստ սաղմին, որ արդարեւ անմեղ է:

Երբեմն յղի կիներ թթու, կծու ուտեստներէ շատ կ'ախորժին եւ մերթ ատոնցմով միայն կը կազմեն իրենց սնունդն: Ատոնք աւելի վնասակար են քան օգտակար. բայց պէտք է որ ուտեն զի կ'ախորժին:

Այս ամէն ներելի կրնան համարուիլ, սակայն շատեր այս սահմանին մէջ չեն մնար, եւ ինչ որ իրենց

մոքէն կ'անցնի՝ նոյն իսկ սննդեան անյարմար մարմիններ՝ պէտք է զայնս անշուշտ ճաշակեն, որպէս ծառի վրայ գտնուած տհաս պտուղներ, նեխած կերակուրներ, աւրուած սնունդներ, հում միս եւլն. ածուխ, կիր եւ գաճ ուտողներ իսկ տեսած եմ ։ Փողոցէն անցնող ջուրն խմելու, շուներու եւ ագռաւներու բաժին նեխեալ միսն ուտելու, խոտեր ճարակելու փափաքն տածող յղիներու պատմութիւններ կարդացած եմ, եւ չեմ ուզեր պատմել զի թերեւս դուք անոնցմէ աւելիներն գիտէք։ Անշուշտ կը յիշէք այն թագուհւոյն պատմութիւնն, որ աղբի մէջ գտնուող նուռի մը հատն ուտելու փափաքն ունեցած է, եւ իւր աղախիններու միջոցաւ զայն բերել տալով ճաշակած իսկ է. Թագաւորն անոր այդ արարքին վրայ բարկանալով զայն բանտարկել կուտայ. բայց երբ զաւակն ծնելով այդ նուռի հատն անոր բերնի մէջ կը գտնեն, Թագաւորն համոզուելով թէ՝ դա ի նպաստ սաղմի էր՝ կը ներէ ու արձակել կուտայ Թագուհին։ Աւասիկ նախապաշարման հիւանդութիւն մը՝ որ մինչ իսկ Թագաւոր գլուխներն կը խոնարհեցնէ եւ աղբի մէջ գտնուող մարմիններ ճաշակել կուտայ անոնց ։

Մինչեւ իսկ մարդու միս ուտելու կամ արիւն խմելու փափաքող եւ գործադրող ոճրագործ յղի կիներ տեսնուած են ։ Յղի կանայք միայն ճաշակելի մարմնոց չեն բաղձար, ոմանք գոհարեղէններ, ձիեր, կառքեր, զգեստներ ունենալ կ'ուզեն, այլք կռուիլ, եւ վերջապէս ուրիշներ գողնալ, եւ ծեծուիլ. հարկ եւ անհրաժեշտ է զայնս գոհացնել միշտ ի նպաստ սաղմին։ Վերջին օրինակ մը. դատաւորի մը դեռատի կինն յղանալով կը փափագի որ այրն զայն խարազանով ծեծէ. դատաւորն չ'կարենալով համոզել՝ իւր կողակցոյն յիմարութեան վճիռ կուտայ, բժիշկն կնոջ փափաքանաց գործադրութեան կարեւո-

րութիւնն կը սահմանէ, այրն կը գործադրէ եւ կինն կ'առողջանայ ։

Այս բոլոր պատմութիւններ իրողութիւններ են, եւ խիստ լաւ կը ցուցնեն թէ՝ գաղափարի նախապաշարմունք մինչ ո՞ւր կը տանին մարդն ։

Մինչեւ որ կիներն ըմբռնեն թէ՝ այս վարդապետութիւններն սուտ են, թէ անոնց հաւատալնուն համար միայն կ'ունենան այս կարգի տարօրինակ բաղձանքներ՝ պիտի չարունակուին այս երեւոյթներն. ուստի զայնս գոհացնելո՞ւ է թէ ո՛չ ։

Կարելի եղածին չափ ճշմարտութիւնն բացատրելով համոզելու է զկանայս թէ՝ այդ ամեն հիւանդութեանց եւ յիմարական արարքներու բուն իսկ պատճառն իրենց գաղափարն է, եւ պէտք չէ հաւատան անոնց. սակայն եթէ կրկնուին իղձերն (զի դիւրութեամբ արմատախիլ չ'են կրնար ըլլալ), սովորական պտղոց եւ սննդոց մասին գոհացնելու է զայնս, ո՛չ թէ ուղղապէս սաղմին չ'վնասելու՝ այլ զայն անուղղակի վնասներէ զերծ պահելու համար. զի կիներն յամառ լինելով՝ երբ իրենց ուզածն գործադրել չ'կրնան տալ՝ այնչափ կը յուզուին՝ որ կրնան իրենց եւ հետեւաբար սաղմին առողջութեան վնասել. բայց ծանր ծախուք պահանջներու, ու չգտնուած պտուղներու համար՝ աւելորդ է գոհացնել . . . ։ Անմաքուր նիւթոց ճաշակումէն՝ կարելի եղածին չափ ետ կեցնել ջանալու է յղի կիներն զի սոքա սաղմին կրնան իսկ վնասել ։ Գալով յիմարական պահանջից, եթէ սոքա մեծ ծախուց ու վընասուց պատճառ չլինին գոհացում տալու է, զի այդ կարգի՝ փափագներ արդէն յիմարութեան նշաններ լինելով՝ անոնց մասին ընդդիմութիւն եւ զրկողութիւն կրնան զայնս բոլորովին յիմարութեան առաջնորդել ։

ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍԵՌԻ ԵՒ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆ ԶԱՒԱԿԱՑ. Նմանութիւն.—Արդէն այս մասին ժառանգականութեան առթիւ գրեցինք. տեսանք անդ ուղղակի, ու անուղղակի ժառանգութեան, եւ հաւականութեան (atavisme), ու առաջին արգասաւորողի ազդեցութեան օրէնքներն. աստ չունիմք աւելի ըսելիք. « Նմաններն նմաններ կ'արտադրեն » ի օրէնքն միշտ ճշմարիտ է։ Յիշենք միայն թէ՝ շատ անգամ մանչեր իրենց մօր եւ աղջկունք իրենց հօր նմանութիւնն կը բերեն։ Առ այս տրուած բացատրութիւնք մեզ չ'են գոհացներ, սակայն իրողութիւններն շատ անգամ այսպիսի օրէնքի մը գոյութիւնն ցոյց կուտան, գուցէ եւ օր մը գտնուին բացատրութիւններ եւ բացառութիւններն պարզող տեսութիւններ։

Զաւակաց սեռն ի՞նչէ կախումն ունի. — Այս հարցն ի հնուց անտի փիլիսոփայից եւ գիտնոց քննութեան եւ իմաստասիրութեան նիւթ եղած է։ Առ այս առաջին գրողն է Իպպոկրատ, որոյ գաղափարն դարուց ի դարս ինչ ինչ ձեւափոխութեանց ենթակայ լինելով հանդերձ՝ շատերէ սկզբամբ ընդունուած է մինչ ցսկիզբն ներկայ դարուս, յորժամ բնախօսութիւնն եւ բնական գիտութիւնք զայն իսպառ մերժած են. սակայն նորա ժողովրդական դասուն մէջ ձգած խոր համոզումներն՝ աւանդութեամբ կը շարունակեն իրենց գոյութիւնն. առ այս նախապաշարմանց արժէքն երեւան հանել պիտի փորձեմ ներկայիս։

Իպպոկրատ կը կարծէր թէ՝ կանանց ձուարաններն արու եւ էգ ձուեր կ'արտադրեն, որոց առաջնոյն արգասաւորութիւնն արուաց՝ իսկ երկրորդաց արգասաւորութիւնն էգերու ծնունդ կուտան։ Իրմէն վերջը ուրիշներ աւելի յառաջ երթալով՝ կ'ըսէին թէ, ձուարաններէն մին արու՝ իսկ միւսն էգ ձուեր կ'արտադրէ։ Վերջապէս

ուրիշներ այս հարցն աւելի պարզօրէն լուծել փորձելով՝ ենթադրեցին թէ, աջակողմեան ձուարանն արու՝ իսկ ձախակողմեանն էգ արտադրող ձուերու ծնունդ կուտայ։ Այս վարդապետութեան վերջին դարուց պաշտպաններն իբր ապացոյց օրինակ կը բերեն կիներ՝ որք շարունակ արու կամ էգ զաւակներ ծնած են եւ յետ մահու քննութիւնք անոնց մի ձուարան միայն ունենալն հաստատած են. կ'ըսեն նաեւ թէ, առ այս կենդանեաց վրայ փորձեր կատարելով՝ նոցա աջակողմեան ձուարանն հանելու պարագային՝ էգ, իսկ ձախակողմեանն հանելով՝ արու զաւակներ ծնած են միշտ։ Այս վարդապետութեան աշակերտներէն ոմանք Աֆրիկէի խորերն ճանապարհորդելով՝ կը պատմեն թէ՝ անդ մասնաւոր ցեղեր գերի կանանց ձուարաններն հանելու սովորոյթն ունենալով, եթէ երբեմն պատահի որ՝ ձուարանաց մին անվնաս մնացած լինի՝ յայնժամ անոր ծնած զաւակաց սեռն շարունակ միեւնոյնն կ'ըլլայ, եւ ողջ ձուարանի սեռին համապատասխան։

Ըստ այս երեք կարգի վարդապետութեանց՝ որք միեւնոյն խարիսխն ունին՝ սեռերու պատճառն միշտ ձուերն են, եւ սերմն կամ սերմնակենդանք չունին որեւէ ազդեցութիւն.

—Այլ գիտունք ընդհակառակն զայս յատկութիւն միայն սերմի եւ մասնաւորապէս սերմնակենդանեաց կը վերագրեն, եւ գրեթէ ըստ միեւնոյն եղանակին. այսինքն թէ՝ 1. — Ամորձիքներու իւրաքանչիւրն խառն կ'արտադրէ արու եւ էգ սերմնակենդաններ. թէ՝ 2. — Մին արու եւ միւսն էգ սերմնակենդաններ յառաջ կը բերէ. եւ թէ՝ 3. — Ձախ ամորձիքներն էգ՝ եւ աջերն արու սերմնակենդաններ կը պատրաստեն։ Ըստ այս դրութեանց ազդողն միշտ արական հեղուկի սերմնակենդաններն են։

Վերջապէս ուրիշներ այս երկու կարգի վարդապետութիւններն միանգամայն ընդունելով՝ կը հաւատան թէ սերմնականդանոց եւ թէ ձուերու ազդեցութեան, եւ կ'ըսեն թէ՝ արու սերմնականդանք միշտ արու ձուերն կ'ընտրեն արգասաւորելու համար, իսկ էգ սերմնականդանք էգ ձուերն. եթէ պատահմամբ հակառակին տեղի ունենայ՝ անոր յառաջ կուգան երկսեռ (¹) զաւակներ, Հրէշներ եւայլն ։

— Ցետնագոյն դարուց իմաստասէրք՝ այս վերջին վարդապետութիւնն ձեւափոխելով կարծես փոքր ինչ ճշմարտութեան մերձեցան. սոնք կ'ընդունէին թէ՝ արու եւ էգ ձուերու եւ սերմնականդանոց նոյնասեռք չեն կարող յարգանդի վրայ գտնել, այլ ըստ բաղդին սերմնականդան մը որ եւ է ձու մը կ'արգասաւորէ. եթէ երկուքն ալ միեւնոյն սեռէ լինին՝ սաղմն ալ իրենց սեռէն կը լինի. իսկ եթէ տարբեր սեռերէ լինին՝ զօրաւորագոյնն կը յաղթահարէ եւ արդիւնքն իւր սեռէն կը լինի. իսկ եթէ հաւասարապէս զօրաւոր լինին՝ յայնժամ արդիւնքն երկսեռ կամ հրէշ կ'ըլլայ ։

Աւասիկ վարդապետութեանց շարք մը՝ որ Իպպոկրատի սկզբունքէն ծնունդ առած է, որոց եւ ոչ մին այսօր գիտութիւնն կ'ընդունի, թէեւ կան դեռ շատ պաշտպանող եւ քարոզողներ, նա մանաւանդ ժողովրդական դասուն մէջ ։

—Բնական գիտութիւնք եւ բնախօսութիւն ցուցուցած են թէ՝ կենդանեաց մը զանազան ձուերու եւ զանազան սերմնականդանոց միջեւ ոչ միայն որ եւ է հիւսուածաբանական եւ կազմախօսական տարբերութիւն չկայ՝ այլ եւ աջ ու ձախ

(¹) Բարձր դասու կենդանեաց՝ որպէս նաեւ մարդոց համար՝ երկսեռ էակներ երբէք գոյութիւն չունին ։

ձուարաններն եւ ամորձիքներն ճիշդ միեւնոյն կերպ ձուեր եւ սերմնականդամներ կ'արտադրեն. թէ՝ միայն մէկ ձուարան ունեցող կիներ, եւ մէկ ամորձիք ունեցող այրերն ալ կ'արտադրեն էգ եւ արու զաւակներ. թէ՝ վերջապէս ձուերու եւ սերմնականդամաց միջեւ սեռ չկայ ։

—Պէտք է խոստովանիլ թէ՝ վերջին դարուն մէջ իսկ՝ լուրջ գիտուններն արդէն ձուերու եւ սերմնականդանոց սեռական տարբերութեան չէին հաւատար, եւ այս հարցն գիտական տեսակէտով լուծել կը փորձէին ։

Ծենովացի Թիւրի անուն գիտունն կը կարծէր թէ՝ հասուն ձուերն արու, իսկ տհասներն էգ սաղմեր յառաջ կը բերեն ։ Ըստ այս վարդապետութեան՝ բնականաբար՝ եթէ արգասաւորութիւնն կողուցքի (rut) առաջին նշաններն տեսնուելու պահուն տեղի ունենայ՝ յորժամ ձուերն դեռ հասունցած չ'են՝ էգ, իսկ վերջին տեղի ունենալուն՝ արու զաւակներ պարտին յառաջ գալ. Սա այս կենդանեաց վրայ փորձեր կատարուելով՝ սոյն դրութեան անարժէք լինելն հաստատուած է ։

Ըստ Լանտուայի, սաղմի սեռն՝ նորա սննդեան արժէքէն կախում ունի ։ Սա այս իւր միակ ու զօրաւոր փաստն մեղուներն էին՝ որոց բջիջներու մէջ զետեղեալ թրթուրներն՝ իրենց ընդունած սննդեան համեմատ, կ'ըսէր, կրնան լինել՝ մայր մեղու (էգ), գործաւորուհի (չէզոք) կամ արու ։ Գաղափար որ ընդունուեցաւ Բլոտ-Պէռնար նշանաւոր բնախօսէն, եւ որ այս նկատմամբ մասնաւոր յօդուած մ'իսկ գրեց 1867ին ։

Լանտուայի գաղափարին ապացոյց տրուած փաստն իսկ սխալ է, արդարեւ՝ սաղմային վիճակի մէջ եղող մեղուներու տրուած սնունդն կ'ազդէ միմիայն էգերն մայր կամ գործաւորուհի ըլլալու, եւ ոչ թէ արու եւ էգ յառաջ բերելու ։ Արդէն մայր եւ գործաւորուհի միեւնոյն

սեռին կը վերաբերին, երկուքն ալ էգեր են, միայն գործաւորուհիք՝ նուազ կամ նուազագոյն ընտիր սնունդներ ընդունելով՝ իրենց աճումն չը կատարելագործուիր, ու իրենց ծննդական գործարաններն չիրնալով զարգանալ՝ չեզոք կը մնան․ որով ասոնք ոչ թէ տարբեր կամ միջանկեալ սեռ մ'են՝ այլ անկատար էգեր։

Իսկ գալով արուներուն՝ գիտեմք արդէն թէ՝ նոցա ձուերու ձեւն ալ տարբեր է, եւ այդ ձուեր միշտ արուներ յառաջ կը բերեն։

Արդէն Պ. Պ. Սանսօն եւ Պասթիէն՝ 1868ին՝ փորձով հաստատեցին այս վարդապետութեան ուղղ լինելն եւ այն ալ յառաջի Գիտական Ակադեմիոյ։

—Առաջին անգամ Ժիռու տը Պիւզարէյն ծանոյց թէ, սաղմն արգասաւորութեան աւելն ծնողաց զօրաւորագունին սեռն կ'առնու։

Պ. Մառթըկուռթ 1858ին ոչխարաց վրայ կարեւոր փորձեր ընելով՝ հաստատեց Ժիռու տը Պիւզարէյնի գաղափարն, որ կ'ըսէ թէ՝ միշտ զօրաւորներն իրենց սեռն ժառանգ կուտան իրենց արդեանց։

Պ. Սանսօն՝ նշանաւոր կենդանաբուծն եւ ուսուցիչ՝ առ այս խիստ համոզիչ օրինակ մը կը պատմէ։ Ցռանսայի Շառանթ-էնֆէրիէօռ գաւառին մէջ հանդիպած է խարտեաշ (étalon) ձիու մը, ծեր, յոգնած, տկար եւ նոյն իսկ անկարող իւր ոտից վրայ կենալու, որ շատ յարգի էր իւր խարտեաշ յաջս շրջակայ երկրագործաց եւ կենդանաբուծից, որք իրենց մատակ ձիերն այդ տկար էակէն կ'արգասաւորէին․ Սանսօն տեսնելով այս խեղճ ձիուն տկար, ծեր եւ մաշած վիճակն, զարմացմամբ կը հարցնէ թէ՝ ի՞նչ պատճառաւ այդ էշն իւր խարտեաշ կենդանի այդչափ կը յարգեն․ կենդանաբուծք միաձայնու կը պատասխանեն թէ՝ այդ էշէն արգասաւորեալ

բոլոր մատակ ձիերն էգ չորիներ կը ծնանին, որք գաւառին մէջ արու ջորիներու կրկին յարգն ունին․ Անհաւատալի խիստ ընտիր եւ համոզիչ օրինակ մը։

Ցռանսայի Ժիւպոտիէռի երկրագործական վարժարանի մէջ՝ 1875ին՝ գեր ցուլ մը միշտ էգ հորթեր յառաջ բերելու մասին անուանի եղած էր․ արդարեւ գե-

...ը լինելով՝ միշտ ...թեր կը ծնանէին․ ...կրնամք հարիւ... ...րբ ամուսնոց մին ...ն միշտ այս վերջ... ...տ բնախօսութեան ...քներ իրենց սեռը ...ուտ կազմն բնա... ...ունք իրենց ծնողաց ...՝ ընդհանրապէս։ ...ասք միշտ աղջիկ ...ուշ ամուսնացողք՝ ...որ տկար լինելով՝ ի... ...ալ։ Մեծ քաղաքաց ...ւտ երիտասարդու... ...ն՝ անդ աւելի աղ... ...։ Երիտասարդ ա... ...ակ կ'ունենան, գի... ...ըլլալով իսկ՝ ... ...ռեսակետով եւ հե... ...այս Թիւվիէ կ'ըսէ․ ...երիտասարդ այր մը ...անացուր․ իսկ մանչ ...ամարդ կինն քաջա...

առոյջ երիտասարդ ...

սեռին կը վերաբերին, երկուքն ալ էգեր են, միայն գործաւորուհիք՝ նուազ կամ նուազագոյն ընտիր սնունդներ ընդունելով՝ իրենց աճումն չը կատարելագործուիր, ու իրենց ծննդական գործարաններն չկրնալով զարգանալ՝ չեզոք կը մնան. որով ասոնք ոչ թէ տարբեր կամ միջանկեալ սեռ մ'են՝ այլ անկատար էգեր։

Իսկ գալով արուներուն՝ գիտեմք արդէն թէ՝ նոցա ձուերու ձեւն ալ տարբեր է, եւ այդ ձուեր միշտ արուներ յառաջ կը բերեն։

Արդէն Գ. Գ. Սանսօն եւ Պասթէօն՝ 1868ին՝ փորձով հաստատեցին այս վարդապետութեան ուղիղ լինելն եւ այն ալ յառաջի Գիտական Ակադեմիոյ։

—Առաջին անգամ Ժիրու տը Պուզանէյն ծանոյց թէ, սաղմն արգասաւորութեան ատեն ծնողաց զօրաւորագոյնին սեռն կ'առնու։

Գ. Մառթըկուէ 1858ին ոչխարաց վրայ կարեւոր փորձեր ընելով՝ հաստատեց Ժիրու տը Պուզանէյնի գաղափարն, որ կ'ըսէ թէ՝ միշտ զօրաւորներն իրենց սեռն ժառանգ կուտան իրենց արդեանց։

Գ. Սանսօն՝ նշանաւոր կենդանաբուծն եւ ուսուցիչ՝ առ այս խիստ համոզիչ օրինակ մը կը պատմէ. Ֆրանսայի Շառանթ-Էնֆէրիէօռ գաւառին մէջ հանդիպած է խարտոյ (étalon) իշու մը, ծեր, յոգնած, տկար եւ նոյն իսկ անկարող իւր ոտից վրայ կենալու, որ շատ յարգի էր իբր խարտոյ յաչս շրջակայ երկրագործաց եւ կենդանաբուծից, որք իրենց մատակ ձիերն այդ տկար էակէն կ'արգասաւորէին. Սանսօն տեսնելով այս խեղճ իշուն տկար, ծեր եւ մաշած վիճակն, զարմացմամբ կը հարցնէ թէ՝ ի՞նչ պատճառաւ այդ էշն իբր խարտոյ կենդանի այդչափ կը յարգեն. կենդանաբուծք միահամուռ կը պատասխանեն թէ՝ այդ էշէն արգասաւորեալ

բոլոր մատակ ձիերն էգ ջորիներ կը ծնանին, որք գաւառին մէջ արու ջորիներու կրկին յարգն ունին։ Ահաւասիկ խիստ ընտիր եւ համոզիչ օրինակ մը։

Ֆրանսայի Ժիւպոտիէռի երկրագործական վարժարանի մէջ՝ 1875ին՝ գեր ցուլ մը միշտ էգ հորթեր յառաջ բերելու մասին անուանի եղած էր. արդարեւ գերութիւնն բնախօսօրէն տկարութիւն մը լինելով՝ միշտ արգասաւորեալ կովերն իրենց սեռով հորթեր կը ծնանէին։

Ի նպաստ այս վարդապետութեան կրնամք հարիւրաւոր ապացոյցներ տալ. արդարեւ՝ երբ ամուսնոց մին տկար եւ միւսն զօրաւոր է՝ զաւակներն միշտ այս վերջնոյն սեռէն կը լինին։ Գերութիւնն՝ ըստ բնախօսութեան տկարութիւն համարուելով՝ գեր ծնողքներ իրենց սեռը չեն կարող տալ իրենց զաւակաց. Ջղուտ կազմն բնախօսօրէն առողջ համարուելով՝ զաւակունք իրենց ծնողաց աւելի ջղայինին սեռն կը ժառանգեն ընդհանրապէս։ Մանկամարդ կիներ ունեցող չափահասք միշտ աղջիկ զաւակներ կ'ունենան. Հետեւաբար ուշ ամուսնացողք՝ ընդհանրապէս յոգնած եւ բնականաբար տկար լինելով՝ իրենց սեռէ արդիւնք չեն կրնար ունենալ։ Մեծ քաղաքաց մէջ այրերն ընդհանրապէս վաւաշոտ երիտասարդութենէ մը վերջ միայն ամուսնանալնուն՝ անդ աւելի աղջիկ քան մանչ զաւակներ կը ծնանին։ Երիտասարդ ամուսինք ընդհանրապէս աղջիկ զաւակ կ'ունենան, զի իրենց կիներ մի քանի տարու փոքր ըլլալով իսկ՝ առաւել զարգացեալ են բնախօսական տեսակէտով եւ հետեւաբար աւելի զօրաւոր։ Առ այս Թիւվիէ կ'ըսէ. «Աղջիկ զաւակ ունենալու համար՝ երիտասարդ այր մը տարիքոտ աղջկան մը հետ ամուսնացուր. իսկ մանչ զաւակներ ունենալու համար՝ մանկամարդ կինն քաջառողջ երիտասարդի մը հետ»։

Ընթերցողք անշուշտ իրենց անձնական փորձառութեամբ, դիտողութեամբ եւ իրենց շուրջը գտնուող օրինակներով՝ մեզ հետ պիտի հաստատեն զայս ամէն. եւ արդար իրաւամբ պիտի առարկեն նաեւ թէ՝ ծայրայեղներու համար տրուած այս օրինակներն ճշմարիտ են. բայց եթէ ծնողք այս թուած օրինակներու եւ ոչ միոյն վերաբերին, եւ եթէ երկուքն ալ առողջ ու լաւ կազմ ունենան, ինչպէ՞ս որոշել պէտք է նոցա զօրաւորագոյնն։

Այս արդար առարկութեան մասին՝ դիտենք եւ նոյն իսկ այս դրութեան վարդապետներու ձայնակցելով կը պատասխանեմ թէ, երկու որ եւ է անձանց բնախօսական առողջութիւնն կամ զօրաւոր լինելն՝ մեծ տարբերութեանց մէջ (որպէս տեսանք) դիւրաւ կրնայ որոշուիլ. սակայն փոքր տարբերութեանց մասին դժուարին եւ գրեթէ անկարելի է ճանաչել եւ կանխաւ վճիռ մը տալ։

Միեւնոյն ամուսինք կրնան արու եւ էգ զաւակներ ունենալ, ըստ այս վարդապետութեան՝ որոյ ճշմարտութեան վրայ ներելի չէ իսկ կասկածիլ՝ զաւակներն արգասաւորութեան պահուն զօրաւորագունին սեռն կ՚առնուն, ըսել է թէ՝ զօրաւորութիւնն տարիէ տարի եւ նոյն իսկ ամսէ ամիս կրնայ փոխուիլ. Այս տարուան զօրաւորն՝ որ իւր սեռէն զաւակ ծնաւ՝ յաջորդ տարին իւր կողակցոյն բաղդատմամբ տկարանալով յետ այնորիկ ծնանելի զաւակն երկրորդի սեռին կը վերաբերի. Մենք այս փոփոխութիւններն կրելով իսկ՝ չեմք կրնար զգալ, սակայն բնութիւնն չսխալիր, նա կը յարգէ զօրաւորագունին սեռն՝ սաղմին ժառանգ տալու օրէնքն։ Հետեւաբար գիտութիւնն դեռ չունի՝ եւ կարելի՞ է ունենալ՝ որ եւ է չափ ու կշիռ երկու անհատից բաղդատական զօրաւորագոյնն գտնելու մասին. կան սակայն

ընդհանուր օրէնքներ՝ զորս թուեցի, որոց միջոցաւ կարելի է մասամբ ճանաչել, մանաւանդ եթէ տարբերութիւններն մեծ են։

Ներկայիս ընթերցողք անշուշտ կը սպասեն յինէն խօսիլ ի հարկին արու եւ էգ զաւակներ ունենալու մասին՝ ժողովրդեան դասուն ունեցած գաղափարաց եւ նամանաւանդ մանաւորաց ալ այս քարոզած վարդապետութեանց եւ միջոցներու նկատմամբ։ Այս մասին ընդարձակ խօսիլն իսկ աւելորդ դատելով՝ բաւ կը համարիմ ըսել թէ, ըստ գիտութեան առ այդ ո՛չ ու եւ է միջոց կայ եւ ոչ որ եւ է օրէնք քան զորն պարզեցի, թէ՝ միշտ սաղմն արգասաւորութեան պահուն ծնողաց զօրաւորագունին սեռն կ՚առնու, եւ թէ՝ անկարելի է այդ օրինաց դէմ մցիլ եւ կամ զօրաւորութեան յաղթել առանց վնասի։

Գ. Տրպէյ՝ որ հանրածանօթ է իւր առողջապահական բազմաթիւ գործերով, զորս աչքէ անցնողք դիւրաւ կրնան գնահատել նորա շաղակրատութեան չափն եւ իւր գործերով ու երեւակայական տեսութիւններով զբրամ շահելու միակ նպատակին՝ ընդունելով մեր պարզած վարդապետութիւնն, զայն աւելի յառաջ կը տանի եւ կ՚ըսէ «Քանի որ զօրաւորն իւր սեռն կուտայ սաղմին, անշուշտ զա՛ նորա սերմնակենդանեաց կամ ձուերու աւելի զօրաւոր լինելուն եւ բազմածնով աւելի հարստութեան հետեւանքն է։ Արդ կրնամք արգասաւորութենէն 25 օրեր յառաջ սկսելով սննդոյ միջոցաւ զմեզ պատրաստել եւլն. եւլն.» Իւր այս վարդապետութեան համեմատ մանչ եւ աղջիկ զաւակներ ունենալու համար՝ այր եւ կնոջ մասնաւոր սննդոյ ցանկեր պատրաստելով՝ ինչ ինչ հրահանգներ կուտայ, զորս չեմ ուզեր իսկ պարզել աստ. զի՝ որպէս ըսի՝ պարզ

շաղակրատութիւններ են եւ ընթերցողն թէ մի գուցէ հաւատք ընծայելով՝ զայնս փորձելու եւ բնութեան օրինաց դէմ մրցելու ձեռնարկներ ընէ, ի վնաս իւր ժամանակին ու դրամին։

Ուստի անգամ մ'եւս կը կրկնեմ թէ՝ ոչինչ կարող են ընել մարդիկ իրենց զաւակաց սեռին վրայ ազդելու համար։ Հարկ է ասոր խոստովանիլ որ ակարագոյնն ի ծնողաց՝ իւր սեռն զաւկին տալու համար, հարկ է ոչ թէ ըստ Տըպէյի 25 օր՝ այլ ընդ երկար զինքն առողջապահական օրինաց համեմատ խնամել, որով եթէ յաջողի իւր կողմէն առաւել զօրաւոր լինելու՝ յայնժամ անշուշտ կը հասնի իւր նպատակին, եւ իւր սեռն ժառանգ կուտայ իւր սերնդեան։

Արտադրութիւն գեղեցիկ զաւակաց. — Պատմութիւնն մեզ կ'ուսուցանէ թէ՝ գեղեցկութիւնն մեծ յարգ ունէր նախնեաց եւ մանաւանդ Յունաց ու Հռովմայեցւոց համար, եւ թէ՝ գեղեցիկ զաւակաց արտադրութիւնն ժամանակակից գիտնոց ու բնախօսից իմաստասիրութեան առարկայ եղած էր, որոց առ այս ունեցած համոզմանց մեզ հասած հատակոտորներէն կը հետեւի թէ՝ ըստ նոցա գեղեցիկ զաւակներ ունենալն կանանց արգասաւորութեան պահուն եւ յղութեան ժամանակամիջոցին նոցա հոգեբանական յարմարագոյն վիճակէն կախում ունի. թէ՝ կանայք արգասաւորութեան պահուն խիստ ուրախ, զուարթ եւ գոհ սրտով լինելու են. աւելի լաւ է եթէ անոնք գտնուին հրապուրիչ պատկերներով, ու գեղեցիկ արձաններով զարդարուած հարուստ սրահի մը մէջ՝ ուր կանանց երեւակայութիւնը գեղեցկութեան գաղափարով կը վառեն. եւ թէ յղութեան ամբողջ ժամանակամիջոցին մէջ ըլլալու են ուրախ, զուարթ, վայելելու են հաճոյքներ, գեղեցիկ պարտէզ-

ներու եւ մարգագետնոց մէջ ճեմելու են, եւ վերջապէս իրենց մտածմանց միակ առարկայն՝ իրենց կրած պտղոյն գեղեցկութիւնն լինելու է։

Ահաւասիկ զայս ամեն հաստատող պատմական մի քանի հանրածանօթ օրինակներ։

Հռովմայեցի փոքր, տգեղ եւ կաղ սեղանաւոր մը՝ իւր գեղանի կնոջմէն Եզեւրոսի նման հրեշաձեւ զաւակ մ'ունենալով՝ ժամանակակից Կալէնիւս նշանաւոր բժշկին դիմեց խնդրելու համար միջոցներ, որոցմով կարելի լինէր իրեն գեղեցիկ զաւակներ ունենալ. գիտուն բժիշկն հրահանգ տուաւ անոր՝ իւր ամուսնական անկողնոյն շուրջն երեք հատ սիրոյ աստուածոց արձաններ դնել, մին անկողնոյն ոտից եւ միւսներն աջ ու ձախ կողմերն, որպէս զի կնոջ աչքերն միշտ զայնս տեսնելով իւր երեւակայութեան մէջ գեղեցկին պատկերն ունենայ . . . Սեղանաւորն հետեւեցաւ այս խորհրդոց, եւ յաջողեցաւ ունենալու գեղեցիկ զաւակներ։

Սիրակուսայի նշանաւոր Տընիս բռնապետն՝ գեղեցիկն Ժազոնի պատկերն իւր կնոջ անկողնոյն առջեւ կախել տուաւ միեւնոյն նպատակաւ։

Յոյն եւ Հռովմայեցի գիտունններն խորհուրդ կուտային յղի կանանց՝ սրահներն ու պարտէզներն յաւերժահարսանց եւ գեղեցիկ աստուածուհեաց արձաններով ու պատկերներով զարդարել, եւ նոցա գեղեցկութեանց վրայ խորհիլ. եւ արդէն այս ազգաց հասարակաց պարտէզներն ու հրապարակներն ըստ այս սկզբան զարդարեալ էին։

Այս ամէն ամփոփելով կրնամք ըսել թէ՝ ըստ նախնեաց գեղեցիկ զաւակներ արտադրելու համար՝ հարկ էր որ կանայք ուրախ, զուարթ լինէին եւ միշտ գեղեցիկն երեւակայէին։

Շատեր այս հին վարդապետութիւնն առանց գրեթէ որ եւ է փոփոխութեան ընդունած են եւ կը քարոզեն. ոմանք աւելի յառաջ երթալով կը յաւելուն նաեւ երկրորդական պարագայներ, թէ՝ տարուան մասնաւոր եղանակները (աշուն եւ գարուն), եւ օրուան մասնաւոր ժամերը (առաւօտեան) արգասաւորեալ զաւակներն աւելի գեղեցիկ կ'ըլլան. Ոմանք կ'ըսեն նաեւ թէ՝ ամուսինք յառաջ քան զձեռնարկ արգասաւորութեան՝ պարտին մասնաւոր սնունդներով պատրաստուիլ եւ հաճոյից ու պտոյտներու վայելմամբ զուարճանալ: Եւ վերջապէս այլք՝ արգասաւորութեան պահուն ուրախութեան մասնաւոր չափ մը դնել կ'ուզեն, չափազանց ուրախութիւնն եւս վնասակար համարելով. եւլն. եւլն:

—Մեք ըստ մեր սովորութեան պիտի քննեմք՝ թէ նախնեաց վարդապետութիւններն, եւ թէ ներկայիս անոնց հետեւողներու յաւելուածներն, ու պիտի ջանամք անոնց գիտական արժէքն երեւան բերել:

Առանց ուրանալու ուրախութեան եւ զուարթութեան համայն կենդանեաց՝ որպէս եւ մարդոց՝ մարմնոյն վրայ ըրած լաւ, եւ տրտմութեանց ու վշտերու վատ ազդեցութիւններն, եւ խոստովանելով միանգամայն ծայրայեղ տրտմութեանց, վախի ու սարսափի առողջութեան խանգարիչ պատճառ մը լինելն (որք եթէ յղի կանանց համար լինին՝ նոցա սաղմին վրայ յոռի ազդեցութիւն մ'ալ պիտի ընեն) չեմք կրնար ընդունիլ ամենափոքր տրտմութեանց՝ զաւակաց գեղեցկութեան վրայ ըրած կարծեցեալ այնչափ մեծ ազդեցութիւնն. չեմք կրնար բացատրել նաեւ թէ՝ մօր մը ուրախութիւնն եւ զուարթութիւն իւր կրած սաղմի գեղեցկութեան պատճառ կը լինին. սաղմն իւր մօր հետ առնչութեան դնող կապերու տեղեակ մէկն՝ անկարելի է որ սոյն

վարդապետութեան որ եւ է մի բացատրութիւն յարմարցունէ. միւս կողմանէ արդէն հակառակ փորձերն սոյն վարդապետութիւնն բոլորովին անհաւատալի կ'ընեն. յաճախ կը տեսնամք կիներ՝ որք իրենց յղութեան օրերն տրտմութեամբ, լալով, կոծով ու թշուառութեամբ անցնելով հանդերձ՝ աւելի գեղեցիկ զաւակներ կ'ունենան քան այն կիներն՝ որք ուրախ, զուարթ եւ գրեթէ բամբակի մէջ կը մեծնան:

Գալով գեղեցիկ առարկայներու, հրապուրիչ արձաններու, նկարներու եւ տեսարաններու երեւոյթից, գեղեցկին վրայ խորհելու, գեղեցիկն մտածելու, ի մի բան գեղեցկի երեւակայութեամբ զուղեղն վարելու ազդեցութեանց, չեմք կարող ո՛չ հաւանել եւ ոչ իսկ երեւակայել թէ՝ սոքա ազդեցութիւն կարե՞ն ունենալ զաւակաց գեղեցկութեանը վրայ: Արդէն երեւակայական ազդեցութեանց արժէից մասին ընդերկար խօսած լինելով՝ աստ կրկնել աւելորդ կը համարիմ:

Սոյն գաղափարի պաշտպանք՝ կ'ըսեն նաեւ թէ, մօր ուրախութիւնն եւ գեղեցիկ տեսարանաց երեւոյթն՝ սաղմի գեղեցկութեան վրայ մեծ ազդեցութիւն կ'ընէ, իբր փաստ հարուստ դասի՝ ընդհանուր առմամբ՝ աղքատ դասէն աւելի գեղեցիկ լինելն յառաջ կը բերեն, եւ զոր առաջնոյ քան զաղքատս ուրախ ըլլալուն եւ գեղեցիկ տեսարաններու վայելման կը վերագրեն: Արդարեւ իրենց փաստն առ երեւոյթս ճշմարիտ կը թուի, բայց պէտք չէ խաբուիլ, զի սա ուրիշ պատճառներէ ծագում առած է, զոր քիչ վերջ ի ձեռն ժառանգական օրինաց պիտի բացատրեմք:

Իսկ գալով այն երկրորդական պարագայներուն՝ զորս եւ թուեցինք, ոչ նուազ քան զառաջինս ան-

հեթեթ եւ անհիմն են եւ չունին որ եւ է գիտական ու լուրջ բացատրութիւններ :

Այս ամէն վարդապետութիւններ ցրել ջանալով հանդերձ՝ չեմք ուզեր ըսել թէ՝ բնութիւնն բաղդին ձեռք թողած է գեղեցիկ կամ տգեղ զաւակաց արտադրութիւնն . ո՛չ, բնութիւնն միշտ ի ձեռն օրինաց կը գործէ, մեծ են նորա օրէնքներն, չունին բացառութիւններ, եւ ոչ միայն բանաւոր եւ տրամաբանական են ու գիտութեամբ բացատրելի՝ այլ եւ հազարաւոր տարիներու փորձերով հաստատուած : Զաւակաց ոչ միայն գեղեցկութիւնն, այլ եւ կազմի, խառնուածքի յատկութեանց եւ ունակութեանց գրեթէ ամէն պայմաններ իրենց ծնողաց միեւնոյն յատկութիւններէն կախեալ են, եւ որք ի ձեռն ժառանգական օրինաց՝ ծնողքներէն զաւակաց կ'անցնին :

Ժառանգական բազմաթիւ օրէնքներն կրնամք մի մեծ օրինօք արտայայտել. Նմաններն նմաններ կ'արտադրեն : Մենք ժառանգականութիւնն մասնաւորելով գեղեցկութեան մասին՝ կ'ըսեմք, երբ ծնողք գեղեցիկ են՝ գեղեցիկ զաւակներ կ'արտադրեն, երբ տգեղ են ծնողք՝ իրենց զաւակն ալ տգեղ կը լինի. եթէ մին գեղանի, միւսն տգեղ է՝ իրենց զաւակն ալ կ'ըլլայ միջանկեալ, կամ առաւել միոյն կամ միւսին նմանութեամբ : Ինչ որ ըսինք գեղեցկութեան համար՝ նոյնն կրնամք ըսել նաեւ կազմի խառնուածքի եւ նոյն իսկ մտային կարողութեան ու բարոյական յատկութեանց նկատմամբ : Միշտ արգասաւորութեան պահուն ծնողաց ունեցած յատկութիւններն իրենց զաւակաց կ'անցնին. եթէ ծնողք այն պահուն հիւանդ, յուզեալ կամ գինով լինին՝ այդ անցողակի յատկութիւններն իրենց զաւակաց կրնան ժառանգ տալ : Փորձեր կը հաստատեն թէ՝ գինովներու ու գինովութեան

ատեն արգասաւորեալ զաւակներ՝ մտային կարողութեամբ տկար կ'ըլլան : Ուստի բաւ է ըսել թէ, ծնողք արգասաւորութեան պահուն հիւանդութեան, բարկութեան, գինովութեան եւ այս կարգի ծայրայեղ պարագայից մէջ գտնուելէ զգուշանալու են, եթէ կ'ուզեն իրենց այդ պահուն ունեցած յոռի վիճակն իբր մշտնջենական ժառանգ չթողուլ իրենց զաւակաց :

—Մենք որ ուսանք ժառանգականութեան օրէնքներն, կրնամք ըստ մեր խոստման բացատրել այժմ ազնուական եւ հարուստ դասի՝ ընդհանրապէս՝ ժողովրդական դասէն աւելի գեղեցիկ լինելու պատճառն :

Հարուստ երիտասարդ մը եթէ տգեղ իսկ լինի՝ միշտ կրնայ գեղեցիկ օրիորդ մը առնուլ ի կնութիւն, որով իւր կնոջ գեղեցկութիւնն կ'ազդէ իւր զաւկին, այս զաւակն մեծնալով՝ կրկին պիտի ընտրէ անշուշտ գեղեցիկ մը, ուսկէ արտադրեալ զաւակն մի քիչ եւս աւելի գեղեցիկ պիտի լինի, եւ այսպէս շարունակ հարուստ դասն կարող է միշտ գեղեցիկ կիներ առնլով գեղեցիկ զաւակներ ունենալ. տակաւ հարուստ դասու գեղեցկութիւնն պիտի աւելնայ հետզհետէ, մինչդեռ աղքատ եւ ժողովրդական դասերն ստիպուած են յաճախ բաղդին ու պարագային յարմարիլ, որով եւ նոցա մէջ գեղեցիկք աւելի նուազ են : Պէտք է աւելցնել նաեւ՝ հարուստներու ի տղայ տիոց մինչ ի կատարելութիւն ամէն կարգի տխրեցուցիչ, նեղիչ, ու յուսահատական պարագաներէ զերծ՝ իրենց մարմնոց պիտոյիցը, սննդոց եւ զգեստեղինաց առատօրէն վայելումն, որոց հակառակն կը տեսնուի միշտ աղքատաց վրայ : Գեղեցկութիւնն զարգացնելու համար եղած խնամքներն նաեւ՝ ունին իրենց ազդեցութիւններն, որք աւելի հարուստ դասուն համար կատարեալ եւ հեշտ են՝ քան աղքատաց :

Պէտք է նաեւ աստ խոստովանիլ սորա հակառակ պարագայներն ալ, զոր օրինակ, հարուստ դասի շատ անդամներ՝ իրենց առանձնաշնորհումներն ի չարն եւ հակառողջական կերպով ի կիր արկանելով՝ կը տգեղանան քան կը գեղեցկանան, որոց օրինակներն առատ են թէեւ՝ սակայն սա աւելի մասնաւոր՝ իսկ նախորդն ընդհանրական օրէնք դարձած է ։

Բանի որ զաւակաց կազմի, առողջութեան, գեղեցկութեան եւ համայն յատկութեանց բոլոր հանգամանքներն իրենց ծնողաց վիճակէն կախեալ են՝ ուստի եւ ամուսնացելոց զմիմեանս ընտրութիւնն՝ մեծ կարեւորութիւն ունի ։ Արդարեւ նախնիք, եւ նոյն իսկ ներկայիս մէջ Ծայրագոյն-Արեւելից ժողովուրդք՝ առ այս իմաստուն օրէնքներ դրած են, որոցմով ամուսնութիւնն կ'արգելուն ամէն անոնց համար՝ որք ծնողական լաւ յատկութիւններով օժտուած չեն, այս օրինաց կէտ նպատակին է անշուշտ՝ ժողովրդեան կազմի առողջութիւնն եւ լաւ յատկութեանց զարգացումն։ Դժբաղդաբար ներկայիս քաղաքակրթական հոսանքն տապալած է այս ամէն սկզբունքներ եւ նա մանաւանդ մասնաւոր երկիրներու մէջ (անշուշտ աւելի քաղաքակիրթեալ) այն աստիճան ազատ թողուած է ժողովուրդն՝ որ ըստ իւր քմաց կուրօրէն ընթանալով օր քան զօր կը փճանայ . . . ։ Չեմ ուզեր այս հարցն փաստաբանել, որ մեր նիւթի շրջանէն դուրս է, եւ վերադառնալով մեր հարցին բաւ կը համարիմ ըսել թէ՝ ամուսնացողք ոչ միայն իրենց ընտրած ամուսնոյն նիւթական ու բարոյական վիճակն ի նկատի առնելու են, այլ նաեւ առողջութիւնն, կազմն ու յատկութիւններն աւելի դիտել եւ հետազօտելու են, եթէ երբէք կ'ուզեն ունենալ քաջառողջ եւ բարեմասնութեամբք օժտեալ սերունդ մը, որ թէ ընդերկար պահէ իրենց

գերդաստանի գոյութիւնն եւ թէ պատիւ լինի նա իրենց համար ։

Կարելի եղածին չափ խորշելու է ազգակցական ամուսնութիւններէ. յարգելու է ըստ հայկական սովորութեան, եթէ ոչ 7՝ գոնէ 5–6 պորտերու հաշւին ։ Չեմ ուզեր այս հրահանգի պատճառն պարզել, զի արդէն բացատրած եմ ազգակցական ամուսնութեանց փճացուցիչ արդիւնքն եւ հեռագոյն ամուսնութեանց առողջապահական եւ բարոյական մեծ ազդեցութիւններն ։

— Հարկ կը զգամ բացատրել աստ մի այլ նախապաշարման արժէքն ալ՝ որ խիստ տարածուած է եւ մեծ առնչութիւն ունի այս հարցին հետ ։

Ամեն ոք լսած է թէ՝ Ապօրինի յարաբերութեանց արդիւնքն եղող զաւակներն աւելի գեղեցիկ եւ իմաստուն կ'ըլլան ։ Շատեր կը պնդեն այս մասին եւ համոզիչ օրինակներ ու փաստեր մէջ կը բերեն ։ Օրինակներն բաւ չեն, հարկ է գիտական կերպով հաստատող բացատրութիւններ ։

Այս վարդապետութիւնն ոչ միայն ըստ ժառանգական օրինաց անբացատրելի է, այլ եւ պարագայից ազդեցութիւններն ի նկատի առնելով՝ բոլորովին հակառակն լինել պարտ էր ։ Արդարեւ, ի՞նչպէս գեղեցիկ կրնայ ըլլալ զաւակ մը՝ որ ընդհանրապէս վախ ու դողով արգասաւորեալ է, եւ որոյ փճացման համար շատ անգամ հակառողջապահական միջոցներ իսկ ի գործ դրուած են, եւ միշտ յղութիւնն քօղարկելու նպատակաւ սեղմեալ զգեստուց տակ ճնշեալ եւ առաւել զարգանալէ արգիլեալ է, որոյ մայրն զայն կրելով՝ բոլոր ժամանակն բուռն թախիծով, ամօթով, լալով, ահով ու դողով անցուցած է ։ Արդ՝ ինչպէ՞ս կարելի է որ այս ամէն հակառողջապահական պարագայից մէջ աճող

զաւակն կրնայ լինել գեղեցիկ եւ իմաստուն . . . :

Եթէ այս ամէն երկրորդական պարագաներ՝ որք մեզ համար խիստ քիչ ազդեցութիւն ունին՝ ի գործ չդրուին իսկ՝ եւ սոսկ անձամբ ազատ թողուի, կրկին անկարելի է որ եւ է բացառութիւն ընդունիլ ընդդէմ ժառանգական օրինաց։

—Ոմանք կըսեն թէ՝ սիրոյ զաւակներն աւելի գեղեցիկ կ'ըլլան. սա թէպէտ առաջնոյն նմանութիւն ունի, բայց աւելի ճշմարտութեան մօտ է. արդարեւ՝ սիրահարութիւնք սոսկ երկու սեռի գեղեցիկ ներկայացուցչաց միջեւ տեղի կ'ունենան, որով եւ նոցա արդիւնքն ըստ ժառանգական օրինաց գեղեցիկ կ'ըլլայ։

Ի մի բան, ամէն պարագայի մէջ ժառանգական օրէնքն կը թագաւորէ, եւ միշտ նմաններն նմաններ կ'արտադրեն։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Ծննդաբերութիւն, խնամք ծննդաբեր կանանց եւ նորածնոց

ԾՆՆԴԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ. — Ծննդաբերութեան ցաւն վայրենի ժողովրդոց մէջ գրեթէ անծանօթ է. մանկաբարձ չունին անոնք ու շատ անգամ իրենց աշխատութեան ժամանակամիջոցին զաւակնուն ծնունդը տեղի կ'ունենայ, իբր սովորական բան մը։ Բայց ինչո՞ւ հեռուներն երթալ. մեր գաւառացի կիներն 30–40 տարիներ առաջ պէտք չէին զգար մանկաբարձի, այսօր անշուշտ աւելի քաղաքակրթուելնուն՝ այդ պէտքն զգալի դարձած է իրենց համար. դեռ ծերուկ ու փորձ կիներն բաւ ու շատ են անոնց։ Ներկայիս՝ քաղաքակրթութեամբ նրբացեալ կիներու համար եւս մասնագէտ մանկաբարձից պէտքն չէին զգար, 50–60 տարիներ առաջ Կ. Պոլսոյ մէջ մանկաբարձ բժիշկներ չկային, եւ դժուարին որդեծնութիւնք հազուագիւտ բաներ էին. սակայն այս վերջին կէս դարուն մէջ՞ մեր քաղաքակրթութիւնն այնչափ հեռացուց զմեզ բնական վիճակէն եւ փափկացուց՝ որ որդեծնութիւնը՝ մանաւանդ փափուկ կանանց համար՝ խիստ դժուարաւ տեղի կ'ունենայ։ Հարկն մասնագէտներ ստեղծեց, աւելի քաղաքակիրթներու՝ որպէս Բարիզեան փափուկ Փրանսուհիներու համար՝ առանց մանկաբարձի քիչ ծնունդներ տեղի կ'ունենան։

Ինչ որ ըսի մարդոց մասին՝ կը կրկնեմ կենդանեաց համար․ այո՛, այն կենդանիներ՝ որք արօտավայրին մէջ արածած ատեննին կը ծնանին մեր երկրաց մէջ եւրոպական մեծ գոմերու մէջ այնչափ փափկացեալ են՝ որ ծննդաբերութիւնք դժուարաւ տեղի կ՚ունենան, եւ նշանաւոր ագարակաց մէջ մասնագէտ կենդանաբուժներ կը գտնուին գլխաւորաբար կենդանեաց ծննդաբերութեան պահուն յօգնութիւն հասնելու համար։ Ուստի եւ ծննդաբերութեան դժուարութեանց շարժառիթն՝ մեր բնականէն հեռանալն եւ կամ քաղաքակրթութիւնն է։

Կարեւոր է որ կանայք իրենց յղութեան ատեն իրենց տան բժշկի կամ մանկաբարձի կարծիքն առնուն, իրենց ծննդաբերութեան մասին, որպէս զի եթէ դժուարութիւնք նախատեսուին՝ առաջքն առնուի։

Յղութեան վերջին ամիսներու մէջ պտոյտներ ու լոգանքներ նպաստաւոր են ծննդաբերութեան։

Երկունքն միջաց ցաւով կը սկսի․ այդ ազդարար նշանին վրայ ընդհուպ հրաւիրելու է մանկաբարձն եւ նորա տրամադրութեան յանձնուելու է։

Մեզ անկ չէ նկարագրել աստ երկունքի եւ ծննդաբերութեան երեւոյթներն, գոհանամք ըսել թէ՝ նախ արգանդի պարանոցը կը սկսի ընդլայնիլ, մանկկին պատող ջուրի սաղմաբոյն պարկը կը պատռի, ու ջուրը կը հոսի․ այս հեղուկը ծննդաբերութեան դիւրութիւն կուտայ․ վերջապէս զաւակը կը ծնանի, որուն կը յաջորդէ փառի (ընկեր) անկումն՝ մասնաւոր ցաւերօք։

Նորածինը կ՚ունենայ շուրջ 45 հմ․ երկարութիւն եւ 3 հազարակրամ ծանրութիւն․ ընդհանրապէս մանչերը փոքր ինչ աւելի խոշոր ու ծանր կ՚ըլլան քան աղջիկները։

ԽՆԱՄՔ ԾՆՆԴԱԲԵՐ ԿԱՆԱՆՑ. — Ըստ գիտական այժմու օրինաց՝ հարկ է ընդ փոյթ լուալ արգանդն ու մաքրել զայն, անդ մնացած աղտեղութեանց հետեւանքն է կաթի ջերմ (fièvre de lait) անուանեալն՝ որ այնչափ զոհեր կ՚ընէր ու կ՚ընէ դեռ։

Արգանդը մէկ սանաչափ մեծութիւն ունի ծնանելու ատեն, ծննդաբերութենէ անմիջապէս վերջ կը սկսի փոքրնալ․ առ այս փորը կը կապեն ու տաք կը պահեն։

Ծննդաբերող կնոջ կուտան կազդուրիչ ըմպելիներ, սուրճ, քօնեակ, գինի, եւ կը թողուն որ քնանայ։ Թեթեւ սնունդներ տալու է, որպէս կաթ, մածուն, մսի ջուր եւլն։ Եթէ տաքութիւն չունի յաջորդ օրէն սկսեալ կրնայ սնունդ ընդունիլ, միշտ թեթեւ եւ քիչ։ Ծննդաբեր կինն մեծ ու օդասուն սենեկի մը մէջ գտնուելու է․ սենեակն մաքուր ըլլալու է, աղտոտ առարկաներ ու ճերմակեղէններ գտնուելու չեն անոր շուրջն։

Ծննդաբերութեան օրն եւ յաջորդ օրերն՝ օրն երկու անգամ եռացեալ ջրով դրեխ ընելու է նորածին մօր խառնպճեայ մէջ ու մաքրելու է զայն․ ըստ բժշկի հրամանին հականեխական փոշիներ ու ջրեր կրնան աւելցուիլ դրեխի ջուրին մէջ։

Ծննդական դաշտանն 13 օր կը տեւէ, սակայն ծըննդաբեր կինն կրնայ 10րդ օրն տան մէջ՝ եւ 30րդ օրն տնէն դուրս իւր սովորական զբաղմանց պարապիլ։ Վեց շաբաթէն ամսականն կը տեսնուի՝ եթէ մայրն կաթ չտար։

Ծննդաբերութիւնն եւ կաթնտուութիւնն ընդհանուր առմամբ կանանց առողջութեան աւելի նպաստաւոր է քան վնասակար․ մասնաւոր պարագային մէջ միայն անոնք կրնան վնասակար ըլլալ, եւ այդ պարագաներն բժիշկներն կրնան որոշել։

ՆՈՐԱԾԻՆՆԵՐՈՒ ՏՐՈՒԵԼԻՔ ԽՆԱՄՔ. — Նորածնի պորտն կտրելէ ու կապելէ վերջ՝ կը մաքրեն, կը

հագուեցնեն, մօրն կը ներկայացնեն եւ խանձարուրին մէջ կը փաթթեն զայն ։

Եթէ նորածինն չշնչէ ոտից տակն կը խտղեն, կուրծքին վրայ զով ջուր կը սրսկեն, փետուր մը՝ անուշադրակի մէջ թաթախելով՝ ռունգերու կը մօտեցնեն, թոքերու մէջ օդ կը փչեն, արհեստական շնչառութիւն կը կատարեն, 38° ջուրի մէջ կը մխեն՝ ու այդ ջուրի ջերմութիւնն 48° ի կը բարձրացնեն. գոհոլով շփումներ կ'ընեն մարմնոյն վրայ ։

Ծննդաբերութենէ քանի մը ժամ վերջ՝ մօր առաջին կաթն, դալ, պէտք է մանկան տալ որ ծծէ, եւ ոչ թէ ըստ նախապաշարմանց նետելու է զայն։ Դալն մաքրողական մ'է, անոր պէտք ունի մանուկն՝ իր սաղմային վիճակին մէջ իւր աղեաց մէջ հաւաքեալ աղտոտութիւններն արտաքսելու համար. բնութիւնն սահմանած է զայն՝ ու մարդիկ կարծես ուղղել կը փորձեն բնութիւնն՝ այս առաջին եւ բնական դեղէն զրկելով մանուկներն ։

ՎԵՐՋ

ՎՐԻՊԱԿ

Էջ 14 տող 12 1,20 հզմ. պիտի լինի 0,05 հզմ.

ԲԱՌԱՑՈՒՑԱԿ

Գործիս մէջ գործածեալ գիտական բառերու

Ամորձամաշկ, Dartos
Ամորձից լար, Cordon spérmatique
Անարիւնութիւն կամ սակաւարիւնութիւն, Anémie
Անկարողութիւն, Impuissance
Անուշադրակ, Ammoniaque
Աստղկեան սար, Mont de Vénus
Աստեղեանք, Astéries
Արարչահիւթ, Protoplasma
Արբունք, Puberté
Արգասաւորութիւն, Fécondation
Արգանդ, Matrice, Utérus
Արգանդացաւ, Hystéralgie
Արգանդախեղդութիւն, Hystérie
Արգանդախիթ, Collique Utérin
Արգանդի պարանոցն, Col de l'utérus
Արիւնահաւաքում, Congéstion
Արուագիտութիւն, Pédérastie
Այտոյց, Tumeur
Աւշերակ, Vaisseau lymphatique

Բեւեկնոյ խէժ, Térébenthine
Բեւեռային գնդիկ, Globules polaires
Բողբոջարիծ, Tache gérminative
Բողբոջաբուշտ, Vésicule germinative
Բորակածին, Azote
Բունոց, Vulve
Բուհրան, Attaque, crise (nerveuse
Բջիջ, Cellule

Գաղտերկուորիք, Cryptorchide
Գաւիթ բունոցի, Véstibule de la vulve
Գերերի, Truffe
Գերզգայութիւն, Hypérestésie
Գեղձ, Glande
Գիջութիւն, Mensturbation
Գնտածաղիկ, Armoise
Գոգութիւն, Concavité
Գոհոլ, Alcool
Գունաւորիչ բջիջներ, Cellules pigmentaires
Գրեխ, Injection, Lavement

Դադար, Ménopause
Դալ, Colostrum
Դաշտան, Régle, Menstrue
Դատարկընթերք, Coelenterés
Դարապղպեղ (պ–ճ պղպեղ), Piment
Դեղին մարմին, Corps jaune
Դռնակ Կէռէնի, Valvule de Guérin
Ելունդ, Bouton
Երազափորձութիւն, Polution nocturne
Երակ, Veine
Երկճիղ բունոցի, Fourchette de la vulve
Երկուորիք, Testicule
Երկսեռ, Hermaphrodite

Զառիկ, Arsenic
Զուգաւորութիւն, Copulation
Զիստափապային, Ischio caverneux

Թարթչաթել, Cil
Թթու, Acide
Թլփատ, Prépuce
Թլփատի ճարպն, Ségma préputiale
Թուլացուցիչ, Laxatif
Թրթնջախոտոյ ջուր, Eau de mélisse

Ժահուկ, Bromure
Ժիռալտէսի անանուն մարմին, Corps innominé de Giraldès

Լայն կապ, Liguament large
Լուծոյթ, Solution
Լուսածին, Phosphore
Լուսնոտութիւն, Epilépsie

Խաշոյ, Infusion
Խարստի, Étalon
Խեցեմորթք, Crustacés
Խիւս, Cataplasme
Խլիրդ, Cancère
Խղխայթ, Abcée
Խոչ, Épine
Խողովակի, Vagin [vagin
Խողովակոյ սիւն, Colonne de
Խոտորեալ դաշտան, Régle dé
viées

Ծաղիկ կամ սպիտակ հոսում
կանանց, Leucorrhée
Ծեփուկ, Gland
Ծիւրութիւն, Atrophie
Ծլիկ կամ համք, Clitoris
Ծնեբեկ, Asperge [ligère
Ծննդական դեղ, Camulus pro·

Կաթի ջերմ, Fièvre de lait
Կալիոն, Potasse
Կակղամորթ, Mollusque
Կանգնում, Érection [puce
Կապ (թլփատի), Freine (de pré-
Կարան, Raphée
Կարոս (քէրէվիզ), Cèlerie
Կենաց ծառ, Arbre de vie
Կինամոն (տարչին), Cannelle
Կիւթրիի մուկն, Muscle de Gu-
teri
Կլոր կապ, Lignament rond
Կոճապղպեղ (զէնճէֆիլ), Gin-
gembre
Կոճղեղ, Bulbe
Կոճղեղափապային մուկն, Muscle
bulbo caverneux
Կոնք, Bassin
Կորիզ, Noyeau [hymène
Կուսական թաղանթ, Membrane
Կողուցք, rut
Կրաֆի բուշտ, Visicule de Graaf

Հալլէրի մոլորատիպ անօթ, Vas
aberrans de Haller
Հալլէրի ցանց, Reseau de Haller
Հականեխական, Antiséptique
Համեմուկ (վանիլէա), Vanille
Համք, Clitoris
Հատաբաշխական կորիզ, Noyeau
de ségmentation
Հատիճ, Granulation
Հատճաւոր թաղանթ, Membr-
ane granuleuse
Հարթ մուկն, Muscle lisse [phare
Հարսնամատն (ծաղիկ), Nénu-
Հարսնամոլութիւն, Nymphoma-
Հաւականութիւն, Atavisme [nie
Հերափողիկ, Vaisseau capillaire
Հիկմորի մարմին, Corps de Hig-
more
Հիւսկէն կամ հիւսուած, Tissu
Հիւսուածաբանութիւն, Hysto-
logie
Հմուլ, Houblon
Հմուլի ծաղկանց փոշի, Lupulin
Հոյզ, Mucus [queuse
Հուզաթաղանթ, Membrans mu-

Ձգողական կոն, Còne d'attraction
Ձուատար խողովակ կամ Ֆալլո-
պի փող, Oviducte ou trompe
de Fallop [tèlline
Ձուաթաղանթ, Membrane vi-
Ձուածին խաւ, Couche proligère
Ձուապարկ, Ovisac
Ձուարան, Ovaire
Ձուարտադրութիւն, Ovulation
Ձուիկ, Ovule

Ճակաճանութիւն, Satyriasis
Ճառագայթաձեւք, Rayonnés

Մալուշ, Castration
Մակամորձիք, Épididyme
Մակուկային խորութիւն, Fosse
naviculaire [golot
Մանանխայ թուղթ, Papier ri-
Մարձ, Massage
Մեխակ, Girofle

Մեղրալուսին, Lune de miel
Մերձաւորութիւն, Copulation,
coïte [naire
Միզային փամփուշտ, Vessie urè-
Միզուկ, Urèthre [thre
Միզուկի կոճղեղ, Bulbe de l'uri-
Միորձի, Monorchide
Մոգական կապանք (պիւյիւ) En-
sorcellement
Մորկանի ջրապալարն, Hydatide
de Morgagni
Մորմիտ, Strychnine
Մսաբոյս, Végétation
Մրկակերպ մսկուծ, Caroncule
myrtiforme

Յամպար, Ambre
Յովհաննու ճանճի փոշի, Poudre
de cantharide
Յօդոտնեայք, Artropodes

Նախակորիզ, Pronucléus
Նաւակաձեւ ծոց, Sinus navicu-
laire
Նեարդ, Fibre [nie
Նիմփամոլութիւն, Nymphoma-
Նիմփայ կամ փոքր շրթունք,
Nymphes ou Petite lèvres
Նստալոգանք, Baine de siège

Շագանակագեղձ, Prostate
Շարակցական հիւսուած, Tissu
conjonctif
Շաքարամիզութիւն, Glycosurie
Շիճ. serum [sereuse
Շճային թաղանթ, Membrane
Շնչերակ, Artère

Ողնասիւն, Colonne vértébrale
Ողնոսկր, Vértébre [que
Ոլծացուցիչ ընկոյզ, Noix vomi-
Որձեւէգութիւն, Hermaphrodite
Որովայնային շճաթաղանթ, Pé-
ritoine
Որովայնոտունք, Gastéropodes
Ուղղաղի, Réctum
Ուտիչ, Phagédenique

Ուռականութիւն, Tuberculose

Չարկեղ, Chancre

Պատկինում, Inoculation
Պարանոց արգանդի, Col de l'u-
térus [Bartholin
Պարթոլէնի գեղձ, Glande de
Պոլիպատ, Polype
Պորտ (ամորձիաց, ձուարանի),
Hile (de testicule, d'ovaire)
Պսակ, Couronne
Պրիապեան հիւանդութիւն,
Priapisme

Ջերմամզութիւն, Blennorrhée
Ջղային պտուկներ, Corpuscules
nerveux
Ջրաբուժութիւն, Hydrothérapie
Ջրցան, Douche

Սաղմաբոյն պարկ, Poche des
eaux [bryogène
Սաղմածին բուշտ, Vésicule em-
Սանտրակիրք, Cténophores
Սեղմիրան, Corset
Սեղմուկ, Sphinctère
Սերմածին բջիջ, Cellule sper-
matoblaste
Սերմնակենդան, Spérmatozoïde
Սերմնային լար, Cordon spérma-
tique [séminale
Սերմնային փամփուշտ, Vésicule
Սերմնատար խողովակ, Canal dé-
férent
Սերմնարտադրիչ խողովակ, Ca-
naiicules séminifères
Սերմնիտ, Spérmatine [drie
Սեւամաղձութիւն, Hypochon-
Սոդոմականութիւն, Sodonisme
Սողնախտութիւն ծննդական գոր-
ծարանաց, Herpès génital
Սպիտ, Albumine
Սպիտակ հոսում, Leucorrée
Սպիտակ պատենաթաղանթ ա-
մորձիաց, Albuginé [gieux
Սպնգային մարմին, Corps spon-
Սրբան, Anus

Վակների բիծ, Tache de Wagner
Վարոց, Verge
Վերնամաշկ, Épithélium
Վիլսոնի մուկն, Muscle de Wilson
Վտառք ցայլից, Canal inguinal
Վրան, Pavillon

Տեռատեսութիւն, Hémorroïde

Ցայլոսկր, Pubis
Ցայտեցուցիչ խողովակ, Canal éjaculateur
Ցայտումն սերման, Ejaculation
Ցնցուղ արգանդի, Vagin
Ցցուածք միզուկի, Vérumontanum

Փայլակն, Éclampsie
Փառ, Placenta
Փապային մարմին, Corps caverneux

Փիւրքէնճի բուշտ, Vésicule de Purkinje
Փոշտ, Bourse
Փոշտամաշկ, Scrotum
Փոշտակալ, Suspensoire
Փշտաշուիղ, Périnée

Քաղցկեղ, Cancère
Քաղցրիտ, Glycérine
Քարիւղիտ, Vaseline
Քափուր, Camphre
Քրքում, Safran
Քովփերի գեղձ, Glande de Cooper

Օծտակ, Béstarte

Ֆալլոպի փող, Tube de Fallop
Ֆրանկախտ, Syphillise
Ֆրանկախտի ուռ, Gomme syphillitique

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Յառաջաբան . . . . Է
Մուտք 9

ՄԱՍՆ Ա.

ԿԱԶՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԾՆՆԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՑ

Գլուխ Ա. — Կազմախօսութիւն եւ Բնախօսութիւն ծննդական գործարանաց 11

Երկուորիք 11
Ամորձիք 11, Մակամորձիք 15, Յարակից գործիներ 15, Պատեան 16.

Սերման արտաքեր գործի 18
Սերմնաբեր խողովակ 18, Սերմնային փամփուշտ 19, Ցայտեցուցիչ խողովակ 19

Վարոց 20
Փապային մարմիններ 22, Սպնգաձեւ մարմին եւ միզուկ 22, Յարակից մասունք միզուկի 24, (Շագանակագեղձ, Վիլսոնի մուկն, Քովփերի գեղձեր, Կոճղեղափապային մուկն), Ծեփուկ 25, Պատեան վարոցի 26.

Գլուխ Բ. — Կազմախօսութիւն կանանց ծննդական գործարանաց 27

Լայն կապ 28

Ջուարան 29

Ջուարանի կեդրոնական մասն 29. Ջուարանի կեղեւն 30, Կրաֆի բուշտեր 31.

Ջուաքեր կամ Ֆալլոպի փող 32

Արգանդ 33

Խոռոպնի 35

Կուսական թաղանթ 36, Խոռոպճւոյ կոճղեղ 38, Պարթոլէնի գեղձեր 38.

Բունոց 38

(Ստողկեան սար, Համք կամ Ծլիկ, Միզուկի ծակ, Խոռոպճւոյ բերան, Երկճիղ բունոցի, Մեծ շրթունք, Փոքր շրթունք).

Գլուխ Գ. — Բնախօսութիւն արանց ծննդական գործարանաց 42

Սերմ եւ Սերմնարտադրութիւն 42

Կանգնում 47

Ցայտումն սերման 48

Գլուխ Դ. — Բնախօսութիւն կանանց ծննդական գործարանաց 50

Ձուարտադրութիւն 50

Ձուաքերութիւն 52

Դաշտան 53

Խոռոպնւոյ դերն 54

Գլուխ Ե.— Մերձաւորութիւն եւ Արգասաւորութիւն

Մերձաւորութիւն 55

Արգասաւորութիւն 56

Ձուիկաց հասունութիւնն 57, Ձուիկաց արգասաւորութիւնն 57.

ՄԱՍՆ Բ.

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ ԾՆՆԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՑ

Գլուխ Ա. — Տեսակի շարունակութեան բնազդն 61

Գլուխ Բ. — Ամուրիութիւն 65

Գլուխ Գ. — Արբունք եւ Դաղար 68

Գլուխ Դ. — Ամուսնութիւն եւ ամուսնոց ընտրութիւն 72

Առողջութիւն 73, Արիւնակցութիւն 75, Հասակ ամուսնութեան 77 (Վաղահաս ամուսնութիւնք, Տարաժամ ամուսնութիւնք, Համաչափութիւն տարիքի). Գեղեցկութիւն 81, Հոգեկան յատկութիւնք 82, Ուսում 82, Նիւթական շահեր եւ Ծագում 83, Սէր 84.

Գլուխ Ե. — Սեռական անզգայութիւն եւ չափազանց զգայնութիւն 85

Սեռական անզգայութիւն 85

Սեռական չափազանց զգայնութիւն 86

Ծոկամանութիւն 86 (Կազմային, Անցողական, Առթեալ, Հիւանդոտ) Նիմփամոլութիւն 90 (Կազմային, Դաղարի, Թունաւորմամբ, Հիւանդոտ)

Գլուխ Զ. — Առագաստի գիշեր եւ մեղրալուսին . 93

Առագաստի գիշեր 93

Մեղրալուսին 94

Գլուխ Է. — Մերձաւորութիւն 95
Մերձաւորութիւն 95
Չափ մերձաւորութեան 96, *ժամանակ մերձաւորութեան* 97, *Արգասաւորութեան յարմար ժամանակ* 99.

Գլուխ Ը. — Պարտականութիւնք եւ մաքրութիւն ամոլից 100
Գլուխ Թ. — Գիջութիւն 105
Արական գիջութիւն 105
Կանացի գիջութիւն 107

Գլուխ Ժ. — Մերձաւորական նենգութիւնք . . 109
Մերձաւորական նենգութեանց վնասներն . . . 111
Առարկութիւնք ի պաշտպանութիւն մերձաւորական նենգութեանց 114

Գլուխ ԺԱ. — Անկարողութիւն 116
Գլուխ ԺԲ. — Ամլութիւն 118
Ամլութիւն արանց 118
Ամլութիւն կանանց 119

Գլուխ ԺԳ. — Ծննդական գործարանաց մի քանի հիւանդութիւնք 122
Քովբերի գեղձերու գրգռումն 122
Սերմնահոսութիւն 123
Ծեփուկի եւ բլփատի բորբոքումներ 124
Պարթըլենեան գեղձերու գրգռումն 124

Սպիտակ հոսում կանանց 125
Թարախի հոսում կանանց 125
Արգանդի հիւանդութիւնք 125
Արգանդի արեան կորուստներ 125
Արգանդի պարանոցի ցաւ 126

Գլուխ ԺԴ. — Ափրոտիտեան հիւանդութիւնք . . 127
Ջերմազութիւն կամ Մզկատապ 127
Ֆրանկախտ 129
Կակուղ Զարկեղ 129
Մսաբոյս 132
Ծննդական գործարանաց սողնախտութիւն . . . 135

Գլուխ ԺԵ. — Առողջապահութիւն յղի կանանց եւ Յղութեան յարակից նախապաշարումներ . 135
Վիժում 135
Սաղմի զարգացում 135
Յղութեան յարակից ժողովրդական նախապաշարումներ 138
Նմանութիւն սեռ եւ գեղեցկութիւն զաւակաց . 146

Գլուխ ԺԶ. — Ծննդաբերութիւն, Խնամք ծննդաբեր կանանց եւ նորածիններու 163
Ծննդաբերութիւն 163
Խնամք ծննդաբեր կանանց 165
Նորածիններու տրուելիք խնամք 166

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0343282